

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

За издавачот:

проф. д-р Велимир Стојковски, ректор на Универзитетот
„Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

ПРЕДАВАЊА на XLIV летна школа
на МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Редакциски одбор:

проф. д-р Максим Каранфиловски
д-р Симон Саздов
Благица Велјановска

Јазична редакција:

м-р Лилјана Пандева

Компјутерска обработка: БороГрафика-Скопје

Печати: БороГрафика - Скопје

Тираж: 300 примероци

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

811.163.3(062)
821.163.3(062)
930.85(497.7)(062)

Предавања на XLIV летна школа на Меѓународниот семинар
за македонски јазик, литература и култура : (Охрид, 27. 6 - 12. 7
2012). - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен
семинар за македонски јазик, литература и култура,
2012. - 220 стр. ; 24 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-9989-43-349-8

а) Македонски јазик - Собири
б) Македонска книжевност - Собири
COBISS.MK-ID 88704778

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

ПРЕДАВАЊА

на XLIV МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

(Охрид, 27. 6 - 12. 7 во Охрид)

Скопје, 2012

СОВЕТ НА СЕМИНАРОТ

Д-р Лорета Георгиевска - Јаковлева
Д-р Ружица Јанчулева
Акад. Милан Ѓурчинов
Д-р Максим Каранфиловски, директор
Д-р Веселинка Лаброска
Д-р Елка Јачева - Улчар
Д-р Бобан Петровски
Д-р Зоранчо Малинов
Д-р Моме Спасовски,
ќоректор за меѓународна соработка
Д-р Виолета Пирузе - Тасевска
Роза Тасевска
Д-р Томислав Тренивски
Д-р Тодор Чепреганов

УПРАВА НА СЕМИНАРОТ

Директор: проф. д-р Максим Каранфиловски
редовен професор на Филолошкиот факултет
„Блаже Конески“ - Скопје
Секретар: Благица Велјановска

ЛЕКТОРИ

Д-р Анета Дучевска
Д-р Весна Мојсова - Чепишевска
Андријана Павлова
М-р Марија Паунова
Д-р Симон Саздов
Д-р Лидија Тантуровска
Роза Тасевска

УЧЕСНИЦИ НА СЕМИНАРОТ

ПОЗДРАВНА РЕЧ

**ПРОФ. Д-Р ВЕЛИМИР СТОЈКОВСКИ, РЕКТОР
НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ**

**ВО ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
СЕ ПРЕПОЗНАВААТ ВРЕДНОСТИТЕ НА МАКЕДОНИЈА**

*Почитувана министерке за култура
џ. Елизабета Канчевска Милевска,*

*Ваша екселенција, Амбасадор
на Руската Федерација во Македонија џ. Олеџ Шчербак*

*Почитуван директоре на Семинарот за македонски јазик,
литература и култура проф. д-р Максим Каранфиловски
Почитувани учесници на семинарот,*

Денес имам пријатно задоволство да ве поздравам од името на најстариот и најголемиот универзитет во Република Македонија, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје. Универзитет, кој по 44 пат ги собира македонистите од светот и го организира Семинарот за македонски јазик, литература и култура во нашиот прекрасен Охрид.

На почетокот би сакал да Ви пожелам добредојде во Охрид, културен и духовен центар, престолнина на Самуиловото царство, седиште на Охридската патријаршија, Охрид градот на УНЕСКО.

Одржувањето на семинарот, тука во Охрид, не е случајно. Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, организаторот на оваа манифестација, е достоин наследник на епохалното дело на светите браќа Кирил и Методиј и делото на св. Климент Охридски кој го формирал првиот Универзитет на овие простори уште во 886 година, универзитет со повеќе од 3500 ученици.

Почитувани учесници на семинарот, драги македонисти и пријатели на Македонија. Особено ме радува тоа што и Вие денес сте во Охрид. Ме радува тоа што македонскиот јазик сте го избрале како предмет на вашата едукација и научна ориентација, и тоа што во изучувањето на македонскиот јазик сте ги препознале вредностите на нашата територијално мала, но духовно голема Македонија.

Изучувањето на македонскиот јазик е значајно затоа што со него ја изучувате и нашата литература, нашата богата култура и исто-

рија. Го изучувате јазикот на народот чии корени се длабоко во светската цивилизација.

Македонија на светот му го даде Александар Велики Македонски. Христијанството во Европа за прв пат почнало да се шири токму од Македонија. Светите македонски браќа Кирил и Методиј, нашите патрони и сопокровители на Европа го создале писмото на кое денес пишуваат многу народи.

Малку се зборовите да го соберат се она што Македонија го вградила во светската историја и култура.

Почитувани учесници на семинарот,

Денес, на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје студираат 50000 студенти, а преку 135000 го завршиле своето образование на нашиот универзитет. На Универзитетот за вработени преку 2300 наставници и соработници. Но, нашиот Универзитет е голем и богат, не само поради тоа, туку затоа што на семинарот за македонски јазик, литература и култура, кој традиционално се организира веќе 44 години, учествувале повеќе од 3000 учесници од над 45 земји.

Семинарот е мост меѓу генерациите, низ него поминале многу искусни македонисти, но и многу млади учесници кои ја продолжуваат работата на своите учители во нашите 11 лекторати и 19 центри за изучување на македонскиот јазик низ светот.

Оваа година на Семинарот учествуваат 112 учесници од 24 земји. Фактот дека во работата на семинарот секоја година учествуваат истакнати македонисти, професори по македонски јазик и литература на странските универзитети, слависти, преведувачи, научни работници и студенти кои го изучуваат македонскиот јазик во нашите лекторати во светот е уште еден показател за успешноста на семинарот

Има ли поголемо задоволство, меѓу нас повторно да ги видиме академиците Ала Шешкин, Иван Доровски, Макеј Кавка, Јан Соколовски и другите наши почитувани и драги пријатели.

Се надевам дека покрај работните обврски, во наредните 15 дена, ќе најдете време и за дружење и да ги подтворите богатите ризници на Македонија и барем за момент да го почувствувате духот на нашата богата историја.

На крајот, уште еднаш, Ви посакувам плодна и успешна работа.

ПОЗДРАВНА РЕЧ

НА Г-ГА ЕЛИЗАБЕТА КАНЧЕВА - МИЛЕВСКА, МИНИСТЕРКА ЗА КУЛТУРА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Големии македонски филолог, кодификаџор на македонскиот литературен јазик и џравоис, Крстиџ Пејков Мисирков во една џрилика забележал:

„Милосџа кон народниот јазик е наш долџ и наше џраво. Ние сме долџни да џо милуваме нашиот јазик, зошто тој е наш, исто џака како што е наша џајковинаџа“.

Дозволеџе ми да ве џоздравам и да џо изразам моџто џолемо задоволсџтво што денеска имам можносџ да ви се обраџам на самиот џочейок на 44 лејна школа на Меџународниот семинар за македонски јазик, литература и култура џри Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје. Несомнено дека овој значаен собир е убав џовод да се навратиме на македонскиот јазик, на неџоваџа боџаџа лексика и синџакса. Вашеџо џприсусџтво на овој семинар и на џосџиџте од 24 земји од светот е уште еден џолем доказ за надалеку џознаџаџа колоритносџ на македонскиот збор, за неџовиџе изразни можносџи и за боџаџсџвоџо на македонскиот јазик и литература. Јазикот е значаен дел од целокујното културно наследсџтво на еден народ. Тој е комџонента која џо дејтерминира џоџеклото на народот, неџовоџо минаџо и конечно неџовоџо идентитетџе. Без неџо идентификаџаџа во светски контекст е невозможна.

Токму затоа, дозволеџе ми да зебележам дека оваа џрвично замислена инициџаџива за џодолемо вклучување на македонскиот јазик, литература и култура во славистикаџа, денес е нависџина еден од најусџешниџе џромџтори на македонскаџа самобитносџ во светот. Со сигурносџ можеме да кажеме дека во џекоџ на овие 44 џодини џосџоџење, Семинарот за македонски јазик, литература и култура џпрерасна во своевиден џлобален центар за македонистика. Овој собир во џрагот Охрид, дулкаџа на словенскаџа џисменосџ, домоџ на најревносниџе ученици на зашџитџнициџе на Евроџа, светџиџе Кирил и Методиј, обедини мноџубројни сџтрански слависти, македонисти, балканисти, историчари, еџнолози, универзитетски џрофесори, научни работџници, џреведувачи и сџуденџи. Семинарот даде силен џоџџик и

беше инспирација за стиручниите лица и научниците за ироучување на лингвистиката, но исто така ситана и иредизвик за младите, да дознаат иовеке за нашиот милениумски народ кој оставил неизбришливи итраги во светскојо културно наследство. Носејќи ги со себе стикна-иите знаења и вичаиоциите од овој семинар, многу еминентни ек-иерши дадоа голем иридонес во афирмација на нашата богаиа духов-на и материјална култура во светот.

И оваа година лейната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура ќе изобилува со богаи содр-жини, лекторски вежби, курсеви ио избор од македонскиот јазик, македонска литература, ситарословенски јазик, археологија, како и курсеви ио народни ора и иесни. Во нејзините рамки ќе работи иреведу-вачката работилница, а за слушателиите се иредвидени и иредавања од областа на македонскиот јазик, литература, култура и историја иио ќе ги одржуваат еминентни сиецијалисти од земјава. Во работ-иата на Семинарот, ќе биде вклучен научниот и наставниот иошен-цијал од најрелевантните институции во Република Македонија, Уни-верзитетот „Свети Кирил и Методиј“, Македонската академија на науки и уметности и иовеке научни и културни институции.

Во рамките на семинарот ќе се одбележи 150 годишнината од ирвото иечатиене на каиниалното дело „Зборникот на народни умо-иборби“ на браќата Миладинови, златната книга на нашата ире-родба, иреку која за ирвпат на светот му се ирезентираше големото македонско културно и духовно богаиство. Учесниците на семинарот годинава ќе дебатираат и за делото на Блаже Конески големит иоеи, раскажувач, есеист, чие итворештво е итрајна и бележита иридобивка за македонската литература, култура и наука. Неговото научно дело иосвешено на македонскиот јазик иииврдува дека само круитите личности од формитот на Конески можат да го ионесат ишварот на виситински осмислувачи на националниот конитинумити.

На крајот дозволете ми да ви иосакам усиеина работа на лей-ната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литера-тура и култура.

Ќе завршам со големата мисла на Петре М. Ангревски кој велеше: „без јазикот ќе си недосидаме самиите на себе, оти само јазикот никогаш не не оставил сами и иој иамети многу иовеке отколку иио ние можеме да заборавиме“. Токму овие зборови нека бидат иоука за сите нас, да го негуваме нашиот јазик иако наша најголема иридобивка и бесценито богаиство.

ИЗВЕШТАЈ

НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ЗА 2010/2011 ГОДИНА

Четириесет и четвртата летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје се одржа од 27 јуни до 12 јули 2011 год. во Охрид, во Конгресниот центар на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“.

На отворањето на Семинарот поздравно обраќање имаше ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, проф. д-р Велимир Стојковски. Учесниците и гостите на Летната школа ги поздравиле и им се обрати министерот за култура на Република Македонија, Елизабета Канчевска-Милевска.

На годинешнава XLIV летна школа учествуваа 106 слушатели од 22 земји (Австралија, Австрија, Белгија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Германија, НР Кина, Ј. Кореја, Полска, Романија, Русија, Словачка, Словенија, САД, Србија, Турција, Украина, Унгарија, Финска, Франција, Хрватска и Чешка).

Меѓу учесниците имаше странски слависти, македонисти, балканисти, историчари, етнологзи, универзитетски професори, научни работници, преведувачи и студенти по македонистика, славистика и балканистика.

Учесници на Летната школа на Меѓународниот семинар и годинава беа истакнатите македонисти: академиците Ала Шешкен од Русија и Иван Доровски од Чешка, професорите Макеј Кавка, Ирена Ставови-Кавка и Јан Соколовски од Полска, Волф Опшлис од Германија, Бранко Тошовиќ од Австрија, Алексеј Пентковски од Русија и други.

Програмата на Меѓународниот семинар содржеше теми од различни области и во целост се реализираше.

Предавања се одржаа на повеќе теми од различни области, традиционално застапени во програмата. Прегледот на одржаните предавања е наведен според областите.

Од областа на лингвистиката:

Трајко Стаматоски: Кон 90-годишнината на Блаже Конески

Снежана Веновска-Антевска: Влогот на Блаже Ристоски во расветлувањето на животниот пат и на дејноста на Крсте П. Мисирков

Снежана Велковска: Онимиски фразеолошки изрази во македонскиот јазик

Веселинка Лаброска: Од особеностите на македонските дијалекти

Људмил Спасов: Блаже Конески за делото на св. Климент Охридски

Славица Велева: Зборообразувањето и функционалните стилови во македонскиот јазик

Од областа на литературата:

Милан Ѓурчинов: Смеслата и убавината на поетското наследство на Блаже Конески

Науме Радичевски: Огледало кон нашето минато и кон нашата иднина – по повод 150-годишнината од објавувањето на Зборникот на Миладиновци

Елизабета Шелева – Поезијата на Богомил Ѓузел

Катица Кулавкова: Уметничката проза на Блаже Конески

Венко Андоновски: Македонската проза помеѓу богомилските импулси и теодицејата

Мишел Павловски: Литература и меморија – романизирани биографии во Македонија

Од областа на историјата и културата:

Илија Ацески:

Македонија во виорот на транзицијата и глобализацијата (поглед однатре)

Наташа Котлар:

Македонското национално движење – развојни етапи и концепти

Виктор Лилчиќ:

Потрага по Линк, главниот град на кралството Линкестида

Блаже Ристоски:

Младата македонска книжевна дружина во Софија како меѓник во културно-националната меморија – по повод 120-годишнината

Виолета Ачкоска: Македонската борба за државност и опстојување (1941-2011)

Иван Глигоровски: Јавните средства за информирање во афирмацијата на македонистиката

Лекторски вежби

Главниот дел од наставата се одвиваше преку лекторските вежби. Семинаристите беа поделени во лекторски групи според

три степени на познавање на јазикот. Лекторските групи ги водеа лекторите: Роза Тасевска, д-р Лидија Тантуровска и Андријана Павлова - почетен курс со 4 часа дневно; м-р Марија Паунова и м-р Гордана Алексова – среден курс (3 часа дневно); напреднатиот курс за јазик го водеа д-р Анета Дучевска и д-р Симон Саздов, а напреднатиот курс за литература д-р Весна Мојсова-Чепишевска (3 часа дневно).

Курсеви по избор

На семинаристите им беа понудени повеќе курсеви по избор од кои по добиените податоци за изборот на учесниците се реализираа следниве курсеви:

- * Преглед на македонската литература: Средновековна македонска книжевност и македонска книжевност во 19 век - **Маја Јакимовска-Тошиќ**; Современа македонска книжевност - **Лорета Георгиевска-Јаковлева**
- * Етнологија на македонскиот народ – **Илина Јакимовска**
- * Историја на македонскиот јазик – **Димитар Пандев**
- * Историја на македонската култура – **Никос Чаусидис**
- * Курсот за народни ора – **Благоја Јовановски**

Циклус предавања

Наставата беше збогатена и со циклуси предавања на следниве теми:

- * фонологија на современиот македонски стандарден јазик – **Људмил Спасов**
- * Македонскиот театар во новиот век – **Јелена Лужина**
- * Актуелните состојби во современиот македонски јазик – **Катерина Велјановска**
- * македонски народни празници – **Марко Китевски**
- * Циклус предавања по македонски јазик - **Димитар Пандев**

Преведувачка работилница

Како составен дел на секоја Летна школа, којшто има особено значење е преведувачката работилница што годинава се одвиваше во три групи: лекторката Роза Тасевска работеше со преведувачката работилница од македонски на руски и обратно. Исто така се преведуваше на српски, украински, бугарски и на

унгарски; м-р Лидија Танушевска работеше со преведувачката работилница од македонски на полски и обратно, и лекторката Андријана Павлова превод од македонски на англиски и обратно. Во работата учествуваа над 40 семинаристи од повеќе земји.

Издавачка дејност на Семинарот

На Семинарот беа претставени повеќе изданија од сопствената издавачка дејност – редовните изданија – зборниците од минатогодишните предавања и од Научната конференција.

- *Предавања на XLIII лејџна школа на Меѓународниот семинар* – ги промовира проф.д-р Емилија Црвенковска
- Зборниците од XXXVII научната конференција: Лингвистичката секција го промовира проф.д-р Димитар Пандев и за Литературната секција го промовира д-р Весна Мојсова-Чепишевска.

Промоции за новите изданија одржаа Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за литература, Институтот за национална историја и Институтот за фолклор „Марко Цепенков“.

Културна програма

Во културната програма на Меѓународниот семинар се претставија истакнати културни дејци од Македонија од најразлични сфери на културното живеење во нашата земја, главно преку промоција на нивните остварувања во доменот на културата. Така, учесниците и гостите на Семинарот имаа извонредна и единствена можност да присуствуваат на неколку промоции на книги од: акад. Милан Гурчинов одржа промоција на книгите на Блаже Конески со интерпретација на артистот Љупчо Тодоровски и средба со Душко Родев, добитник на роман на годината на „Утрински весник“.

Претседателот на Република Македонија д-р Ѓорге Иванов прими делегација од учесниците на Летната школа на Меѓународниот семинар во Резиденцијата на вилата *Билјана* во Охрид.

Градоначалникот на Охрид за учесниците на Летната школа на Меѓународниот семинар организираше средба-коктел во Рибниот ресторан во Охрид.

Во рамките на Летната школа беа одбележани годишните: *30 години Институт за македонска литература – Скопје* со

пригодни излагања од д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева, д-р Илија Велев и д-р Маја Јакимовска-Тошиќ, *Вечер за Блажоја Корубин* (по повод 90-годишнината) д-р Веселинка Лаброска, д-р Снежана Велковска.

И оваа година продолжи редовната соработка со културните манифестации особено со Охридско лето. (дел од учесниците присуствуваа на свеченото отворање), како и со Балканскиот фолклорен фестивал со посета на целовечерниот концерт на ансамблот „Танец“. Се организираше посета на значајни археолошки локалитети (Плаошник и Хераклеја), музејски збирки, разгледување на градот Охрид, со посета на најзначајните културно-историски споменици: црквата Св. Софија, Куќата на Робевци, Античкиот театар, Галеријата на икони, црквата Богородица Перивлепта, Плаошник и Самоиловата тврдина, како и, предавање и разгледување на манастирскиот комплекс „Св. Наум“. За време на посетата на Св.Наум, за учесниците беше организиран заеднички ручек на островчето со фолклорен концерт на ансамбл од Св. Николе.

За учесниците на Меѓународниот семинар се организираше и излет во Крушево каде во организација на градоначалникот беше разгледана спомен куќата на Тоше Проевски, куќата – галерија на Никола Мартиновски и кафе пауза во хотелот Монтана. На враќање ја посетивме Битола со разгледување на Широк сокак.

Научна конференција

По завршувањето на Летната школа на 14 и 15 јули се одржа **38 меѓународна научна конференција**, единствена меѓународна конференција од областа на македонистиката што се одржува секоја година. Конференцијата работеше во две секции – лингвистичка и литературна:

Општа тема за сите учесници беше ***Блаже Конески и развојот на современиот македонски јазик и литература***.

Лингвистичката секција работеше по следниве теми:

1. *Антионимијата во јазикот*
2. *Определеноста во македонскиот јазик, семантика и форми*
3. *Македонскиот јазик наспроти другите јазици – Модалноста во јазикот –*

Координатор на лингвистичката секција беше в.н. сор. д-р Катица Трајкова

Литературната секција работеше по теми:

1. *Дејноста на браќата Миладиновци – иницијален влоџ во македонската национално-културна преродба*
2. *Книжевност и меморија (сеќавање на Пејре М. Андреевски, Коле Чашуле и Гане Тодоровски)*
3. *Македонската литература во словенската и во европската литература заедница (Македонската книжевност насирош и друштите книжевности)*

Координатор на литературната секција беше д-р Мишел Павловски.

На конференцијата учествуваа 80 научни работници од земјава и од странство, и е добра можност да се слушнат излагањата на истакнати македонисти од земјата и од странство (Албанија, Австрија, Германија, Србија, Полска, Русија, Јужна Кореја, Чешка, Словенија, Хрватска, Бугарија, и од Македонија).

Работата на Семинарот активно ја следеа и претставници на Македонската телевизија и радио, Телма, Канал 5, Скај нет и др. како и радиостаници од Охрид и Скопје. Покрај следењето на дописниците, за семинаристите добивавме по 10 бесплатни весници од „Утрински весник“ и „Нова Македонија“.

За организацијата на Семинарот во текот на целата година се грижеше Управата (директорот проф. д-р Максим Каранфиловски и секретарот Благица Велјановска), а Ректоратот даде потребна опрема. Со просторот што го нуди Конгресниот центар на УКИМ, условите за организирање на Семинарот се на високо ниво.

Во однос на финансирањето, Семинарот повторно се соочува со проблеми. Надлежните министерства не покажуваат доволно разбирање за важноста на оваа манифестација, исклучително важна за афирмација на Македонија низ целиот свет. За одбележување е обезбедувањето значителна финансиска поддршка од страна на Ректорот на Универзитетот и Ректорската управа на УКИМ. За што во оваа пригода изразуваме голема благодарност што овозможи реализирање на дел од содржините на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Благодарност им должиме и на оние што помогнаа со материјали и др. Собранието на град Охрид, Утрински весник, Нова Македонија, Дебарско-кичевската митрополија од Охрид, како и Заводот за заштита на културното наследство од Скопје, Филолошкиот факултет „Б.Конески“, МАНУ, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература, Институтот за национална историја и Институтот за

фолклор „Марко Цепенков“ и др., со што придонесоа да се збогатат содржините на Семинарот, како и информираноста на семинаристите за културниот живот во Македонија.

Спроведената анкета меѓу учесниците на Семинарот покажува главно задоволство од лекторската настава и од поголемиот дел од циклусите, курсевите и предавањата со сугестии за воведување на некои нови содржини. Позитивно е оценета културната и другата дополнителна програма.

Сумирајќи ги впечатоците на учесниците на Семинарот и на Научната конференција, ангажираните соработници, предавачите и другите посетители и оваа година може да се каже дека Семинарот успеа да задржи завидно ниво на квалитет и препознатливост меѓу семинарите од сличен тип и дека тој и натаму има мошне високо реноме меѓу странските македонисти, слависти и другите заинтересирани за македонистичка проблематика.

Лекторашките во македонски јазик во странство. Во учебната 2010/2011 година работела 11 лекторати по македонски јазик на универзитетите во странство под надлежност на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Тоа се лекторатите во: Албанија (Тирана), Полска (Краков и Сосновјец), Романија (Крајова), Русија (Москва), Турција (Истанбул), Унгарија (Будимпешта), Франција (Париз), Чешка (Во Прага немаше лектор бидејќи чешката страна побара лекторот да биде со звање доктор на науки) – и Брно) и во Хрватска (Риека).

Во наведените лекторати наставата се изведува на различно ниво: во Москва, Брно, Париз и Сосновјец се работи за петгодишни студии од кои излегуваат дипломирани студенти со назив на дипломата *дипломиран македонист*. Во другите центри, во секој различно, македонскиот јазик е задолжителен, избран или факултетивен предмет во рамките на славистичките и балканистичките студии. Покрај постојните лекторати уште на десетина универзитетски центри македонскиот јазик го предаваат професори од матичните универзитети, и тоа во: Хале (Германија), Сиднеј (Австралија), Торонто (Канада), Бјелско Бјала, Гнезно, Ополе, Познањ (Полска), Воронеж, Перм и Санкт Петербург (Русија), Чикаго (САД), Љубљана и Марибор (Словенија), Белград, Нови Сад, Ниш (Србија), Загреб, Задар (Хрватска) и др. МСМЈЛК прави обиди да помогне во работата на сите овие центри и да понуди настава по македонски јазик секаде каде што се појавува можност (на универзитетите во Нитра, Лајпциг, Марибор, каде што се присутни наши млади научни работници и докторанди).

Состојбата на лекторатите е релативно стабилна во поголемиот број од нив. По првичното соопштение за укинување на лекторатот во Крајова и разговорите водени со претставници на Романската амбаса добивме уверување дека прашањето е издигнато на највисоко ниво и дека се добиени гаранции од претседателот и од премиерот на Романија дека лекторатот нема да се укине, односно може да биде преселен на друг универзитет, (ќе продолжи во рамките на Катедрата за славистика во Букурешт).

Сметам дека треба да се искористат позитивните најави и желби за размена на лектори со универзитетите во Киев, Љубљана, Братислава, Загреб, како и да продолжат напорите за испраќање лектори во Мадрид, Пекинг, Грац и други универзитети како Лисабон, на пример, кои би можеле да прифатат наши лектори со наше финансирање. Со наши финансии и без размена може да направи стратешка мрежа од наши лекторати во земјите кои се од стратешки интерес за нашата земја и за што може да се направи заедничка стратегија со МНР.

Настава по македонски јазик за странскиите студенти што се запишуваат на УКИМ. Во почетокот на учебната година, од 1 до 15 септември 2011, се организира настава по македонски јазик за странските студенти. Наставата се изведуваше 10 дена со по 3 часа дневно, ја посетуваа 80 слушатели, а ја изведуваа 3 лектори - наставници и соработници од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Директор
Проф. д-р Максим Каранфиловски

ЈАЗИК

Снежана Велковска

ОНИМИСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ ВО МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА

Во македонската фразеологија, како и во секоја друга, може да се сретнат и извесен број фразеологизми во кои е употребен ономастичен компонент. Ваквата фразеологија е доста богата во македонскиот јазик, а колку што имаме увид и во другите национални фразеологии, речиси насекаде овој тип фразеолошки единици (ФЕ) се јавува во забележителен број. Во македонскиот јазик забележавме над двесте фразеологизми во кои една од компонентите е лично име (ЛИ) или друга пројава од сферата на ономастиката. По својот карактер овие фразеологизми се различни, како од структурен, така и од стилистичко-функционален аспект.

Речиси за секоја „национална“ фразеологија постојат анализи за онимиските ФЕ, т.е. ФЕ во кои една од компонентите е лично име, етноним, алетноним, топоним и сл. Ваквиот тип ФЕ најчесто се анализирани во склопот на разни типови фразеологизми било да е тоа од структурен, семантички или функционален аспект, но и во склопот на ономастичките проучувања. Конкретно за овој тип фразеологија се интересирале редица автори. За секоја национална фразеологија постои богата литература.

Тука нема да се задржуваме на теоретските аспекти на проблемот. На тоа прашање сме се задржале на друго место¹. Акцентот ќе го ставиме на конкретните примери што се јавуваат во македонската фразеологија и кои, претпоставуваме, претставуваат проблем при изучувањето на македонскиот јазик.

Фразеологизмите во кои еден од компонентите е име можеме да ги поделиме на неколку групи. Како прво ги изделуваме ФЕ во кои како основен компонент среќаваме лично име, презиме или прекар. И тука имаме неколку подгрупи. ЛИ може да биде домаш-

---

¹ Сн. Велковска, Белешки за македонската фразеологија, ИМЈ, 2002, стр. 36-49.

но или туѓо име, потоа етноним, односно алетноним² (име што го добил етносот од соседите) и псевдоантропоним (ЛИ како плод на народната традиција и фолклор, или измислено име). Втората група ја сочинуваат оние во кои имаме топоним или измислен топоним, топоним што не постои, или пак ктетик. Во третата група спаѓаат фразеологизмите во кои имаме хрематоним и тоа: име на празник и име на објект, односно име на институција.

Ваквата поделба е речиси универзална, бидејќи се среќава и во другите јазици.

За овој тип ФЕ е карактеристично што не се бележат редовно во речниците, па и нивното проучување е отежнато, особено на споредбен план.

Ќе се задржиме на сите овие ситуации поодделно.

Пред да поминеме на така да се рече, „домашните“ ФЕ, ќе ја споменеме големата група на изрази од меѓународниот фразеолошки слој³ и тоа ФЕ кои потекнуваат од античкиот период, пред сè од грчката митологија (*Танџал* - танталови маки, *Сизиф* - сизифов труд, *Ахил* - ахилова пета, *Самсон и Далила*, *Гордиев јазол*, *Дамоклов меч* и др.). Потоа следуваат библиските изрази (*Адам*, *Ева*, *Исус Христос*, *Свети Пеџар*, *Јуда / Паратија е Јуда*, *Неверни Тома*; *Дедо Ное / Од дедо Ное до денес*; *Ноев ковчеџ* и др. Ваквите ФИ, како што кажува самото име, дел од меѓународниот фразеолошки слој ги има, повеќе или помалку во сите јазици. Како што одбележува Ст. Калдиева-Захаријева⁴ тие најчесто се пројавуваат во форма на придавки кои се изведени од соодветното лично име, на пр. *Ахилова џеџа*, *Сизифов сџруд*, *Авџиеви коџушници* и др. Кон овие ФЕ би ги додале и литературните изрази од типот *Поџемкинови села*, *Донкихоџски џоџфаџ*; *Дон Жуан*, *’голем џубовник*, *Последноџ Мохиканец* (според романот на Фенимор Купер), *’последен претставник на нешто, општествена група, генерација, социјална појава што изумира и сл.*; кои се дел од литературата не само на народот од кој произлегле, туку општо на светската литература.

Во оваа група среќаваме и изрази во кои е употребен топоним. Пр.: *Вавилонска кула*, *’голема мешаница, бркотница, безредие, општо неразбирање*; *Елдорадо* – *’земја на чудесни богатства*; *Сиџе џаџшиџа водаџ кон Рим* – во Средниот век Рим се сметал за центар на католичкиот свет; *Сиџа и Харибда* - *’големи тешко-*

² Основен систем и терминологија на словенската ономастика, МАНУ, Скопје 1983.

³ Т. Димитровски, Речник на литературни изрази, Скопје 1995.

⁴ Ст. Калдиева-Захаријева, Проблеми на съпоставителното иследване на бџлгарската и румџнската фразеологија, Институт за бџлгарски език, Софија 2005, стр. 53.

тии, големи препреки', **Содома и Гомора / Содом и Гомор**, 'разврат, неморал, разузданост'; **Тоа за мене се шћански села**, 'нешто сосема непознато' и др.

ФЕ со ЛИ (со сите изведенки)

1. Историски настани често од далечното минато со реални личности. И во другите национални фразеологии наоѓаме исти типови на фразеологизми со имиња или настани карактеристични за секој народ поодделно.

Во македонската фразеологија од подалечното минато, тоа е несомнено ликот и делото на Марко Крале: **Марково колено е**, 'јунак е како Марко Крале'; **Доцна сћиѓна Марко на Косово** или замена на јунаците: **Ја дојера како Јанкула на Косово**. Фразеологизмот пак, **Ѓи бара Маркојџе** конаци значи 'прави залудна работа'. Од поновата историја: **Како изѓубен Германец** (Германската војска при повлекувањето од Грција во Втората светска војна, водела тешки битки со партизаните и се случувало германски војник да остане заскитан на непознат терен во македонските планини).

Во фразеологијата се зачувани ФЕ, многу често клетви како спомен на тешки несреќи што го снашла народот во одредени историски периоди. Во основата на овие ФЕ се етноними. Такви се примерите: **Арај да му е алој**. **На куче и на Турчин / Арнауштин вера немај**; **Малечко Турче**, **Ѓолема чалма** и др.

2. Траги во фразеологијата оставиле и дела од усното творештво. Ќе ги споменеме тука песните **За Ѓорѓи Суѓаре** и **За Болен Дојчин** кои се инспирација за фразеологизмите **од сћие сћирани Ѓорѓи сардисан** со значење: 'притиснат од сите страни со проблеми' и **Кај си Болен Дојчин?** или **Еве ѓо Болен Дојчин**, 'се вели на шега кога се оди кај болен, или при средба со болен'.

Од македонското прозното народно творештво ги имаме изразите за Настрадаин-оца, за Итар Пејо: **На Насћирадин-оца и чавкићие биоли му ловеле**, 'сѐ му оди од рака за да се збогати'. **Тој е Ићар Пејо** – 'се вели за некој што е многу итар или се прави дека е итар'.

Слични имиња наоѓаме во фолкорот при именувањето на персонифицираните животни: **Кума Лиса**, **Зајко Кокорајко** итн. Особено е интересен изразот **Кума Лиса** бидејќи се употребува за некој што е многу итар или се прави многу итар. На пр.: **Види ја ићи, кума лиса**, се разбира изразот се употребува за човек.

3. По пример на ЛИ се формира фразеологизам со лични имиња, апелативни именки кои по звучење се блиски до значењето

на ФЕ. Тоа се така наречените псевдо-лични имиња – симболи: Во македонскиот јазик едно такво е име е: **Трпе Спасовски**, 'претерано трпелив човек'. (Трпе - од глаголот *тpиpи*; Спасовски - од глаголот *спаси се*), во украинскиот: **Сахар Медович**, 'мил, сладок, добар човек'. (сахар - шеќер; мед - мед)⁵, а за бугарскиот е карактеристичен **Бај Гањо**, за босанскиот **Мујо и Хасо**, за словенците **Јанез** итн.

4. Игри на зборови врз основа на ЛИ.

Јово на ново, 'се одново треба да се прави'.

Тодe, *Тодe штo тoе бoдe?*, 'што ти е'.

Дек е Киро на кирија, 1. 'што ќе спечали ќе потроши', 2. 'работи ангарија'.

5. ФЕ со ЖЛИ.

Како побројни ги издвојуваме ФИ со женско лично име. Притоа, како што рековме веќе, името може да варира од средина во средина. Така, фразеологизмот **Бушава Мара** се употребува за 'лице од женски пол што не е исчешлано, т.е. бушаво' сме го регистрирале и како **Бушава Каџа**. Во ваквите случаи се земаат најчестите имиња во еден јазик или име на некое конкретно женско лице со тоа име, кое најчесто веќе никој и не го памети.

Фреквентноста на името може да биде пресудна при изборот во еден ФЕ со оним како карактеристичен елемент⁶. Кај нас тоа е секако името **Мара** (значи не Марија, Марика и сл. од кое е името изведено). Името **Мара** влегува во составот на овој тип ФИ како име типично за народната средина, како дел од многу анегдоти во кои се споменува од име и тоа најчесто во една негативна конотација. Па така имаме: **Лејџ Мара**, 'жена што не е многу стабилна, лесна на паметот'. Најчесто ЛИ се употребува во вокатив, дури проследено со гестикација на летање **Лејџ Маро**. Според изговорот, бидејќи тука најчесто се јавува акцентска целост, може да се напише и заедно. Асоцијацијата најверојатно доаѓа од името на инсектот **бубамара** (*Coccinella 7-punctata*). Аналогно на фразеологизмите со ЖЛИ го имаме и соодветниот фразеологизам со МЛИ: **Лесен Пејќо**. Од ФИ со името Мара ќе ги споменеме и: **Луда Мара** (река во Кавадарци) / **Луда Насџа**, 'жена или девојче што се однесува бесно, незрело, лудо'; **Пара на рака, Мара за рака**, 'прво да се плати, па потоа да се земе пазарената

⁵ Л.Г. Скрипник, Власнж назви в украинськж народнж фразеолгжї, Мовознанство, 2, 1970, стр. 54-66.

⁶ Д. Михаилова, Статус и функција на българските фразеологизми с ономастичен компонент, Изледвания по фразеология, лексикология и лексикография, В памет на К. Анкова-Ничева, София 2008, стр. 134.

стока'. Да знае **Мара** кога е кумувала. Кај овој фразеологизам, пак, променливи се и ЛИ и глаголот што го означува дејството. На пр.: Да знае **Илија** кога бил кај дедо му на *госпи*. Да знае **Трајан** кога имал работи со мене. И безброј вакви слични примери. Името може да биде и машко и женско. Кај Петре М. Андреевски во романот *Пиреј* ја најдовме варијантата *Шаймара Божана*⁷, го има истото значење како и претходниот фразеологизам. Според тоа како го сфаќаеме значењето на истиот, можеби е подобро да се напише поинаку, на пример вака: *Шай Мара Божана*, аналогно на Лет Мара.

Особините на луѓето наоѓаат свој израз и во овој тип ФЕ. Еден ваков ФИ е следниот израз: *Се кити како Цеваира* - што означува 'лице од женски пол што прекумерно става накит на себе, без вкус'. Можно е да има влијание при изборот на името и самата етимологија на името што значи 'бесценет камен, драгоценост, скапоцен накит' од турцизмот од персиско потекло *cevahir*⁸. Во Скопје регистрирано е постоењето на девојка со ова име што претерано се китела со сè и сешто.

Кај следните ФИ - *Машка Данка* и слеано *Машкуданка / Машкa Пеџра* веројатно и некои други ЖЛИ што се употребуваат локално, по однос на семантиката заедничко е тоа што сите се однесуваат, така да се рече на типично „женски особини“ што традиционално им се припишуваат на жените во народните умотворби, особено со иронична црта. Како што видовме, такви може да се види, такви можат да бидат и мажите.

Аналогно на женско лице што се однесува како машко имаме и обратно, машко лице што се однесува како жена, а фразеологизмот гласи: *Женски Пејо*.

Учеството на фолклорот е значително бидејќи многу ФЕ носат имиња, често како менливи компоненти, но секогаш машко или женско лично име. Такви ФИ има многу, тука ќе споменеме само неколку: *На маѓаре седло, на Миџра ѝаларија; За волк гџердан, за Трајо машина; За свиња свонец, за Пејко часовник*, сите со значење 'на посочениот маж / жена не му прилега облеката што треба во одредена ситуација да ја носи. Споредбата е во два случаја со домашно животно што обично се зема за посмев или во негативна конотација (магаре, свиња), а во еден случај имаме диво животно. Кај секој од овие примери аналогјата со домашните животни, односно во дивото животно е сосема јасна.

⁷ П. М. Андреевски, *Пиреј*, стр.23.

⁸ А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1965. О. Јашар-Настева, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ, Скопје, 2002, стр. 36, 55.

Од кал да е, Ѓорѓи да е со значење 'повеќемина од присутните се носители на тоа име, и тие се важни за дадениот момент, или си придаваат важност'. ЛИ Ѓорѓи може да се заменува со секое друго име, и машко и женско. Дури Ф. Каваев во збирката што ја приредува *Народни пословици и џајтанки од Сџируџа и Сџирушко*⁹ нагласува, „се зема кое сакате име“.

Ни *Марино* ни *Ѓурино*, 'собрано од разни страни' - се однесува на облекувањето, кога некој носи туѓи или лошо ускладени работи.

Мотивираноста секогаш не е јасна, или се заборавила со текот на времето, како во следниот ФИ: *Ќе џо најравиши џоа џа мајка Јана да џи е*.

Место глаголот *најрави* што е употребен тука како илустрација, може да се употреби кој и да е друг фактитивен глагол за означување на кое и да е дејство. Фразеологизмот може да се употреби во сите лица. Исто така фразеологизмот може да гласи и само *џа мајка Јана* на пример, со тоа што останатото им е познато на учесниците во говорната ситуација.

6. И додека кај фразеологизмите со женски лични имиња доминираат имињата **Мара** и **Јана**, кај фразеологизмите со машко лично име доминира името **Петко**, но се среќаваат и други имиња, прекари и презимиња. Од денешен аспект ова име се смета за застарено и ретко или дури воопшто не се дава на новороденчиња. Пр.:

Пејко врџикаџа - 'човек што лесно го менува мислењето'.

Пејџина Пејко не чекаџи - 'се вели кога сите се собрани на договорената средба, а недостасува само уште еден'. Во овој, како и во слични други случаи се прави игра на зборови, односно името се употребува поради поклопувањето со другите компоненти, поради ритамот или римата што се добива. На Пр.:

На Шукара басмаџа на џрање оџвора - 'отпосле ќе се види кој каков каков е'.

Идаџи Голе, 'се вели кога му се спие некому'.

Бежановаџа мајка црно не носи, Сџојановаџа носи. Аналогија од глаголите **бега** и **стои**. Може да се употребува само едниот дел од фразеологизмот, или пак секој дел да функционира самостојно.

Мајсџор Пејко, џри буки две врџена.

Кај голем дел од овие фразеологизми, присутна е појавата на елипса, односно вториот дел може да се изостави како многу

⁹ Народни пословици и гатанки од Струга и Струшко, собрал и приредил: Филип Каваев, ИМЈ, Ск. 1961

јасен за учесниците во говорната ситуација, или да се укаже на него со интонацијата.

Ќе споменеме и неколку фразеологизми во кои е употребено немакедонско машко име:

*Мужи **Асан** да ѝи баам, 'те лажам иако знам дека не ми веруваш'.*

*Без **Камбера** свадба не бива.* Со истото значење се среќава и со ЖЛИ:

*Без **Мара** ѝоѝара не бива.*

7. Примери со етнониими:

Покрај споменатата ФЕ: *Малечко **Турче**, љолема чалма,* имаме и:

*Каде сѝе **Турци**, ѝа му и љол **Асан**.*

8. Во следните случаи имаме алетноним.

*Посмали, **Манљо**, ѝосмали,* 'не лажи толку, се гледа дека лажеш'.

***Манљусарска** рабоѝа.*

***Мечкар се жени** - Мечкари (бидејќи воделе мечки) прекар за Цигани, се вели кога од едната страна врне, од другата сонце грее истовремено.*

*Умре **Циљанкаѝа** шѝо ѝе фалеше (ѝа сеља сам се фалиш).*

***Торлак недосолен.** Така се прекаруваат жителите на некои тиквешки села, едни со други¹⁰.*

9. Следната група примери е со псевдоантропоними, т.е. имиња на познати личности од јавниот живот, од народни умотворби и сл.

*Ушѝе **Пеѝко** нероден, каѝа му кројаѝ / каѝа му куѝиле.*

Тука има многу варијанти, ќе наведеме само уште една: *Ќе ѝадне секираѝа, ќе љо оѝеѝа нероден **Пеѝко**.* Се разбира, тука се работи за лик од народна приказна.

Од поновите личности ќе ја споменеме познатата *Мајка Тереза*, позната мисионерка и добродетелка. Фразеологизмот обично се употребува во негирана форма.

¹⁰ Анегдотата со која се врзува овој регионален фразеологизам е: Група Торлаци носеле сол на коњи преку граница, од Солун во континенталниот дел. Седнале да јадат, испекле неколку пиперки и немале со што да ги насолат, па отишле во блиското бачило да бараат сол. Овчарите ги прашале што носат, и кога овие одговориле дека носат сол ги прекарале со *Торлаци недосолени, сол носѝе сол ѝѝѝѝе*. Информатор Р. Русковски, 70 години, роден с. Бојанчиште, Кавадарци.

Не сум Мајка Тереза, 'не можам на сите да им помагам/помогнам'.

И кај оваа група среќаваме појава на елипса кога еден дел сосема се испушта. Така горните фразеологизми може да се чујат и како: *Мајка Тереза; Иџар Пејо; Болен Дојчин; Крали Марко;*

10. Во еден број фразеологизми како една од компонентите се јавува географско име, име на празник, име на позната личност или некој друг тип на сопствена именка.

Еден од најпознатите фразеологизми од овој тип е познатата изрека:

Ја оџкри Америка која се употребува кога 'некој ќе каже добро позната вистина, но ја кажува како тој да ја открил или кога некој конечно ќе го каже точниот одговор на некое лесно прашање'.

Името на реката Вардар како најголема река во Македонија, се среќава и во фразеологијата.

Маџен Вардар - што значи 'матен како Вардар - т. е. некој не е сосема токму, не е сосема нормален'.

Вардар не ме џере - обично се вели кога 'некој некоја работа нема да ја заврши баш најдобро, туку напротив, ќе влезе во голем долг или некоја слична неволја'.

Оди ли Вардар наџоре, се употребува кога некој тера инает.

Мноџу вода ќе џроџече џо Вардар - 'многу време ќе помине'.

Сџ му е рамно, оџџџука до Косово - 'се вели за многу флегматичен човек'.

Во Солуна џрош сомунa, ама до Солуна сџо сомунa, 'додека одиш каде што е поефтино, ќе потрошиш многу пари'. Фразеологизмот може да гласи и само со својот втор дел *До Солуна сџо сомунa*.

Со џрашање до Сџамбол / Солун се сџасува.

Дома седам, ама Сџамбол шеџам - 'иако седи дома сџ знае-се вели за некој што се прави дека сџ знае'.

Сџамбол да џори, Дебар џо џлака - дебар бил многу богат град.

Следниот Фразеологизмот е регионално обоен, типичен е за Скопје и за стари скопјани кои добро ги познаваат метеоролошките појави во својот град:

Водно коџа ќе се наоблачи и ќе заврне - означува лош човек, лош карактер; кога некој лош човек ќе се налути, ќе се развика или може дури и да се степа.

Од светските метрополи се среќаваат *Париз* и *Москва* со значење како Париз, односно Москва само помали во изразите: *Мала Москва, Мал Париз*.

Во овој тип среќаваме и фразеологизми со измислен топоним како во следните два примера.

Во Кушкундалево.

Кушкундалево е име на село во кое според приказната живеат самовилите. Овој фразеологизам може да значи 'никаде' или пак тој што го кажува не сака да ја открие својата вистинска намера, односно вистината за своето движење. Најчесто се употребува како одговор на прашањето: *Каде беше? / Каде ќе одиме?* Овој фразеологизам ѝ припаѓа на семејната фразеологија.

*Кукачино село.*¹¹

Примерот е преземен од уметничката литература.

Таму е Каџанџа - според немирите во областа Катанга во Белгиски Конго, денешен Заир.

Во Бруса ѝо мајмуни. Обично се употребува како одговор на прашањето *Каде?* или од *Од каде?*

Нов Виетнам.

Тука ќе споменеме и неколку фразеологизми во кои е употребено име на некоја зграда, установа и сл.

Тоа е Басџиља.

Тоа е Алкаџраз.

Во последните два фразеологизма имаме употребено имиња на познати затвори кои по своите карактеристики или настани врзани за нив оставиле длабока трага и во нашиот јазик. Карактеристични се за јазикот на средношколската младина¹² кои така ги нарекуваат зградите на своите училишта во кои тие „се затворени“ и од кои „не може да се избега“.

Како од Тунџузија

Во Тунџузија

Дури до Тунџузија

Во значењето на овие ФЕ пресудна е далечината на земјата *Тунџузија*. Така се движи и семантиката на овие фразеологизми, значи, нешто многу далеку.

Тука ќе го споменеме и следниот фразеологизам според името на еден циркуз што одамна гостувал во Скопје пред многу години. Се разбира, овој фразеологизам им е познат на луѓето од таа генерација.

Циркуз Адрија, се вели за нешто е многу смешно, нешто што прилега, личи како за во циркуз.

¹¹ П. Наковски, Постела за чемерните, Скопје 1985, стр. 62.

¹² Т. Трневски, Речник на жаргонски зборови и изрази, Скопје 1997.

11. Во последната група имаме два изрази кои се посебно интересни, бидејќи во нив како главен компонент се јавува име на верски празник, во првиот христијански, а во вториот муслимански.

Не е секој ден Велигден - му се вели некому кому сакаме да му кажеме дека 'секогаш нема да го служи среќа'. Се јавува и во следните варијанти: *Каџаден Велигден не бидува; Велигден е еднаш во годинаџа*, и муслиманската варијанта: **Не е секој ден Бајрам.**

Колку од Бадник до Божик, 'многу брзо'.

Со истото значење имаме и: *Од Бадник до Божик не се јадени.*

Пред Божик, зад Божик - каде да си, дома да си.

Сложни калуѓери на Вели Пеџок мрсаџ.

Ко џциџе на Василица. Фразеологизмот е поврзан со обичајот на Василица да се тепаат кучињата.

Си џрави Бајрам на мозокоџ, се вели за 'некој кој многу се занесува, си се замислува себеси во некои нереални ситуации'. Фразеологизмот се употребува кај христијанското население.

12. Измислен празник:

На Свџџ Трајче, 'никогаш, бидејќи нема таков светец'.

Свџџ Ана џџџова мана - и *Свџџ Мрза* - кога некому не му се работи, го празнува овој празник

Свџџ Сџас - 'петок, последен ден од работната недела за учениците'

Онимските фразеологизми се живи и актуелни во македонскиот јазик. Подложни се на промени и подновувања, но секогаш го задржуваат основното значење. По својата употреба припаѓаат на разни стилови, од разговорниот до неутралниот слој на лексиката.

Веселинка Лаброска

ОД ОСОБЕНОСТИТЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ

Македонската јазична територија според бројот и различноста на дијалектите покажува голема дијалектна раздробеност. Ваквата ситуација е последица на разноликоста на теренот, на слободното развивање на дијалектите, неограничено од стандард, како и на изолираниот начин на живеење, без влијание на некаков културен или административен центар, во текот на долгите векови на вториот милениум. Кога се формирале македонските дијалекти? Од пишаните споменици кои ни се достапни за анализа може да се заклучи дека основните карактеристики на македонските дијалекти се граделе во периодот од XI до XV век, така што во XVI век веќе имаме една слика на дијалектите која е во голема мера изградена (еден од доказите е еден костурски речник од XVI век пронајден од Ѓанели и Вајан во којшто се оцртани основните карактеристики на костурскиот говор). Воедно, во тој период се извршиле и основните како фонетски така и структурни промени на македонскиот јазик (сп. Б. Видоески, 1998: 39). Се разбира, дијалектите не престануваат да се менуваат и до ден денес, се разбира денес во правец на конвергенција поради влијанието на стандардот.

Според современите научни методи на определување на јазичните области со помош на лингвистичката географија, основоположникот на современата македонска дијалектологија, академик Божидар Видоески кој беше и основач на Одделението за дијалектологија во Институтот каде што јас работам, и мој професор и долгогодишен раководител, izdelува три основни дијалектни групи: западно македонско наречје, југоисточно македонско наречје и северно македонско наречје или северни македонски гово-

ри (Видоески 1998: 65). Под наречје во македонската дијалектологија се подразбира група од говори со заеднички карактеристики, говорот е група од дијалекти, а дијалектите, пак, се најмала територијална јазична единица. Основата на податоците што се користат во ова предавање се преземени од многубројните трудови за македонската дијалектологија од професорот Видоески (види: користена литература). Се разбира, изборот на примерите е направен од мене како и анализата, а понекаде и ексцерпцијата на самите примери, посебно за оние дијалектни пунктови каде што сама сум собрала материјал (види: користена литература).

Западното наречје ги опфаќа говорите што го зафаќаат целиот западномакедонски јазичен простор, почнувајќи на север од границата со српската јазична територија и западните делови од Шар Планина сè до јужниот дел од Преспанското езеро. Југоисточното македонско дијалектно наречје ги опфаќа деловите на македонската јазична територија источно и јужно од југоисточната граница на западното наречје, и во оваа група говори спаѓаат најголемиот дел од говорите во Егејска Македонија и македонските говори од Пиринска Македонија. Границата меѓу западното и југоисточното наречје оди приближно по долината на реката Пчиња, Вардар и Црна. Во тој правец поминуваат изоглосите односно граничните линии на најголем број од дијалектните особености што ги разликуваат овие две наречја.

Северните македонски говори ги опфаќаат северните положки села и Скопска Црногорија, а во североисточна Македонија говорите во Кумановско, Овчеполско, Кратовско и Кривопаланечко. На север тие граничат со српската јазична територија, а на еден тесен појас се допираат со бугарските северозападни дијалекти (Видоески 1998: 65). Границата меѓу северните говори и другата македонска јазична територија се движи приближно по правецот Тетово – Скопје – Свети Николе – Злетово.

Од другите македонски говори северните се разликуваат со педесетина фонетски и граматичко-структурни разновидности.

Сите три групи се одликуваат со специфичности кои накратко ќе бидат претставени во ова предавање.

Најпрво ќе ги претставам фонетско-фонолошките особености на сите три наречја со основните разлики меѓу нив. Прва разлика на фонетско-фонолошки план која е особено впечатлива е разликата во акцентот. Западното македонско наречје на коешто припаѓаат и централните македонски говори кои влегле во основата на македонскиот стандарден јазик има третосложен

акцентски систем односно акцентот на тросложните и на повеќе-сложните зборови и на некои групи зборови паѓа на третиот слог од крајот на зборот: *вод'еница, воден'ицаӣа, ј'аболко, ј'аболкоӣо, кл'асови, клас'овӣе, н'е-сака, не-с'е-слуша, не-му-с'е-слуша* и сл. Како што се гледа од примерите и кога доаѓа до зголемување на бројот на слоговите поради додавање членска морфема или множинска наставка, акцентот се поместува за да дојде на третиот слог од крајот на зборот. Се работи за фонетски стабилизирани акцент, динамичен по својот карактер, којшто во западното наречје е најоддалечен од ситуацијата во прасловенскиот јазик каде што сме имале слободен и подвижен акцент (сп. Тополињска 1959:15). Третосложниот акцент во западното наречје има и синтагматски карактер, т.е. под еден акцент можат да се подведат групи од зборови, најчесто клитики и акцентоген збор. Примери: *ӣ'од-вода, з'а-рака, 'од-срце, с'о-ӣебе, чии'ајки-џо*, но и *кисел'а-вода, ӣеӣсо-ӣин'и-меӣри* (последниот пример е од Прилеп и е особено впечатлив за напредноста на процесот на синтагматскиот карактер на акцентот во западното наречје).

Каква е ситуацијата во југоисточното наречје и во северните говори? Во југоисточното македонско наречје имаме поархаична ситуација во поглед на акцентот: крајните источни говори што се допираат со бугарските говори имаат слободен и подвижен акцент кој може да стои на секој слог во зборот: *џ'лава, џ'лав'аӣа, нид'ел'ӣа, искар'ал, џ'рабн'але* и сл. Во средишниот дел на македонската дијалектна територија, значи на пограничјето на западното и југоисточното наречје имаме појава на слободен, неподвижен колонен или, парадигматски акцент: *јад'ех, јад'еше, јад'ехме* итн. (како што се гледа од примерите, акцентот секогаш паѓа на истиот слог во зборот без разлика дали бројот на слоговите во зборот се променил или не).

Северните говори во поглед на акцентот, не се единствени: нивниот западен дел се приклонува на западното наречје, а источниот дел на југоисточното македонско наречје.

Втора фонетско-фонолошка особеност на македонските дијалекти, тоа е разликата во изговорот на самогласките (вокалите): во западното наречје имаме јасен изговор на неакцентираниите самогласки, а гласот /в/ се губи кога ќе се најде меѓу две самогласки: *Јоан, осноа, биол, неес'ӣа*; додека пак во југоисточното наречје поради силниот акцент доаѓа до продолжен изговор на акцентираниите самогласки и до редукција на неакцентираниите самогласки, па и до нивна елизија т.е. губење: *ӣулув'инӣа, џ'лав'а-*

ија, итн., а гласот /в/ помеѓу две самогласки се чува: *џовед'ар*, *ј'авор*, *џл'ава*, *јаз'овец*.

Во југоисточното македонско наречје гласот х се чува во повеќе позиции, за разлика од западното македонско наречје: така во источното имаме *мех*, *кож'ух*, *б'ехме* наспроти западномакедонските *меф*, *кожув*, *бефме*.

Сега преминуваме на разликите во морфолошкиот систем.

Една од основните разлики во именскиот систем е чувањето на стари морфолошки падежни форми во западното наречје. Во најголемиот дел од западните македонски говори се чува општа форма (т.е. *casus generalis*) кај личните и роднинските имиња од машки род: *Сѝојан*, *со-Сѝојана*, *Марко*, *на-Марка* (*Маркоѝа*), *баѝе*, *од-баѝеѝа*; а во помал дел од западните говори, главно периферните, се чува и дативната морфолошка форма кај личните и роднинските имиња. Ситуацијата регистрирана во постарите монографии како онаа за галичкиот дијалект од Белиќ (Белић 1935: 166), нуди повеќе примери со дативни морфолошки форми (*му-џо-д'але бр'аѝу-му//браѝ'ове-му*; *р'ечи-му мож'ове-ми*; *ка-му-ѝ'ојда ѝ'аѝкове* и *ка-му-р'еча*; *му-р'ече ѝ'аѝк'ове-си*; *дај ѝ'аѝк'ове-ми* и сл.), потоа, монографијата на проф. Видоески за поречкиот говор и други монографии: *'Арно ама, една-ден арам'и:ѝе беше-им-ѝоб'арале ѝ'ари* и *на-бр'акамци*, и *ѝ'оа баи* *'Арифу ѝѝо-раб'оѝеше со-н'ими*. (Томн'о Село, 88¹); *Во-саѝбоѝа џо-саран'у:аѝ Кр'исѝа*, *се-м'олаѝ боџу*, *му-р'едаѝ цв'еѝке*,... (Маврово, 89); *Н'е-мисли зло др'у-џему*, *сам ке-џо-најдеи!* (Железна Река, 93); *Му-д'адоф Трајчеѝу ѝ'ила*; *И-д'адоф 'овеџе л'еѝче*. *Је-р'екоф Цв'еѝи да-д'ојѝ н'а-џосѝи*. (Кичево, Лаброска 2008: 153).

Во бобоштенскиот говор во Албанија, како архаизам се чуваат морфолошки падежни форми и кај општи именки: *Му-в'еле деѝеѝ'ому*: ...; *му-в'ели деѝ'ѝѝо сѝ'арцѝѝ'ому* ... (Бобошчица, 364); ... и *ѝ'ушче измик'аро ѝ'оџоф у-ѝ'ас чуѝ'аѝа*, и *му-в'ели измик'аруѝ'ому да-ѝ-р'ечи чуѝ'ѝѝуј* ... (Бобошчица, 365); *Му-д'ојде р'ѝндо* и *мареѝ'ому*, *му-в'еле*: ... (Бобошчица, 366); *Ж'ошч не-му-зав'едој д'ѝду л'ѝѝ*. ... *З'ошч н'е-му зав'еде ѝ'аѝк'у-ми л'ѝѝ*. (Бобошчица, 367).

Интересна ситуација со чување на дативните морфолошки форми има и во горанскиот говор, периферен западен говор кој-

¹ Примерите каде што е наведено само името на селото и бројот на страницата се ексцерпирани од книгата на Божидар Видоески *Тексѝови од дијалекѝѝѝе на македонскиот јазик* (види: користена литература, Видоески2 2000).

што се зборува во неколку села на македонска територија и во неколку села во Албанија и во Косово:

'Оно ќе-д'ојде д'ома жел'ајеки, м'аиџери ќе-к'аже: ... (Диканце, 404); Цар р'екоф 'аскерим: ...; Којн му-р'екоф деи'еиоуму: ... (Диканце, 405). Во материјалот од селото Урвич чијшто говор е исто така дел од горанскиот говор, во најновите истражувања регистриравме флексивен датив кај заменките: *Госиоџи здр'авје да-д'аде свим и нам!* (Урвич, теренски истражувања, 2010).

Се разбира, северните говори во поглед на чувањето на морфолошките падежни форми покажуваат ситуација која е логична со оглед на соседството на српските говори, т.е. во овие говори во Македонија се пази разликата меѓу општата и номинативната форма кај одушевените именки од машки род (одушевени се тие што означуваат живи суштества) што завршуваат на консонант: *човек - човека*, со атрибутски збор: *добар човек - доброџа човека*. Повеќе примери: *Пеливаноиџи му-в'ика на-Десиоџа: ...* (Сиричино, 395); *Тој едан-џлав'ешина му-в'ика на-м'ужа-ми:...* (Теарце, 401); *Е-с'аџа на-џаздуџи му-до'оди 'абар од-д'ома да-иде д'ома. И на-'овоџа, на-Косџар'елу му-в'ика:* (Љубанце, 410); *И-му-к'ажује на-'оноџа м'адоџа, на-'ина-му: 'Овај џи-је-џи'аџко, и на ж'ена-му в'ика: ...* (Љубанце, 410); *Оџи'иду ја, каз'ују на-ж'енуџи* (Петралица, 416); *И-му-к'ажује на-'оноџа м'адоџа, на-'ина-му.* (Љубанце, 410).

Од другите морфолошки особености ќе го наведеме постоењето на тројниот определен член во западното дијалектно наречје (тројниот член: *женџа, женава, женана, деи'еио, деи'ево, деи'еено*), а постоењето главно на членот *-оиџи* во југоисточното наречје: *човекџи, ж'енаџи, деи'еиџи* и др.

Во именскиот систем исто така е карактеристично за западното наречје скратувањето на множинската наставка *ови>ои-ој*: *волој (волови), сџолој (сџолови)* и сл; ситуација која во југоисточното наречје изгледа вака: кај еднословните именки од машки род множинска наставка е *-ове*: *волове, сџолове, вирове*; во која не се губи интервокалното /в/ (евентуално може да дојде до редукција на двата вокала кон нивните повисоки корелати: *сџоловџи / сџол'ови* и сл.).

Како лична замена за трето лице во западното наречје се јавува заменката *џој (џаа, џоа, џиџе)*, а во југоисточното наречје се јавува заменката *он (она, оно, они)*.

Од особеностите на глаголскиот систем ќе ги наведеме следниве: во западното македонско наречје се чува наставката -т во трето лице еднина сегашно време: *имай̄и, носий̄и, јадеј̄и*; особеност што со внимателно слушање ќе ја констатирате и кај вашите домаќини од Охрид. Во принцип се работи за поархаична состојба во повеќе дијалекти од западното наречје каде што чувањето на наставката -т во третото лице на презентот овозможува да не се појави наставката -м во првото лице на еднината затоа што нема опасност од хомонимија (сп. и Видоески 1998: 17).

Во западното наречје минато определено свршено време (аорист) ќе се каже *д'ојдовме*, во северното наречје *дојд'осмо*, во источното *дојд'еме* (сп. Видоески 1998: 65-78).

Како втора особеност кај глаголите ќе ја истакнам широката употреба на конструкциите со *има-нема* и глаголската придавка од среден род во западното македонско наречје: *има работ̄ено, имаше работ̄ено* итн., а ограничената употреба на овој т.н. балкански перфект во југоисточното македонско наречје.

Во југоисточните говори се чува, иако не доследно, формата на помошниот глагол *сум* во третото лице од минатото неопределено време: *Тој е-ч'ул, Тој е-џечал'ил, џочн'ал-е да ѓа-м'ии* (Јаброска 2003: 62); ситуација непозната во западното македонско наречје.

Во западното македонско наречје предлогот *во* се среќава на територијата на целото западно наречје само во формата *в*, во: *во Скопје, в ѓрад, в село*; додека во југоисточното и во поголемиот дел од северното наречје наместо предлогот *в(о)* имаме предлог *у*: *у ѓрад, у село, у двор, иде у Скопје*; и сл.

На синтаксички план карактеристичен е редоследот на зборовите во реченицата; за западното наречје специфично е дека кратките заменски форми стојат пред глаголот и можат да се јават и на самиот почеток на реченицата: *Го-викнав(ф) Пејреј̄и на ѓос̄ии, му-реков(ф) Маркое*; додека пак кратките заменски форми во југоисточното македонско наречје не можат да стојат на почетокот на реченицата: *кар'иа-се, реч'е-му на-Марка, расий'а-се работ̄оиӣи*; ситуација што овде отсликува една поархаична состојба во југоисточниот дел отколку во западниот дел на македонската дијалектна територија (Тополињска 1995: 57).

На зборообразувачки план како интересен суфикс за образување на галовни форми во западното наречје се јавува суфиксот -уле: *деј̄уле, крфчуле, брадуле*, што во другите две наречја го нема. Од друга страна, во северното наречје има зборообра-

зувачки суфикси кои не се сретнуваат на другата македонска дијалектна територија:

суфиксот *-ача*: *вамѝир'ача*, *ѝромењача*, *дебелњача*, *крсѝача*;

суфиксот *-уша*: *водар'уша*, *овчаруша*, *козаруша*, *свињаруша*;

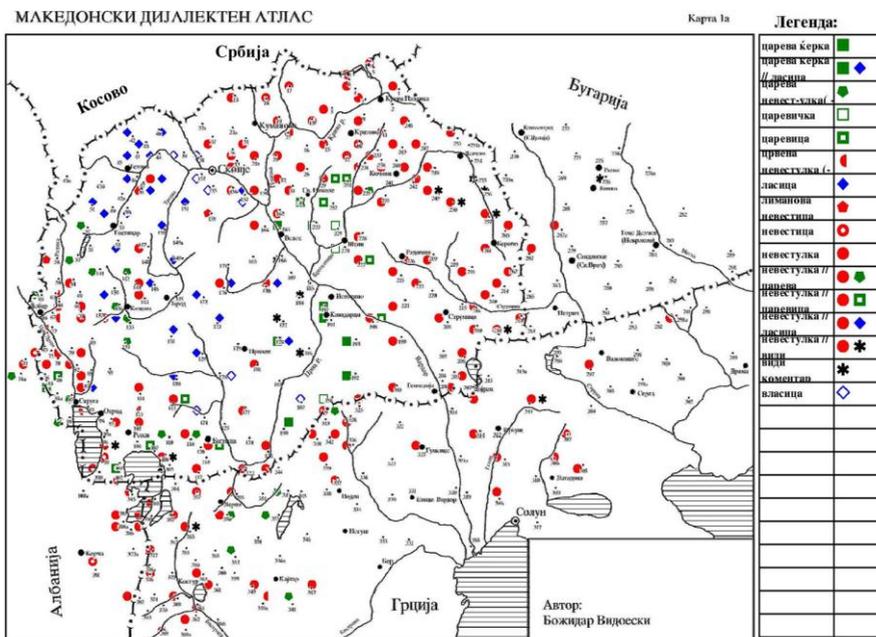
суфиксот *-оња*: *лиг'оња*, *сивоња*;

суфиксот *-ока*: *лош'ока*, *џлувока*, *сѝарока*, *ѝросѝока*, *слабока*;

како и

суфиксот *-иња*: *добриња*, *лошоѝиња*, *самоѝиња*, *убавиња* (Видоески 1998: 67).

На крајот ќе презентирам една лексичка карта на која се гледа интересна дистрибуција на лексемата 'ласица' (*Mustela nivalis*; или *least weasel* на англиски) на македонската дијалектна територија, а со што може да се види и бројноста на дијалектните лексички разновидности.

Ласица, појавување на легендата во пунктвите

1	царева ќерка	■		163, 190, 192, 193, 194, 197
2	царева ќерка // ласица	■	◆	178
3	царева невест-улка (-ица)	●		52, 57, 65, 74a, 85, 86, 110, 134, 135, 136, 141, 142, 341, 348, 352, 353
4	царевичка	□		191, 229, 230, 233
5	царевица	□		30, 80, 81, 101, 107, 123, 232, 234
6	црвена невестулка (-ица)	●		60, 67, 72, 93, 102, 113, 348a, 385
7	ласица	◆		40, 41, 42, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 54, 129, 130, 131, 138, 149, 150, 151, 172, 173
8	лиманова невестица	●		58, 158
9	невестица	○		64, 73, 99, 100, 391
10	невестулка	●		1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 24a, 25, 26, 31, 32, 33, 36, 37, 61, 68, 71, 74, 75, 78, 79, 82, 88, 95, 109, 114, 117, 122, 127, 144, 147, 159, 162, 164, 180, 199, 200, 201, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 213, 214, 216, 218, 219, 221, 222, 225, 226, 228, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 247, 248, 253, 260, 261, 262, 267, 267a, 291a, 297, 305, 306, 307, 314, 315, 316, 323, 325, 326, 328, 337, 339, 340, 342, 344, 347, 349, 355, 357, 361, 362, 365, 367, 368, 369, 376, 377, 386, 386a, 387, 388, 389, 390, 392
11	невестулка // царева невеста	●	●	116, 235, 343, 356
12	невестулка // царевица	●	□	29, 115, 120, 198, 227
13	невестулка // ласица	●	◆	47, 48, 87, 137, 143, 156, 170, 176
14	невестулка // види коментар	●	*	96, 106, 211, 249, 250, 257, 311, 383
15	види коментар	*		103, 166, 177, 184, 185, 186, 255, 256, 276
16	власица	◇		38, 39, 121, 128, 152, 155, 157, 187

- карта со приказ на различните називи за лексемата 'ласица' (Mustela nivalis) на македонската дијалектна територија.

Како заклучок ќе го истакнам фактот дека специфичностите на нашите дијалекти претставуваат своевиден запис на јазичната историја на македонскиот јазик, зашто преку нив, ние лингвистите ги утврдуваме и правците, патиштата по кои одел развојот на македонскиот јазик. И не само тоа, дијалектите се своевиден духовен трезор, ризница, оти во нив е одразена и културата на нашиот народ, обичаите и во крајна линија начинот на размислување на нашиот народ или, според теоријата на Вилхелм Хумболт, погледот на свет на Македонците.

Користена литература:

Белиќ 1935, Белић А., *Галички дијалекти*, Српски дијалектолошки зборник, к. VIII, Београд.

Видоески 1960-1961, Видоески Б., Основни дијалектни групи во Македонија, *МЈ*, XI-XII, 1960-1961, кн.1-2, 13-31.

Видоески 1962, Видоески Б., *Кумановскиот говор*, Скопје 1962.

Видоески 1962-1963, Видоески Б., Македонската дијалектологија во светлината на лингвистичката географија, *МЈ*, XIII-XIV, 1962-1963, кн.1-2, 87-107.

Видоески 1970а, Видоески Б., Акцентските системи во македонските дијалекти, *ЛЗБ*, XVII, 1970, бр.3, 1-11.

Видоески 1984, Видоески Б., Дијалектна диференцијација на македонскиот јазик, *Зборник во чест на Блаже Конески*, Скопје, 1984, 45-53.

Видоески 1986, Видоески Б., Акцентските системи во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и Јужна Албанија, *МЈ*, XXXVI-XXXVII, 1985-1986, стр. 19-45.

Видоески 1998, Видоески Б., *Дијалектниот македонски јазик*, том 1, МАНУ, Скопје, 1999.

Видоески1 1999, Видоески Б., *Дијалектниот македонски јазик*, том 2, МАНУ, Скопје, 1999.

Видоески2 1999, Видоески Б., *Дијалектниот македонски јазик*, том 3, МАНУ, Скопје, 1999.

Видоески1 2000, Видоески Б., *Фонолошки бази на говорниот македонски јазик*, МАНУ, Скопје, 2000.

Видоески2 2000, Видоески Б., *Текстови од дијалектниот македонски јазик*, ИМЈ, Скопје, 2000.

Видоески3 2000, Видоески Б., *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас*, ИМЈ, Скопје, 2000.

Лаброска 2003, Лаброска В., *Говорниот во селото Кула*, Серско, ИМЈ Скопје.

Лаброска 2008, Лаброска В., *Кичевскиот говор*, ИМЈ Скопје.

Тополинска 1959, Тополинска З., Од полско-македонските акцентни паралели, *МЈ*, X, бр. 1-2, 1959, 13-18.

Тополинска 1960/61, Тополинска З., За словенскиот слободен и неподвижен акцент, *МЈ*, XI-XII, бр. 1-2, 1960/61, 73-79.

Тополинска 1995, Тополинска З., *Синџакса на македонскиите дијалекти во Егејска Македонија*, 1, МАНУ, Скопје, 1995.

Мазон 1923, Mazon A., *Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale*, Paris 1923.

Мазон 1936, Mazon A., *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du sud*, Paris 1936.

Снежана Веновска-Анџевска

ВЛОГОТ НА БЛАЖЕ РИСТОВСКИ ВО РАСВЕТЛУВАЊЕТО НА ЖИВОТОТ И ДЕЈНОСТА НА КРСТЕ П. МИСИРКОВ

Обидот да ги поврземе и да ги претставиме, во скициран приказ, делата, дејноста и активностите на Блаже Ристовски и на Крсте П. Мисирков произлезе од неколку причини. Како што се наметнуваа прашањата околу она што е основно, носечко, за да се направи една селекција и да се издвои битот во поврзаноста на елементите со секој сегмент од поставеноста на првобитниот план само се зголемуваше. Токму затоа ова претставување и поврзување на Б. Ристовски и К.П. Мисирков е само нацрт во споредба со она што може да се зборува и да се пишува за нив, од една страна одделно, а од друга страна и неизбежно во она што е заедничко. Почетниот импулс беше да се поврзат две важни годишнини – 80 години од раѓањето на Блаже Ристовски и 85 години од смртта на Крсте П. Мисирков. Ако се повикаме на размислите дека големината на личноста и на делата што ги сторила таа може да се согледаат реално само од дистанција и кај двете личности имаме причина и простор да ја согледаме големината и истрајноста во творештвото и во упорноста да се остане на посветеноста кон македонските прашања кои, наедно, не се само теми поткрепени со идеи и идеали, туку внатрешен порив да се пронајде и да се претстави македонското себепрепознавање и себепретставување, именувано многу често во последните десет години, а наедно и сублимирано во претставата за македонскиот идентитет.

Кон 80-годишнината на академикот Блаже Ристовски

Предноста прво да дадеме еден краток преглед на животниот пат и на дел од творештвото на академикот Блаже Ристовски ја избравме поттикнати од мислата дека станува збор за личност што е творечки активна и што постојано ни носи нови сознанија за она што може да се смета за историографија на македонскиот јазик. Тука само ќе споменеме дека кога се избираат теми од оваа област потребно е

едно сестрано сознание од други области кои се испреплетуваат и зависно се поврзани (историја, географија, социолингвистика итн.) за да може да се дојде до една солидна претстава и таа да се сублимира во информација. Тоа не е само обично речење податоци по некаков хронолошки ред, туку критички став и осврт кон активности и дела што може да се вградат во таа општа слика, а секој важен елемент да може да биде соодветно препознаен. Сметајќи дека во определени периоди треба од други да се слушне како се гледа на сопствениот труд, во овој пример нема нескромност за да се зборува за она што го сторил Блаже Ристовски за расветлување на патот по кој се движела македонската национална мисла во последните две столетија.

Од историски аспект, гледано хронолошки Блаже Ристовски е роден 5 години по смртта на К. Мисирков, но како што една животна врвица згаснала, така по извесен период се јавува нова фиданка што ќе разлишти и ќе ја понесе во себе онаа колективна меморија, нешто што е денеска нишката кон која се повикуваме и кон која ги насочуваме другите. Блаже Ристовски е роден во селото Гарниково, Кавадаречко (21 март 1931 год.) токму овој простор го определува Мисирков како дел од централното подрачје во Македонија, простор каде се вкрстуваат рацете на Македонците во заедништво, во јазична сплотеност, нешто што е најзаштитено од туѓи влијанија. По завршување на основното и средното образование тој се запишал на Филозофскиот факултет во Скопје на групата Историја на книжевностите на СФРЈ со македонски јазик и во 1955 година дипломирал. Оттука започнува една непрекината заинтересираност за македонскиот јазик и посветеност кон прашања што го опфаќаат неговиот историски развиток. За да се објасни денешната состојба на и во македонскиот јазик и да се даде едно образложено толкување на некои процеси неопходно е познавањето на историските околности и процесите во кои се развивал тој. Можеби тоа претставувало и една од причините што го насочила Блаже Ристовски да се заинтересира за XIX век, за македонските автори од овој период и за процесите низ кои поминувал македонскиот јазик. Научниот интерес и ангажманот на Б. Ристовски е постапен и уште во почетокот насочен кон она што ќе се покаже потоа како врзувачко ткиво на процесите во македонскиот јазик. Во 1965 година на Филозофскиот факултет тој ја одбрал докторската дисертација „Крсте П. Мисирков – животот и делото“. Поривот со избор на една ваква тема е нешто што ќе се вгради во целиот живот на Б. Ристовски. Читајќи ги постапно делата што се јавуваат потоа посветени на македонските автори кои се јавуваат пред и по Мисирков имаме чувство дека се развива еден разгранет систем што ги врзува сите важни особености, дела и личности што се вградени во развојот на македонската историја, јазик, литература и култура во последните два века. Ако е случаен изборот на докторската дисертација или е направен по сугестија за најпотребните истражувања за тековното

време, понатамошните истражувања се поттик и развиен интерес за нешто што влијаело со сопствената привлечност. Обично тоа се случува кога се спојуваат и прават неповратна симбиоза мислата, идеите, целите. Во тој процес на генерациски дистанции врската на заедничкото е мислата, па оттаму изборот на Б. Ристовски да продолжи со истражувањата на Мисирков не е случаен, туку е резултат на сличностите што ги наоѓа кај Мисирков во споредба со сопствените ставови. Останува прашањето кој кого избрал, Блаже Ристовски да го има како постојан извор на истражувања Мисирков или Мисирков со својата мисла, цели, идеали да влијае врз Б. Ристовски. Нишката што ја прави почетната врска ќе прерасне во цврста врска, а таа врска е изградена преку патриотизмот изразен кај двајцата. Таква поврзаност може да се јави кога се јавува како собеседник некој подобен на себеси, таква интимна врска кога се завлегува во анализата на напишаното и поврзаноста со мислата со авторот ја развива Блаже Ристовски уште при изработката на докторската дисертација, за да се прошири понатаму во целосно расветлување на животот и делото на Крсте Мисирков. Без разлика на тековните активности, времето, просторот, местото Б. Ристовски во континуитет врши истражувања поврзани со Мисирков, со македонските автори од XIX век, градејќи еден мозаик за целата македонска состојба каде се надоврзуваат личности и настани што ќе претставуваат добра и цврста основа на она што го имаме денеска. Во еден период од својот живот Б. Ристовски предавал македонски јазик и македонска литература на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Љубљана (Словенија), работел како лектор по македонски јазик и на Педагошката академија во Марибор. Во неговите професионални активности тој бил и гостин-професор на курсот по македонска историја и цивилизација на Националниот институт за ориентални јазици и цивилизации на Сорбона во Париз. Континуирано се јавува како гостин-професор на повеќе европски и светски универзитети и институти. Особено е значајна врската со Русија (преку московските историски и јазични центри) и Украина (каде се јавува како координатор на соработката меѓу македонските и украинските научни центри од областа на општествените науки). Постојано се јавува како носител на различни функции и како учесник на различни проекти. Во еден период бил директор на Институтот за фолклор во Скопје. Тој бил и раководител на Балканолошкото одделение во Институтот за национална историја и на Тимот за културната историја во Институтот. До пензионирањето бил научен советник во Институтот за старословенска култура. Големата желба да се вгради во формирањето на осамостоената македонска држава и да го даде својот придонес во зацврстувањето на самостојна Македонија пред дваесет години го доведува до позицијата на потпретседател на првата Влада на самостојна Република Македонија, тоа е период кога сите расположливи научни и стручни потенцијали што ги

поседува Македонија како човечки капацитети се внесуваат во заштита на татковината и на нејзината самостојност. Она што не го доживеал Мисирков во својот живот, го доживува Б. Ристовски заедно со другите следбеници на Мисирков. Во целиот тој период Блаже Ристовски работи на повеќе полиња. Научните елаборации, истражувањата се поврзани со обука на кадри за научна работа преку учеството во комисији за одбрана на докторски и магистерски дисертации на Филозофскиот и Филолошкиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Како резултат на таа посветеност е и изборот за член на МАНУ во 1988. Тој е и научен секретар на МАНУ од 1999 до 2003 година. Градејќи ги врските на македонските научници со други научни центри во неговите активности се вбројуваат и изборот за редовен член на Академијата за педагошки и општествени науки (Москва), на Евроазиската академија на науките (Минск) и на Словенската академија на науките (Киев). Кон ова се и големиот број активности во рамките на Република Македонија, така се јавува и како почесен член на Друштвото на писателите на Македонија, тој е член на Друштвото за наука и уметност во Битола и на Друштвото за наука и уметност во Прилеп. Членувањето во голем број организациски одбори, комисији и др. научни, општествено-политички функции се придружни активности во текот на годините минати во макотрпна работа на сите полиња. Секаде каде што може да помогне со своето искуство и знаење, неуморно безрезервно го даваше и уште го дава својот придонес. Учествува на голем број собири што ја опфаќаат тематиката за македонската историја, јазикот, фолклорот, литературата, културата и сл. Неговите настапи оставаат впечаток бидејќи се резултат на сериозни истражувања, дисциплиниран пристап, дури и онаму каде што не се јавува како учесник во програмскиот дел тој наоѓал и наоѓа време да одговори на поканата и со конструктивна дискусија да го збогати настанот. Рецензирањето и промовирањето на голем број трудови и проекти не се забележани во биографијата на Б. Ристовски, но тој со својата елоквентност и умешност да ги истакне и целосно да ги претстави остава впечаток на дисциплиниран и сериозен научник. Дел од неговите активности се и архивските, библиотечните и теренските истражувања во земјата и во странство. Посебно треба да се истакнат неговите согледувања при теренските истражувања на определени делови од Македонија, како што се оние во областа Гора и многу други што овозможиле на терен, во практика да се анализираат јазични, фолклорни и други особености на македонското население. Како резултат од тие истражувања денеска имаме значајни документи откриени од него и елаборирани аргументи за движења, настани, личности и процеси од македонската културна историја и национален развој. Такви истражувања се и оние посветени на значајни личности од македонското минато или поврзани со македонската историја, како што се: браќата

Миладиновци, Р. Жинзифов, М. Цепенков, Ѓ. Пулевски, Петар Драганов, В. Чернодрински, браќата Чуповски, Дијамандија Мишајков, Наце Димов, Стефан Дедов, Григорие Хаџиташковиќ, Кочо Рацин, Никола Вапцаров, Антон Попов, Михаил Сматракалев, Ангел Динев и др. Некои од нив се разгледувани изделено, а во некои трудови е воспоставена врската кај одделни личности по определени теми. Секако најголемиот простор во истражувањата му е посветен на Крсте П. Мисирков.

Опусот на Блаже Ристовски се согледува во над 900 научни и стручни трудови публикувани во разни зборници и списанија во земјата и во странство, се јавува и како соавтор на учебници по историја. Изземајќи ги делата посветени на Мисирков, особено треба да се истакнат монографски научни трудови каде што се претставени животот и делото на: Ѓорѓија Пулевски, Димитрија Чуповски, Наце Димов, Кочо Рацин, Васил Икономов; простор е отстапен и на творбите од Марко Цепенков. Преку истражувањата на Ристовски првпат се објавени собрани на едно место објавените и необјавените „Песни за татковината“ од Вапцаров. Кон творештвото се издвојуваат монографски истражувања за Македонското научно-литературно другарство во Петербург во два тома; „Македонскиот фолклор и националната свест“ во два тома; „Македонскиот народ и македонската нација“ во два тома; „Пројави и профили од македонската литературна историја“ во два тома; „Македонски летопис“ во два тома; „Македонскиот стих 1900–1944“; збирките „Македонски народноослободителни песни“ и „Македонски револуционерни народни песни за Гоце Делчев, Јордан Пиперката и Питу Гули“; „Портрети и процеси од македонската литературна и национална историја“; „Историја на македонската нација“; „Сознајби за јазикот, литературата и нацијата“; „Столетија на македонската свест“; „Македонската кауза“ итн. Бројот на трудовите што се претставени во библиографијата на Бл. Ристовски не е само една импозантна бројка, станува збор за неуморен порив да се истражува низ македонската историја, да се пронаоѓаат корените, цврсти аргументи, поткрепа на македонштината, доказите за нашето постоење. Наедно тоа значи да се посвети животот само на една цел, неуморно да се трага по патиштата што ги минале претходниците, да се пронаоѓа она што останало затскриено, а многу важно за нас во овие околности.

Последната значајна активност на академикот Блаже Ристовски е работата како редактор на Македонската енциклопедија во два тома (прва и засега единствена). Влогот во ова дело е навистина голем и тоа е резултат на долгогодишна координирана работа на еден голем тим раководен, односно координиран од Б. Ристовски. Внесеноста во овој труд и силата да се истрае пред нападите по отпечатувањето предизвикаа уште поголема борбеност, наедно отворија нов извор на енергија да се опстои во оригиналноста и во објективноста. Можеби некои беа збунети од штитовите што се појавија пред нив во одбрана на Енцикло-

педијата или ги збуни сопствениот образ отсликан во тие штитови како одблесок. Блаже Ристовски во тој период се најде меѓу вкрстен оган и тука можеше да го вкуси чувството што го носел Мисирков кога во 1903 ја отпечатил „За македонските работи“. Обично во вакви пригодни текстови нема простор за вакви реакции, но за да нема нешто недоречено или пак да не помисли некој дека реакциите кон Енциклопедијата се ставени како табу, како нешто што може да ја намали вредноста на делото на Б. Ристовски, овде ги спомнуваме, не за да го заштитиме редакторот, туку за да ја истакнеме неговата борбеност, храброст и истрајност.

Кон 85-годишнината од смртта на Крсте П. Мисирков

Да се зборува за Крсте П. Мисирков (1874 – 1926) значи директно да се поврзе дејноста на Блаже Ристовски и сето она што го сторил тој за да ни ја претстави во целост дејноста и животниот пат на најистакнатата личност на македонската историја. Речиси нема дел од животот и од творештвото на Мисирков што останува зад превезот на недообјаснетото, благодарение на Б. Ристовски којшто направи темелни истражувања безрезервно посветувајќи се на делото и животот на Мисирков. Исто така речиси е невозможно да се пишува за Мисирков, а истражувањата да не започнат и да се свртиме кон трагата која води кон дејноста на Бл. Ристовски. Никој толку доследно и целосно не ја разоткрива пред нас мислата на Мисирков како што го прави тоа Б. Ристовски. 85 години по смртта на Мисирков можеби ни се чини дека она што ќе се каже е преповторување и дека веќе некогаш е кажано од некого при слични пригоди. Но, од искуство кога во определени пригоди читам за вакви слични поводи ми недостасуваат основните податоци, еден вид лична карта за личноста која не носи некои нови податоци од оние основните. Мисирков е роден во Постол (Пела, Егејска Македонија), во 1874 година. Основното образование го добил во родното место, а потоа го продолжил образованието во Солун, Шабац, Софија и Белград. Така во 1895 година ја завршува тригодишната Учителска школа во Белград и заминува за Одеса, а оттаму во Полтава (денешна Украина) во 1897 ја довршува Духовната семинарија што било услов да се запише на Историско-филолошкиот факултет во Петербург. Во 1902 година дипломирал и тоа е периодот кога го создавал своето животно дело „За македонските работи“. Книгата била отпечатена во Софија, 1903 година. За неа слободно може да се каже дека е првата книга напишана на современ (литературен) македонски јазик, а како што ќе ја протолкува Б. Ристовски во своите дела како научно поставена и теоретски образложена историја на македонскиот народ, а и како историја на македонската национална мисла. По оваа храбра и јавна обзнана Мисирков бил напаѓан и прогонуван. Во оваа

книга Мисирков ги вградил и научно ги образложил сите важни македонски прашања кои во најголема мера ја отсликуваат самобитноста и посебноста на македонскиот народ и на македонскиот јазик. Во последната, петта, статија од оваа книга („Неколку зборои за македонскиот литературен јазик“) Мисирков ги дава насоките за тоа каков треба да биде македонскиот литературен јазик. Токму оваа насока може да ја сметаме како обид за создавање на литературен јазик, до конечната кодификација на оваа форма единствена пречка биле општествено-политичките околности. Во почетокот на 1903 година работи како наставник во Машката класична гимназија во Битола. За време на Илинденското востание бил во Русија, потоа се враќа во Софија и ја отпечатува книгата. Понатаму неговите патишта ќе се движат на релациите Русија, Бугарија и Македонија. Во 1905 година во Одеса го печати списанието Вардар. Потоа во 1913 година заедно со браќата Чуповски и други македонски дејци го печатат списанието „Македонски глас“ (само 11 броја). Еден период работи во Кишењев, а на крајот се враќа во Софија каде што умира на 26 јули 1926 година. Сите години од отпечатувањето на книгата „За македонските работи“ неуморно твори и ги користи сите можности за афирмација на македонското национално прашање со надеж дека современа Европа ќе ја покаже својата демократичност и ќе ја согледа самостојноста и посебноста на македонскиот народ.

Секоја годишнина, без разлика дали станува збор за раѓањето или за смртта на Мисирков, поттикнува на размислување околу сето она што ни го порача Мисирков во своите дела, нешто што не треба да го заборавиме бидејќи преку страдањата во неговиот живот, преку жртвата што ја дава тој, преку сето она што го напишал тој може да научиме како се сака сопствената татковина, како треба да се почитува сопствениот јазик, традиција, култура. Делото на Мисирков потоа ќе биде поука за наредните генерации. По 1945 год., по кодификацијата постапно ќе се открива дел по дел Мисирков и неговото дело, така речиси нема лингвист или литерат, дури и странски македонист што не се упатил во делото на Мисирков. Борбата што ја водел Мисирков била наметната и од времето во кое живеел, а тоа била борба на културен план. За него ќе пишуваат: Б. Конески, Б. Корубин, А. Џукески, Т. Стаматоски, Т. Димитровски и др. Делумно или целосно ќе биде опфатен и од наредните генерации лингвисти, историчари, литерати, фолклористи. Неколку големи меѓународни собири ќе бидат посветени на Мисирков. Сосема природно се јавува оваа заинтересираност за делото и животот на Мисирков бидејќи тој може да биде пример за истрајност и патриотизам бидејќи никогаш во својот живот не ги ставил на преден план своите интереси, живеел и работел за Македонија. Во своите идеи се покажал далекувид, бидејќи неговите трудови не ја губат актуелноста.

Својата книга „За македонските работи“ Мисирков ја започнал со реченицата „*Секој човек, како член на некоја обштина или некоје друѓарство, имајќи извесен долг и извесни права кон и од ниф.*“ Водејќи се од тоа низ својот живот го враќал долгот кон татковината, а тие што се зафатиле со истражувањето на неговото дело ги водел кон прашањата што треба да се стори за својата татковина и за својот народ.

Блаже Ристовски за Крсте П. Мисирков

Многу видни македонски научници – лингвисти, историчари, фолклористи, културолози дале придонес во расветлувањето на животот и дејноста на Крсте П. Мисирков. Преку собирањето посветени на Мисирков, преку одделни трудови и сл. ја добиваме целосната слика за овој наш културен деец. Но, ако треба да издвоиме определени дела посветени на Мисирков, тогаш академик Блаже Ристовски од сите аспекти го елаборира сето она што другите го зафатиле во своите трудови. Преку описите и анализите на Б. Ристовски Мисирков ни станува поблизок, појасен, полесен, а наедно таквото толкување ја развива креативноста и ни ја разоткрива големината и моќта на оставината од Мисирков.

Имајќи ја предвид сестраноста на Б. Ристовски сосема е јасен мултидисциплинарниот пристап. Од друга страна предвид треба да се земе и фактот што Б. Ристовски оди по временската вертикала и ги опфаќа авторите со трудовите пред и по Мисирков, токму тоа ги прави толкувањата на дејствувањето и на делата разбирливи и во контекст на општите состојби и можности. Избирајќи ја докторската дисертација „Крсте П. Мисирков – животот и делото“ (1965) Б. Ристовски го избира патот по кој ќе се води во своите научни истражувања. Уште во 1964 год. во списанието „Македонски јазик“ (XV, 1-2, стр. 28-45) ќе ни биде претставен начинот на согледбите на ставовите на Мисирков во статијата „Како се формираше Мисирковата мисла“. Тој почетен импулс со текот на времето само ќе се засилува и ќе добива на сигурност. Интересот за Мисирков само ќе се зголемува, а како се зголемува тој интерес така и се појавуваат делата посветени на животот, дејноста, определени проблематики од страна на Б. Ристовски.

Творчката севкупност на еден автор каков што е Мисирков се наметна како потреба, но и како долг кон него. Како што споменавме на почетокот, овде ќе се обидеме да дадеме само еден краток осврт на дел од творештвото на Б. Ристовски посветено на Мисирков. Станува збор за студијата „*Вардар*“ научно-литературно и описивно-политичко счисание на К.П. Мисирков, ед. Посебни изданија, кн. 4, ИМЈ, Скопје, 1966. Вториот дел е претставување на трите тома од едицијата „*Собранијте дела на Крсте П. Мисирков*“ од предвидените

шест тома. Проектот каде што се предвидени собраните дела е дел од Програмата на МАНУ од 1995 год.

Уште при печатењето на книгата „За македонските работи“ Мисирков се насочува кон идеите за печатење книшки на македонско наречје (особено за граматика, историска читанка и сл.). Во списанието „Вардар“ може да се забележи во практика како се твори на таа стандардизирана (во определен степен осовременета) форма, а тоа е еден обид да се развие традиција за применливоста на идеите за литературен јазик. Пред 1903 и 1905 год. само тоа што го имаме во списанието „Лоза“ може да го сметаме за сериозен пристап кој води кон она што значи зрелост за решавање на македонското јазично прашање и за поставување на определена литературна форма. (Б. Ристовски, Националната ориентација на Младата македонска дружина и на научно-литературното списание „Лоза“, Скопје, 1965).

Б. Ристовски во книгата посветена на сп. „Вардар“ дава целосен опис на јазикот во него, дополнет со разработка и коментар на текстовите, наедно и фототипно го претставува целото списание. Целосната информација што ни ја нуди авторот не е само комплетирање на сознанијата, туку и можност за продлабочено разгледување на одделни прашања што произлегуваат од списанието. Станува збор за текст на 32 страници, стилски определен како публицистика. Мисирков гради една концепција која ги содржи клучните елементи за жанровски карактеристики. Внесува информативен дел од редакцијата со претставувањето на целта каде што вели: *„Нашниот месечник ќе ни нешто ново, што ќе привлечити вниманието на своите, што се интересираат со македонскиот јазик“*. Целта е да се дадат соодветни информации од и за Македонија за да се поттикне интересот за неа. Според Б. Ристовски ова списание претставува прва национална етнографска статистика на Македонците, оваа констатација произлегува од текстот во кој се разгледува теоријата за народноста на Македонците, а исто така и од списокот на селата од јужна Македонија. Јазикот употребен во сп. „Вардар“ го разгледувале голем број лингвисти (Б.Корубин, Б. Конески, Т. Стаматоски, А. Џукески, М. Миовски), но целосен преглед и разработка на списанието наоѓаме во делото на Б. Ристовски. Извршени се согледувања на неколку рамништа (правописни особености и фонетика, морфолошки, лексички и синтаксички особености).

Според Б. Ристовски, Мисирков во списанието смело се зафатил со „решително модернизирање на графискиот систем. Тој смело раскрстил со сите стари знаци, од кои не се чувствувала никаква потреба ...“ што значело еден вид упростување на графискиот систем. Од направените анализи на Б.Ристовски произлегуваат наредните насоки во поглед на формата на македонскиот литературен јазик: да се отстранат лексичките и другите елементи од сопствениот роден говор

што не се вклопува во „централното македонско наречје“; да се разработи и да се развие реченицата карактеристична за разговорната форма, дополнета со една поразвиена форма на сложена реченица; да се даде простор на македонската лексика преку елимирање на туѓи елементи, особено на турските елементи; да се адаптираат новите лексеми од областа на културната лексика итн. Значењето на оваа целосна анализа на сп. „Вардар“ во 1966 година дава еден појасен поглед на дејноста на Мисирков, со оваа анализа Б. Ристовски отвора еден поинаков пристап кон дејноста на Мисирков.

Во овој избор од творештвото на Б. Ристовски посветено на Мисирков се издвојуваат трите тома од „Собраните дела на Крсте П. Мисирков“. Како соработник во приредувањето е вклучена и Билјана Ристовска-Јосифовска.

Уште во Предговорот на I том Ристовски ќе ја образложи идејата: „По шестдецениско запознавање и истражување на делото на Мисирков чувствувам научен, морален, патриотски и човечки долг да му го претставам на мојот народ заокружениот опус на најзначајната и најоспоруваната личност во македонската понова историја“. Со овие почетни зборови Б. Ристовски ќе завлезе во овој голем проект во кој целосно сака да ја расветли дејноста на Мисирков, да ни открие една сестрана личност. Желбата да се претстави Мисирков целосно не е само да се застане во одбрана на неговото дело, затоа што делото на Мисирков во практиката се покажало, а најголемата потврда за исправноста се добива токму таму. Поттикот е повеќе да се запознае целосно македонската и заинтересираната светска јавност со една исклучителна личност како што е Мисирков, а во меѓувреме да се сопрат искривените претстави создавани за Мисирков од оние што се плашеа и се плашат од големината и од интелектуалната моќ на Мисирков. Несомнено сите трудови посветени на Мисирков пред сопствениот народ ја поставија големината и значењето на овој деец. Во првиот том е сместена биографијата на Мисирков, а исто така опфатени се текстовите на авторот напишани или објавени на родниот македонски јазик создавани во периодот 1900 – 1905. Целосно се претставени книгата „За македонските работи“, списанието „Вардар“, Записи од родниот крај, Записи на народни песни од селото Постол.

II том од Собраните дела ги опфаќа печатените истражувања и статии во периодот 1898 – 1909. Томот е поделен во два дела. Во првиот дел се сместени трудовите создавани со запишувањето на Мисирков на Петербуршкиот универзитет. Во овие трудови постапно се чувствува прогресот на Мисирков и влијанието што го извршила врз него руската научна и поширока јавност. Станува збор за една умешност за брза едукација и за креативно учење каде што Мисирков успева да ја претстави соодветно позицијата на македонскиот народ во рамките на Турската Империја. Вториот дел од II том ги опфаќа објаве-

ните резултати во периодот од неговото прво предавање на Новорускиот универзитет во Одеса (1907), па до необјавените делови од неговата магистерска дисертација. Во сите овие текстови може да се забележи длабоката внесеност на авторот, а наедно и добрата информираност за зададените теми што претставуваат негови оригинални историски и теориски сознанија.

Во III том од Собраните дела е претставена целокупната национално-политичка публицистика од Мисирков што е досега познатата на јавноста во периодот 1910 – 1926. Тоа се последните 17 години од животот на Мисирков. Томот е поделен во два дела. Во првиот дел се 36 статии во периодот кога Мисирков живеел во Одеса и Кишинев (1910 – 1914), печатени на руски јазик. Вториот дел се 38 текстови создавани од Првата светска војна до неговата смрт (1918 – 1926) се текстови пишувани на бугарски и на јазикот идо, периодот 1915 – 1918 год. нема ниту еден текст од Мисирков. Тематиката е разнообразна, но во основата секогаш насочена кон постојаните прашања историски и политички, поврзани со актуелни настани со сопствениот народ и со сопствената земја. Некои од овие дела за првпат се претставени на јавноста.

Кога пред нас ќе се постави сето она што го напишал Б. Ристовски за Мисирков, се наметнуваат прашањата кој порив, која енергија е потребно да се навлезе во едно толку обемно истражување, каква сила треба да се пронајде да се истрае во потрагата по сето она што го оставил зад себе Мисирков. Токму тоа нè враќа кон мислењата искажани во почетокот за поврзаноста на Б. Ристовски со Мисирков. Тоа е таа инспирација што ја буди Мисирков кај читателот, тоа силно влијание преку пишан текст што го врши врз следбениците. Од друга страна Б. Ристовски ни го разоткрива Мисирков како смел борец кој е доследен на својот народ и целосно предаден на татковината. Истрајноста во цврстата македонска национална мисла, умешноста да се издржат нападите од сите страни е она што ги привлекува читателите. Таа негова борбеност му создавала проблеми додека бил жив, но и по смртта нападите станале пожестоки, како да сакале да го избришат неговото дело. Токму тоа е онаа енергија што ја препознаваме кај Б. Ристовски, енергија што извира од пишаниот збор, а уште поприсутна е при јавните настапи.

Останува на крајот само да ги следиме пораките од Мисирков, да го почитуваме сето она што го сторил тој. Исто така да му посакаме на Блаже Ристовски уште дела кои ќе ја збогатат македонската историографија и општо македонистиката и успешност во сите потфати.

Користена и консултирана литература:

Снежана Веновска-Антевска, *Европската пролеја на народниот и македонскиот јазик во XIX век, Македонскиот јазик во глобалниот свет*, стр. 39-49, Скопје, 2008.

Снежана Веновска-Антевска, 100 години „За македонскиот работи“ од Крсте П. Мисирков, сп. Л.зб., 1-2, Л, Скопје, 2003.

Снежана Веновска-Антевска, Кон 70-годишнината од смртта на Мисирков, „Македонско сонце“, јули, 1996.

Снежана Веновска-Антевска, 100 години од печатењето на списанието „Вардар“, сп. Македонски јазик, 2005, год. LVI, Скопје, 2006.

Снежана Веновска-Антевска, Крсте Мисирков, живот и дело, мултимедиумско претставување, електронски диск; координација во јазичниот дел. Скопје, 2006

Благоја Корубин, Некои случаи од јазикот на К. П. Мисирков, сп. Македонски јазик, III, (7) стр. 149 – 155, Скопје 1952.

Благоја Корубин, Најважните погледи и обиди на К. П. Мисирков, сп. Македонски јазик, III, (10) стр. 221 – 239, Скопје 1952.

Благоја Корубин, Погледи врз речникот на К. П. Мисирков (по повод 30-годишнината од неговата смрт), Л. зб., III(2), стр. 173 – 142, Скопје 1956.

Блаже Ристовски, „Како се формираше Мисирковата мисла“, сп. Македонски јазик XV, 1-2, стр. 28-45, Скопје 1964.

Блаже Ристовски, Крсте Петков Мисирков (1874-1926), Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла, Скопје, 1966.

Блаже Ристовски, „Вардар“ научно-литературно и општествено-политичко списание на К. П. Мисирков, ед. Посебни изданија, кн. 4, ИМЈ, Скопје, 1966.

Блаже Ристовски, Мисирков – Темелникот на кодификацијата на современиот македонски јазик, Македонскиот јазик во глобалниот свет, стр. 49-60, Скопје, 2008.

Блаже Ристовски, Националната ориентација на Младата македонска дружина и на научно-литературното списание „Лоза“, Скопје, 1965.

Блаже Ристовски, Крсте П. Мисирков, Собрани дела, том I, Текстови на македонски јазик (1900 – 1905), Скопје, 2005.

Блаже Ристовски Крсте П. Мисирков, Собрани дела, том II, Печатени истражувања и статии (1898 – 1909), Скопје, 2007.

Блаже Ристовски, Крсте П. Мисирков, Собрани дела, том III, Национално-политичка публицистика, Скопје, 2008.

Љугмил Сїасов

**БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА ЛИКОТ
НА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ
(ТИХИТЕ КАНДИЛА)**

Посветїа:

*Елеонора Конеска-Средоевиќ,
ќеркаїа на Конески,
ми ја даде идејаїа за овој шексї.
Нејзе ѝ должам благодарносї.*

Блаже Конески на двапати има пишувано за Св. Климент. Првиот текст потекнува од 1966 г., од прославата на 1050-годишнината од смртта на Св. Климент и има наслов Климент Охридски, а вториот текст претставува беседа одржана 1986 г. во новата зграда на МНТ, по повод на 1100 години од формирањето на Климентовата школа во Охрид – 886 г.

И двата текста носат важна порака до современиците:

1. Во првиот текст (Конески 1990: 7-18) по повод на 1050-годишнината од смртта (1966 г.) нагласката е дека Св. Климент, како претставник на својата генерација, ученик на Св. браќа, најактивно се бори (и избирава) Словените да го најдат својот културен лик меѓу Источното и Западното Римско царство и да не бидат аморфна маса. Натаму, Конески ја истакнува важноста дека глаголицата е првото словенско писмо, па вели дека во времето на Св. Климент отстапувањето од глаголицата можело да се толкува како попуштање пред туѓото влијание... На крајот заклучува дека Охрид како културен центар има и денес важно значење за Словените, но и дека нивниот култ е најжив токму овде, во Охрид, Охридско и Македонија пошироко.

2. Вториот текст од 1986 г. по повод од 1100 г. од Климентовата школа е извонредно поттикнувачки и содржи една водечка, како и повеќе дополнителни важни пораки до современиците, до Македонците... Тој претставува образец на реторската вештина создадена на македонски јазик. Не можам да се отргнам од впечатокот дека овој

говор длабоко се поврзува со беседата на Григор Прличев одржана во јуни 1866 г., на крајот на учебната година, пред граѓанството во Охрид. Самиот Конески го има анализирано овој говор со едно нескриено воодушевување за него (Конески 1966: 205-206). Да откријам уште една скриена врска меѓу двете беседи: првата, онаа на Прличев е создадена 1866 г., втората, онаа на Конески, е создадена 1986 г., значи двете ги разделува време од еден век! Самата по себе ваквата симболика го бранува нашиот мисловен тек!

Затоа, нека ми биде овде дозволено да дадам и едно лично согледување при толкувањето на пораката на беседата на Конески.

Да не забораваме дека СФРЈ, како федерација во која учествуваше денешната Република Македонија, почна да се распаѓа 1990 г. во еден подолг процес сè до 1992 г. Конески преку овој текст дава совет како ќе треба Македонците да се постават по таквиот настан, кој, сигурен сум, го предвидуваше. Да се потсетиме дека Беседата за Св. Климент се пренесуваше низ сите тогашни телевизии, односно преку заедничката мрежа ЈРТ што значи дека се слушаше и се гледаше низ просторите на целата тогашна држава. На таков начин, пораката на Конески, на македонски јазик, беше пренесена насекаде.

Беседата одржана на 25 ноември 1986 г. од страна на Конески (1990: 19-25), на денот на светецот, почнува со зборовите од мајка му на Прличев, која го храбри сина си пред неговото затворање, велејќи му да се угледа на Св. Климент, пред чија фреска кај нас горат безброј кандилца. „Не бој се!“ – вели таа – „Биди храбар што и да се случи!“

Натаму Конески ја искажува втората поимна оска на неговата беседа со синтагмата: *кандилцајта и светицеот*. Тој објаснува дека кандилцата што горат низ македонските куќи обележуваат солидарност на луѓето во тешки времиња, но и долга трага на опстојување низ вековите... Конески истакнува дека Св. Климент е заслужен: затоа што е прв епископ од словенски род; за воздејството на Охридската школа врз развитокот на старата руска писменост; за поттикот да се основаат манастири на Света Гора (Зографски и др.); личноста на Св. Климент ја штитела автокефалноста на Охридската црква... Токму затоа, ни кажува Конески, Охридската црква не ги празнувала само Св. Кирил и Св. Методиј, туку и Св. Климент. За тоа ни кажува календарот на Асмановото евангелие. Со други зборови: меѓу култните светители од Охрид, Св. Климент е најважниот. Во црквата Св. Богородица Перивлепта (Нови Св. Климент), неговиот портрет е наспроти апостолот Св. Петар, значаен за екуменската црква. Во истата насока: „Седмочислениците“ во црквата посветена на Св. Наум во Охрид, му даваат на Св. Климент централно место на иконата. Ова е токму така оти преку Св. Климент се „кристализира македонската национална свест“, вели Конески. Св. Климент и неговата дејност им припаѓаат и на други народи, неговото дело се вклучува во повеќе национални културни традиции,

така и треба да биде, но – токму овде „треба да го повториме она за што се договоривме на почетокот“, вели Конески и ја искажува метамислата на беседата дека тихите кандила пред иконите на Св. Климент гореле низ вековите само во нашиот регион, изразувајќи и молитва и надеж и човечка солидарност...

Пораката на Конески е еднозначна. Нека ми биде дозволено да ја извлечам онака како што ја разбираам: *Ние, Македонциџе, Климентовиџе џоџомци, сме џосџавени џред џредизвикотџ уџџе еднаш, заедно со неџо, да бараме џризнание за својатџа самостџојна кулџтурна акџија и за својатџа национална независностџ!*

Да се потсетиме: Македонците застапаа пред предизвикот на формирање на самостојна држава 1991 г., 8 септември.

Цитирана литература:

Конески, Блаже, „Еден говор на Григор Прличев“, Македонски јазик, 17, 1966, стр. 205-206.

Конески, Блаже, *Ликови и џеми*, Култура, Скопје, 1990.

Славица Велева

ЗБОРООБРАЗУВАЊЕТО И ФУНКЦИОНАЛНИТЕ СТИЛОВИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Различните функции на јазикот во подолг временски период (периодот од официјалната кодификација на македонскиот јазик до денес) доведуваат до постојани промени, кои се рефлектираат и на структурно поле на јазичниот систем, што може да се согледа и на планот на зборообразувањето. Предмет на нашиот интерес се зборообразувачките тенденции во некои функционални стилови во македонскиот јазик, кај зборовните групи кои се најопфатени со промени во лексичкиот состав – именки, придавки, глаголи и прилози. Во нашите истражувања се опфатени: уметничколитературниот стил, религиозниот стил, публицистичкиот стил и административниот стил.

* * *

Во рамките на **уметничколитературниот стил** зборообразувањето се издвојува со уметничката креација и со слободата во однос на создавањето т.н. „текстуални“ зборови – зборови по потреба, најчесто според познатите зборообразувачки модели во македонскиот јазик. Како препознатливи тенденции на овој функционален стил ги издвојуваме следниве:

1. = именките образувани од придавки со семантичката категорија **лице** именувано според приznakот на основата (*чесник* > 'чесен човек'; *богаџинец*, *јадник*, *силник*, *немирник*, *незнајник*, *веселник*, *џреснаџик*, *џрокажаник*, *џусџелник*, *оџкорнаџик*). Кај именките со кои се означува лице интересни се и образувањата добиени преку **префиксно-суфиксен** начин од именски основи (*бесџрашник*, *без'рбеџник*, *безмаџкинец*, *бесџаџник*, *доџлавник*). Ваквата постапка се користи и за добивање на апстрактни поими (*бездноџија*, *безнадежноџи*, *безвидноџија*).

– Кај именките мотивирани од глаголи се среќаваат суфиксите: -еж (*бодеж*, *џнилеж*, *кобеж*, *џреџнеж*, *џроџнеж*); -(н)ица

(бе̄заница, брзаница, изеденица, ме̄тежница, ња̄ӣалица, сеченица); - (ј)ачка (живејачка, зинејачка); -ка (ѡредишка, ѡреслека, сѡанка); -ина (боднаѡина, це̄йнаѡина, дарбина); -ло (бодило, киѡило, ле̄зало, ѡаѡило); -∅ (начек > ѡречек, обз̄ор, оцрѡи, оддив, расѡиѡи, вѡѡрес, укиѡи).

– зголемена употреба на деминутивните образувања во кои односот кон денотатот може да биде галовен, намалителен, но и подбивен, како во примерите: *чуварче, зесѡаѡовче, сѡарче, човечуле*. Слично разграничување на значењето се забележува и кај аугментативите образувани со суфиксот -иште од детерминирање на зголемениот обем на пројава на поимот: *човечииѡе, зласииѡе, зодинииѡе, друмииѡе*, или пак на определен подбивен однос: *јазичииѡе, очииѡа, оролииѡе (оро), рачииѡе, срциииѡе*.

– го издвојуваме **сложувањето** на двокомпонентните атрибутивни синтагми составени од две именки. Сложувањето е формално обележано со цртичка што ја маркира значенската унификација на двете компоненти. Ваквите атрибутивни синтагми претставуваат мошне препознатлива карактеристика на македонската народна поезија, а во овој случај актуелизацијата на наведениот зборообразувачки модел во прозните текстови е искористена за креирање на авторски индивидуализми од типот: *борец-селанец, црвец-кобец, деца-друзари, извор-минаѡо, карѡи-бранови, куршум-време, миѡѡи-сегаѡносѡи, сон-несон* и сл.

2. Кај мотивираните **глаголи** се изделуваат **суфиксните и префиксно-суфиксните** образувања од именски основи, при што функционално се користи јазичната метафора за да се дојде до уметничко-естетската. При образувањето на ваквите глаголи најчесто се среќава суфиксот -оса (*дамлоса, злуждоса, магароса, немѡуроса, ѡелиносa, ценемоса*) и суфиксот -ее (*маглее, маѡнее, сврдлее*). Како глаголи добиели со префиксација и суфиксација од именски основи се среќаваат примери од типот *очавчи, објуначи, обвидели, оѡкрили, раскрви, обзледува, обрадосѡи, разбраѡи, исѡланини*.

Експресивноста што се изразува преку деминутивноста што како стилско обележје може да се забележи и кај глаголите, на пр.: *живурка, белнува, цвейнува, дремнува, мижурка, ѡодидува, ѡодвижнува* и сл.

3. Забележително е присуството на девербативните **придавки** секундарно изведени од именски основи, со што се овозможува метафоричноста на овој вид придавки со експлицитно изразена експресивност: *чадосан, знојосан, коросан, крѡосан, менгемосан, мразосан, ѡламеносан, служосан, сѡаклосан, ѡуѡуносан*).

Како продуктивен се покажува и **префиксно-суфиксниот** начин на образување на придавки претставен како еден вид синте-

тизам: *безизразен* = 'без израз', *безлебен* = 'без леб', *беззлобен* = 'без злоба', *накуйчен* = 'на купче', *насончен* = 'на сонце', *вчеканетѝ*, *ненаживеан*, *обезживоѝен*, *обезличен*, *обезнокѝен* и сл.

4. Покрај употребата на стандардните **прилози**, по примерот на постојните зборообразувачки модели се создаваат индивидуални прилошки споеви, а најчесто се употребуваат прилозите добиени со сраснување меѓу предлог и именка, придавка, прилог или број: *надуша*, *наветѝер*, *назамин*, *оѝкорен*, *оѝсрце*, *вдови*, *вѝрои*, *нанесакан*, *искрајсел*, и прилозите образувани од две основи како што се: *донемајкаде*, *еднаводруѓа*, *кусовреме*, *неброениѝаѝи*, *немноѓувреме*, *ручеквреме*, *ѝоаѝакѝоа*, *ѝоѓадамна*, *ѝојѝакѝој*, *ѝолкучудија*, *кој-од-каде*, *надве-наѝири*, *наѝред-назад*, *ноѓа-за-ноѓа*, *одвајчујно*.

* * *

Врската со постарите зборообразувачки модели најјасно се согледува преку **религиозниот стил** т.е. во **текстовите на современ македонски јазик со црковна содржина**, каде што архаизираните зборообразувачки модели добиваат стилска вредност. Во рамките на овие текстови се izdelуваат неколку тенденции во однос на зборообразувањето.

1. Кај **именките** големата функционалност на суфиксните девербативни именки со апстрактно значење, добиени со суфиксот **-ние**: *сѝасение*, *оѝкровение*, *искушение*, *ѝокајание*, *очајание*. Актуелизирањето на некои модели што се со помала продуктивност во секојдневниот јазичен израз (*ѝолноѝа*, *ѓревносѝи*, *дарбина*, *ѝосѝојансѝиво*).

Голем е бројот и на именките што означуваат лица според некој признак изведени со суфиксот **-ник**: *уѓодник*, *сѝрадалник*, *ѝраведник* (според аналогија со *ѓрешник*).

Преку **префиксно-суфиксниот** начин изведени се поголем број зборови од именски основи. Се забележува тенденцијата како основи на зборовите да се земаат поархаичните лексеми (*ѝоднебесие*, *неверие*).

Како најпрепознатлива јазична карактеристика на овие текстови, сепак, се izdelуваат **сложените именки**, добиени според најразлични зборообразувачки модели. Некои од нив се составени од две именки што се споени како резултат на атрибутивната функција на една од именките: *боѓомислие* < *мисли за боѓа*, *лицбољубие* < *љубов за лицбаѝа*, *за личноѝо* (*убавоѝо*), *човекољубие* < *љубов сѝрема човекоѝи*, *ликоливница* < *ливница на ликоѝи* (*на каракѝероѝи*). Чести се и сложенките, во кои првата компо-

нента е заменската придавка *само-*: *самоодрекување, самодарување, саможртва, самозаборав...*

2. Во однос на **придавките** се забележува поголема присутност на синтетички форми, добиени со суфиксација од именки употребени како именски атрибути (именски групи зависни од име), на пример: *крсни сѝрадања < сѝрадања на крстѝоѝ, ѓревовни искушенија < искушенија на ѓревоѝ, синовски сѝрав < сѝрав за синоѝ, храмов ѝразник < ѝразник на храмоѝ.*

Кај придавките добиени со **префиксација** најпродуктивна е негацијата во функција на префикс и тоа во зборови во кои се јавува со своето основно значење: *невидливи сили* - 'сили што не се видливи', *невенлива младосѝ* - 'младост што не венее', *невечерна свеѝлина* - 'светлина што не е вечерна', или како синоним на образувањата со префиксот *без-*: *несмрѝен* - *бесмрѝен, небожен* - *безбожен.*

Се забележува и присуство на **префиксно-суфиксниот** начин на изведување мотивирани придавки, особено преку моделот: префикс + основа + *-ен*: *безрезервен, бесѝочейен, расчовечен.*

Посебна функционалност имаат **сложените** придавки кои најчесто заменуваат цели синтагми или дел-реченици: *боѓоуѓдни дела* > 'дела угодни на Бога', *душеѝолезна димензија* > 'димензија полезна за душата', *свеѝоѝаински живоѝ* > 'живот со светите тајни'.

Како посебен модел на сложување би ги издвоиле примерите на сложенка добиена од предлог и именка: *краеаѓолен камен* = 'камен крај аголот', и сложенка добиена од негиран глагол и именка: *незнабожечки свеѝ* = 'свет што не знае за бога'.

3. Кај **глаголите** се присутни **суфиксните** образувања од придавски основи од типот *свеѝлее, жеднее* и **префиксно-суфиксните** образувања според моделот: предлог + именска основа + *-ува*: *ожалосѝува, обесхрабрува, обожува* (со значење "оѝфаќање со боѓа") на пр.: ... *и човекоѝ ѝреба се обожи со Боѓа.*

И во овој случај, кај глаголите се забележуваат сложени глаголи со заменската придавка *само-* како прва компонента: *самозаборава, самодарува, саможрѝува.*

Најдобар пример за функционалноста на зборообразувањето во диференцирањето на овој вид стилско-изразни текстови од стандардната употреба на јазичниот израз се примерите од типот: *Жрѝвоѝренесувајќи се, за живоѝоѝ на свеѝоѝ* каде што во еден збор е синтетизирана цела дел-реченица: *Коѓа се ѝпринесува како жрѝва, за живоѝоѝ на свеѝоѝ.*

Публицистичкиот стил ја опфаќа сферата на општествената дејност. Него ќе го забележиме во средствата за масовна информација: весници, списанија, радио, телевизија, во јавните изјави – на конгреси, митинзи, собранија. Во однос на функционалноста, овој стил ги покрива сите области на општествениот живот: политиката, економијата, културата, образованието, уметноста, спортот, науката. Текстовите со ваквите тематика се наменети за голем број читатели и од една страна разновидноста на темите опфатени во текстовите бара употреба на јазични елементи од останатите стилови, а од друга страна се налага потребата од објективност и информативност во исказот. Затоа од аспект на јазикот, тие треба да претставуваат преод од научниот и официјално-деловниот стил кон разговорниот.

Во последно време во овој стил се забележува поголемо присуство на експресивност на исказот со цел да се доближи текстот до секојдневниот разговорен јазик и на тој начин да се привлече читателското внимание. Има случаи кога тие тенденции не само што се доближуваат до разговорната норма на литературниот јазик туку и се спуштат до ниво на жаргон, сленг или најчесто завршуваат со некој специфичен индивидуален јазичен стил (близок до уличниот жаргон).

На ниво на зборообразувањето се забележуваат следниве специфичности:

1. Кај именките се забележува голема продуктивност на мотивираните именки што означуваат лица, а како најчести суфикси се јавуваат *-ач*, *-ар*, *-ник*. Семантички најрегуларни се девербативните именки на *-ач* и *-иџел* (*чувач* = 'оној што чува', *извесчувач* = 'оној што известува', *мислиџел* = 'оној што мисли' и сл.). Често се среќаваат и дублетни форми со двата суфикса (*даваџел* : *давач*, *пресоздаџел* : *пресоздавач*, *нарачаџел* : *нарачувач*). Поголем проблем во однос на толкувањето претставуваат именките изведени од именски основи каде што тешко можеме да ја насреме мотивацијата. На пример, кај именките со суфиксот *-ар*: *кривичар* не е 'крив човек', туку се употребува со значењето 'експерти по кривично право'. *Оружар* не се толкува како 'изработувач на оружје' туку како 'човек што незаконски чува оружје'. *Видар* не е лекар како што е наведено РМЈ, туку 'човек што има вид во иднина'. Збороформата *колосалец* (полиитички *колосалец*) е употребена со значењето 'оној што е како колос', зборот *џонец* = 'човек што работи на џон стечаец' = 'лице што е под стечај' (*стечајка*), а зборот *социјалец* се употребува со три различни значења : 'социјален работник', 'лице што прима социјална помош' и 'лице што е социјален случај'. Збороформата *ауџист* според зборообразувачкиот модел би се протолкувала како 'човек

заболен од аутизам' (психичко заболување), но во печатот овој збор се употребува со значењето 'човек во аути'. Слични примери на користење на продуктивни зборообразувачки модели, при што се добиваат семантички нерегуларни збороформи со нејасна мотивираност се примерите од типот: *езерција*, но не со значење 'човек што сака езеро' туку 'играч на Л. А. Лакерс', *цезер* не е 'љубител на цез' или 'цез музичар' туку 'играч на Јуџин Цез', а *вардарец* не е 'вештар покрај Вардар' како што е наведено во РМЈ, туку 'играч на фудбалскиот клуб Вардар' и сл.

Придавката *поранешен* е во фаза на исчезнување во синтагмите од типот *поранешен министер*, а за сметка на оваа синтагма сè почесто се употребуваат неправите сложенки: *екс-министер*, *екс-пратиеник*, *екс-амбасадор*, *екс-премиер*, *екс-функционер* итн.

Мошне голема продуктивност покажуваат сложените именки што се наметнуваат како нов зборообразувачки модел преку медиумите (*бизнис-центар*, *бизнис-форум*, *нарко-банда*, *нарко-група*, *нарко-криминал*, *поп-акција*, *поп-кralица*, *соул-кralица*, *веб-страница*, *цинс-облека*, *дил-мејкер*).

Се зголемува и продуктивноста на именките изведени од скратеници што означуваат лица припадници на соодветната организација. Во однос на овој тип именки се наметнува како забелешка разликата во ортографијата и тешкотијата при изговорот на нетипичните гласовни состави, на пример *СДСМ-овец*, *ес-де-ес-емовец*, *есдеесемовец*, *ВМРО-вец*, *вмровец*, *идповец*, *НАТО-вец*, *наповец*, *унипрофорец*, *ителмовец*, *сителовец* ...).

2. Кај **придавките** се забележува зголемување на продуктивноста на суфиксите *-ски* (*берзански*, *радиски*, *турнејски*, *капелнаесовски*, *макфестивалски*) и *-лив* (*горлив*, *искојлив*, *растурлив*, *неислајлив*)... Евидентна е и присутноста на придавките добиени со префиксација со негација (*неипризиран*, *неинституционален*, *неипересен*, *немерлив*, *неислајлив* и сл.)

Кај префиксно-суфиксните придавски образувања најфреквентни се образувањата со префиксите *ипроив-* и *межу-* (*ипроивзаконски*, *ипроивиприиски*, *ипроиввармиски*, *ипроивуставен*, *меѓународен*, *меѓувладин*, *меѓуиприиски*).

Сепак, најголема продуктивност се забележува во употребата на сложените придавки од типот (*доброипиен*, *новоименуван*, *новоизбран*, *новонаипанан*, *новоизмислен*, *новодојден*, *високоипрофесионален*, *високозаслужен*, *високодржавен*, *високовладин*... *ново-ипар*, *ипаро-нов*).

3. Кај **глаголите** најзабележителна е тенденцијата за суфиксно образување на глаголи од именски основи, при што се izdelуваат суфиксите *-ува* (*директиорува*, *министриува*, *госипинува*, *ипре-*

миерува) и *-(из)ира* (меморизира, *п*рактицира, *п*артиципира, амнестира, *п*олицизира, морализира).

Во овој случај би споменале и еден вид семантичко зборообразување, во поново време многу присутно во печатените текстови. Се работи за свесно упатување на преносното значење на зборот, во овој случај маркирано со наводници. Текстовите често се преоптоваруваат со вакви означени зборови и нивното читање претставува решавање енигма зададена од авторот за да се разбере содржината на текстот. Се среќаваат и означени зборови кои во соодветните реченици партиципираат со основното значење, на пр. *Партиципирацијата „сиасила“ многу пациенти*. (Вечер: 23/24.01. 1999); *Во просек на секој чувар му „перијагааи“ по 60 зајвореници*. (Вечер: 23/24.01.1999)

* * *

Административниот стил се карактеризира со: официјалност, информативност, објективност, прецизност и со стандардизираност (клишираност / типизираност / шаблонизираност)

Од зборообразувачки аспект лексиката во овие текстови се карактеризира со:

- висок степен на застапеност на глаголски именки: *одобрување, разрешување, определување, усогласување, редефинирање;*
- актуелизација на глаголските именки со суфиксот **-ние**: *решение : решавање; уверение : уверување; одобрение : одобрување; дејание : дејствување : дејство; владение : владеење*
- присуство на девербативни именки со суфиксите: **-ба**: *зложба, согледба, молба, жалба, распределба, согодба, одредба, уредба; -ка*: *доиска / доис, прејскавка, скавка, забелешка; -ок*: *извадок, дошок, поднесок, примерок;*
- присуство на апстрактни именки со суфиксот **-оси**: *устроеноси, засегајноси, заскареноси, излезноси, теоријориски, официјалноски, функционалноски, кооперативноски, прошиколарноски*
- Кај именките со кои се изразува вршител на дејство (лице/предмет), се претпочитуваат зборовите со суфиксот **-иел**, наспроти зборовите со суфиксот **-ач**: *имаиел, даваиел, примаиел, бранииел, показаиел, обвиниел, уравниел, процениел, подносиел, довериел, причиниел, овериел : имач, давач, примач, бранач, покажувач, обвинувач, управувач.*

- Под влијание на лексичките заемки од други јазици, особено од англискиот јазик, во поново време се зголемува бројот на детерминативните сложени именки составени од основи од туѓо потекло, каде што првата компонента може да биде и скратена основа: *информатички центар* = *инфо-центар*, *евројска интеграција* = *евроинтеграција* (*ЕУ-интеграција*), *европолиција* /*европол*/, *европарламент*, *еврограѓанин*.
- Актуелизација на сложенките добиени од две именки: *мониторинг-мисија*, *бизнис-форум*, *предлог-закон*, *предлог-буџет*, *нејо-буџет*, *нејо-содржина*, *нацрт-програма*, *заменик-министер*, *помошник-министер*.
- Зголемена фреквентност на предикативни именски атрибути: *земја-членка*, *земја-кандидат*, *земја-домаќин*, *град-домаќин*, *држава-учесник*.
- Како посебен начин на образување на именките ја изделуваме абривијацијата, т.е. добивање зборови преку обединување на скратени основи од сложени називи. Скратениците се резултат на стремежот за економичност во изразот и нивната функционалност се врзува исклучиво во определен јазичен контекст. Посложено е прашањето за нивното вклучување во јазичниот систем, особено поради нивната значенска некомпетентност. Процесот на создавање и примање сложенки е отворен и постојано подложен на промени. Голем дел од скратениците во македонскиот јазик се примени како интернационализми, преку меѓународната комуникација, најчесто како готови сложенки без соодветни паралелни сложени називи. Со тоа се блокира семантичката врска со десигнантот: УНЕСКО, ОБСЕ, ЕБРД, УСАИД, ИФАД2. Некои од нив сè уште не се адаптирани и во однос на ортографскиот систем и се пишуваат со латинично писмо: SEEP, CRI, SME.
- Кај придавките постепено се напуштаат формите со суфиксот **-онен** и се заменуваат со паралелниот модел со суфиксот **-ски**: *органizacionен* : *организациски*, *ајелационен* : *ајелациски*, *облигационен* : *облигациски*, *инвестиционен* : *инвестициски*.
- И кај придавките се забележува голема фреквентност на сложенки од типот: *деловоден*, *советодавен*, *државостворен*, *уставостворен*, *кредитоспособен*.

- Кај глаголите се најзастапени изведенките со суфиксот **-ира, -изира**: *актуелизира, реализира, валоризира, имплементира, анкејира...*

* * *

Со претставувањето и споредувањето на зборообразувачките тенденции во наведените стилови, од современ аспект, се покажува дека јазичните промени се движат во две насоки. Првата е неочекувано актуелизирање и активирање на зборообразувачки модели, при што доаѓа до збогатување на лексичкиот состав на јазикот. Втората насока е стихијно активирање на зборообразувачки модели со кои се создаваат зборови што не се адаптивбилни за македонскиот јазичен систем. Најчесто при ваквото „збогатување“ на лексичкиот состав на јазикот, постојат предупредувања од страна на проучувачите на јазикот за проблемите што може да се предвидат во системот, но во поголемиот број случаи најверојатно на тој начин не може да се поттикне јазичната свест како еден од главните надворешнојазичните фактори за одржувањето на потребната рамнотежа меѓу степенот на стабилноста и степенот на промената на јазичниот систем.

Користена литература:

Конески Бл., 1967: *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.

Конески К., 1995: *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје.

Корубин Бл., 1990: "Глаголските именки на -ние во македонскиот литературен јазик" во *Предавања на XXII семинар за македонски јазик, литературна и култура*, Скопје, стр. 63-71.

Марков Б., 1980: "Опсервации над скратениците од сложените називи во македонскиот јазик" во *Литературен збор*, кн. 6, Скопје, стр. 31 - 46.

Минова-Гуркова Л., "Именките на -ара во македонскиот јазик" во *Литературен збор*, кн.1-2, Скопје1988:, стр. 49-53; *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Скопје 2000; *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје 2003.

Fishman A. Joshua, : *Sociologija jezika*, Sarajevo1978, str.179.

Трајко Стаматоски

КОН 90-ГОДИШНИНАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ

Ќе го започнам ова мое искажување со една молба до вас: да ја имате предвид тешкотијата пред која се наоѓам. Мене ми е добро познато дека еден дел од вас се запознаени и поблиску со животот и делото на овој наш голем труженик. Дobar дел од вас знаат дека јас сум пишувал многу, при разни поводи, за оваа личност и дека сите мои написи ги собрав во книгата *Мислаџа на Блаже Конески* (Скопје, 2006, 293 стр). Некои од вас знаат дека и по излегувањето на оваа книга јас објавив неколку прилози како доискажување за моите нови согледувања за делото на оваа личност. Да подвлечам уште дека и во рамките на овој Семинар имам зборувано на темата Блаже Конески (по повод на неговата 60-годишнина) во веќе далечната 1981 година.

Надвор од моите истражувања за делото на Конески се пишувало уште повеќе. Во неможност да се набројат сите публикации, ќе споменам само некои: сп. *Македонски јазик*, год. XXXII – XXXIII (1981-1982), посветено на академик Блаже Конески, по повод на 60-годишнината, со прилози од 96 странски и домашни негови пријатели и почитувачи; *Придонесој на Блаже Конески за македонската култура*. Меѓународен научен собир, 17 и 18 декември 1998 година, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 1999; *Делото на Блаже Конески. Освистување и иерсејективи*, МАНУ, Скопје 2002. Уште и: Нуло Миниси, *Блаже Конески џоеј и џрамаџичар*, МАНУ Скопје 2007. Посебно треба да се има предвид активноста на издавачки план на Фондацијата за македонски јазик „Небрегово“ со нејзините едиции *Поџџиќој Конески*, од која излегоа повеќе помали книшки и *Македонски збор* со книгите *Сџудии и оџлеги за Конески*, Скопје 2002, со 54 текста на угледни научни и книжевни работници и *По шџо џо заџаеџџив Конески*, Скопје 2003, со дури 74 текста.

За делото на Конески пишувале и приредувале посебни избори од неговото творештво мнозина компетентни проучувачи. Во неможност при ваков повод да ги забележам позначајните, ќе се задоволам со набележување барем на најновите. Го земам предвид само изборот на

неговиот врвен колега по поетското перо Матеја Матовски, *Послание*, НИД „Микена“, Битола 2008, 354 стр. Познато ми е дека во МАНУ се подготвува критичко издание на целокупното дело на Конески и дека првите два тома, кои ја опфаќаат неговата поезија се подготвени за печат и тоа под будното око на врвниот нејзин зналец Милан Ѓурчинов.

И само овие суви податоци ми даваат за право да констатирам без никакво колебање дека нема личност во современата историја на македонскиот народ за која е толку многу пишувано. И тоа уште во времето додека беше жив. Тоа не е никако случајно. Зашто тој ги обележа маркирните точки на нашето современо живеење. Тој беше најангажираниот во Комисијата што ја изврши дефинитивната и официјална кодификација на македонскиот литературен јазик; тој беше меѓу поактивните што ги удрија темелите на првиот факултет (Филозофскиот) во слободната земја; тој ги напиша сам (само во ретки исклучоци и со соработници) сите основоположнички трудови за секој јазик (Правописот, Граматиката, Историјата на јазикот, Речникот, Историската фонологија) и многу значајните *Враниевички аџосџол*, *Јазикот на македонскиот народна поезија*, *Македонскиот XIX век* и др; тој застана прв на чело на институции како што се Друштвото на писателите на Македонија, Друштвото за македонски јазик и литература, Македонската академија на науките и уметностите, а беше меѓу првите на чело и на Филозофскиот факултет, Ректоратот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и др.

Фактот што за животниот и творечкиот пат на Блаже Конески сум пишувал многу и што сè уште се обидувам да навлезам во одделни аспекти на тоа творештво ме исправа пред изборот што да кажам нешто ново, макар и како мало дополнување, што ќе го задржи вашето внимание, што ќе ви отвори и нови сознанија и поттик за ваша опсервација, а за мене лично ќе претставува извесно доискажување.

Образованието го стекна Конески на разни страни: основното во родното село Небрегово (само првото одделение и тоа уште на 6 години) и Прилеп (каде што се преселува неговата фамилија), гимназиското во Србија (Крагуевац) и факултетското на универзитетите во Белград и Софија. Стекнувањето образование во разни средини не е никако без свое значење. И нашите луѓе во XIX век што имале можност да стекнуваат образование во разни земји (напоредно во Србија и Бугарија, а при подобра можност и Русија и Запад) доаѓаат полесно до почиста свест за својата национална припадност.

Се чини дека два настана од неговото факултетско образование во голема мера го определуваат поизразито неговиот творечки научен пат: средбата во Народната библиотека во Белград со Зборникот за народни умотворби (СБНУ) на БАН и објавените во него македонски фолкорни материјали собрани од Марко Цепенков и запознавањето,

макар и индиректно, во Софиската универзитетска библиотека со знаменитата Мисиркова книга „За македонските работи“.

Не ја споменав нарочно во библиографијата на позначајните публикации за животот и делото на Блаже Конески книгата на *Цане Андреевски* „Разговори со Конески“, Скопје 1991; 461 стр; 20см. Сакам на неа посебно да укажам како на извонреден извор на податоци, релевантни за узнавање на значајни моменти од животот и оформувањето научно на нашиот голем творец. Во тие *Разговори* Конески соопштува (стр. 91) како дошол до СБНУ и записите на Марко Цепенков: „Тоа беше за мене едно огромно откритие. Како Америка да сум ја открил. Јас бев неверојатно возбуден.“ Нормално, треба да се претпостави дека Конески направил и извесни исписи од тие текстови, барем што се однесува до начинот како се тие предавани во графиско-правописен поглед. Нашата наука подоцна установи дека се тие предавани, по сугестија на рецензентот Ефрем Каранов, со систем поинаков од вообичаениот во Зборникот. (Трајко Стаматоски, Мислата....., с. 63, 209).

До Мисирковата книга „За македонските работи“ Конески не дојде директно за време на своите студии во Софија: „Книгата не ја знаев. Се секавам дека ја побарав книгата во Универзитетската библиотека... Јас не знаев дека е таа во... под клуч (Цане Андреевски стр. 125). Му остана затоа можноста да ја прочита обемната рецензија, поголема од самата книга на Мисирков, на А. Теодоров – Балан, *Една македонска теорија*, објавена во Периодическо списание, XV, 1904, с. 780-833 и да се запознае колку-толку со нејзината содржина. Но, Конески не го напушти копнежот да ја има в раце Мисирковата книга. Затоа, тој го искористи првиот погоден случај да дојде до книгата и при посетата на Софија во јуни 1945, во поинакви политички услови по ослободувањето, со помошта на Митко Зафировски, доаѓа до книгата, ја разгледува набрзина, извлекува од неа релевантни податоци и веднаш по враќањето во Скопје го објавува во в. „Нова Македонија“ (во бројот од 15 јули истата година) написот *Една македонска книга*. Самиот наслов на написот е многу луцидно избран: асоцира на насловот на рецензијата од Балан – *Една македонска теорија* наспрема *Една македонска книга*. Овој напис на Конески е воопшто прво поопширно претставување на Мисирков во нашата средина.

Нема никакво сомневање дека средбите на Конески со двајцава значајни македонски автори – Цепенков и Мисирков, му биле на полетниот ерудит прецизен ориентир во неговата идна научна дејност.

Тукушто дипломираниот студент во 1944 на Универзитетот во Софија не го чекаше место во некоја образовна или пак институција од областа на културата во својата земја. Татковината уште не беше целосно ослободена, но на еден нејзин слободен дел – селото Горно Врановци, Велешко – веќе дејствуваше македонски државнополитички

центар. Таму се осмислуваше државноста во целосно слободната земја и се оспособуваа кадри што треба да ги преземат претстојните огромни задачи. Таму беше местото на подготвуваниот славист, веќе добро верзиран во македонската јазична проблематика. И тој ги стави ентузијазирани своите услуги на располагање. А неговото знаење беше неопходно за изедначување на јазикот на весниците што почнаа таму да излегуваат (првите броеви на „Нова Македонија“ и „Македонка“, четвртиот на „Млад борец“ и дури 11 на полуслужбениот орган на Президиумот на АСНОМ „Наша хроника“ и др.), на текстовите што се преведуваа и сл. Младиот студент таму одржа и две-три предавања пред избран аудиториум за структурата на македонскиот јазик и за изгледот на неговата литературна норма. Уште таму почна да расте неговиот углед во областа за која предано се подготвуваше. Се гледа тоа многу убаво во книгата *Историски денови на Горно Врановци*. Скопје 1984, с.93

По ослободувањето на Скопје, целиот горноврановски центар (државното, военото, политичкото раководство), природно доаѓа тука. И уште првиот ден по ослободувањето на градот, перспективниот творец добива очекувана задача – избор во Комисијата за кодификација на македонскиот литературен јазик. Но, само по некој ден работа на Комисијата носи судбоносна одлука – самоволно ја напушта работата. Не помагаат убедувањата на раководителите на Президиумот на АСНОМ Методи Андонов – Ченто и Панко Брашнаров да се врати Конески. Комисијата ја продолжи без него работата, брзо ја заврши и својот предлог му го достави на Президиумот. Но, овој не го прифати и заклучи за олку важни прашања да се побара помош од афирмирани странски научни имиња. Настана бркотница по руските професори Державин и Бернштејн. Се замешаа и политичките раководства на заинтересираните земји, но помошта не стигна. За волја на вистината, имаше релативно краток текст од *С. Бернштейн, Неколку белешки за македонскиот литературен јазик* Москва, 12. IX 1944 г, но со предлози тешко прифатливи во дадениот политички миг („да се следи бугарската и руската традиција“ во однос на азбуката и др). Поучен меѓу другото и од овој текст, Блаже Конески при неговиот повторен избор во новоформираната Комисија за кодификација донесува и нова судбоносна одлука – кодификацијата да се изврши со сопствени сили и со своето чувство за својот јазик.

Овие две одлуки на Конески – за напуштање на работата на Првата комисија за кодификација и за неприфаќање на помошта од странски експерти – се судбоносни како за него лично, така и за изгледот на дефинитивно кодифицираниот литературен јазик. Во такви пресвртни времиња тоа е многу смел чекор. (Поопширно, Т. Стаматоски, „Годишнина од кодификацијата на македонскиот литературен јазик“. Во: *Предавања на XLIII меѓународен семинар за македонски*

јазик, литература и култура, Охрид, 29 јуни –13 јули 2010, Скопје 2011 с.21-26).

Добро е познато како се одвиваше учењето и со каков азбучно-правописен систем се пишуваа учебници за македонските деца бегалци од егејскиот дел на Македонија во земјите од тнр. Источен блок. Каков учебник по македонска граматика циркулираше во шеесеттите години во Чехословачка и каков револт и протест предизвика тој кај македонските студенти на Универзитетот во Прага, говори написот на Георги Георгиевски, „Може и поинаку“ (во: *По што до зајаметив Конески*, Скопје 2003, с.79). Имено, учебникот е напишан со руско-бугарски азбучен систем, со голем број неоправдани дијалектни зборови и со руско-бугарска граматичка терминологија.

Блаже Конески беше извонредно плоден творец. Неговата пробрана, селектирана библиографија брои околу 600 едигии, што поголеми основоположнички, што помали по обем но значајни по содржината трудови. Речиси и нема потесна област од лингвистиката во која тој не оставил своја трага. Сите тие ја носат карактеристиката на проучување, ширење и одбрана на македонскиот јазик, покажување на неговата посебност. Со основоположничките трудови – Правописот, Граматиката, Речникот, Историјата и Историската фонологија на македонскиот јазик тој ги доби мошне рано главните столбови со кои веќе можеше сериозно да се претставува во светот на науката. Речиси нема попозната светска библиотека во која нема барем некој од трудовите на Конески.

Затоа е сосема прав Виктор Фридман кога ќе рече: „Во Северна Америка, како и во цел свет, кога се зборува за македонската лингвистика, првото име што се споменува секако е името на Блаже Конески. Лингвистичките трудови на Блаже Конески се основа за секој славист и се наоѓаат не само во сите големи универзитетски и државни библиотеки, но дури и во помалите. Кога се цитираат податоци од македонскиот јазик, не може да се замисли еден сериозен научен труд кој не би го цитирал творештвото на Блаже Конески“. (Виктор Фридман, „Блаже Конески и северноамериканската лингвистика“. Во: *Студии и огледи за Конески*, Скопје 2002, с.123).

Многупати, зборувајќи за големото дело на Конески, сум цитирал оценки на компетентни проучувачи на тоа дело: дека е тој „со карациќевски контури и димензии“ (Павле Ивиќ), дека е „прв човек на македонската ренесанса“ (Света Лукиќ), „енциклопедија на македонската филологија“ (С. Цвиин), „споменик што оди по улиците“ (Слободан Марковиќ), „вистински репрезент на европската, хуманистички ориентираната интелигенција, мудрец на македонското писмо“ (грчката научна и литературна критика) итн. Сè ова е искажано уште при живе на Конески.

И по неговата смрт, не престанува користењето на цитати од наши културни работници на некоја негова мисла, а понекогаш и цела песна. На пример: „рика во мене маката дека сум роден во смачкано племе“, „за нас повеќе отколку за многу други во светот јазикот претставува... најголемо приближување до идеалната татковина“, „дај боже очите што помалку да им ги бодам, штом тие лево ќе фатат, јас десно ќе одам“, итн. Ќе го завршам овој сегмент со изјавата на Мируше Хоџа, кандидат за претседател на државата од една политичка партија од албанскиот блок во Македонија, поради нејзината децидноста: „Не можам да верувам дека Македонците не знаат оти за нив Конески вреди повеќе од Александар Велики“, па понатаму „и од Гоце Делчев“ (во колумна во в. „Дневник“, 24.XII 2009).

Може да се замисли што значеше губењето на видот за еден олку плоден автор. Повеќегодишната болест (дијабетис) речиси на полно му го уништи овој толку драгоцен орган. Со голема болка во душата, на една од нашите речиси редовни попладневни седенки во неговата дневна соба, промрморе дека научната работа за него е завршена. Ме потресе нормално и мене ова негово искажување. Мојата утеха дека има соработници што на драго срце, само да ги слушнат неговите реакции, би му читале текстови за кои би пројавил интерес, не му значеше ништо. Такво искуство – читање од други и диктирање на свои текстови на други – тој веќе имаше. Но, таквиот пристап не го задоволуваше.

Инаку, оваа своја констатација тој ја обзнани и во својата книшка *Македонски местиа и имиња*, Скопје 1991. Таму тој направи децидна поделба: 1. места и имиња и 2. ономастички прилози. Првиот дел има есеистички пристап, што би требало да се сфати дека проблемот не мора да биде претставен доследно со строгата научна акрибија, додека вториот – чисто научен пристап. (Поопширно: Трајко Стаматоски, *Мислаија...* стр 130-131).

Впрочем, и само површен поглед на библиографијата на неговите трудови открива дека во последните две-три години од животот преовладуваат текстови што имаат есеистички пристап или се од областа на поезијата.

За своето огромно и извонредно значајно творештво Блаже Конески има добиено многу значајни признанија во странство: член е на повеќе академии на науките и уметностите (на сите југословенски освен Косовската, на Австриската, на Полската на општествените и егзактни науки во Краков; не го дочека само за неколку дена изборот во Руската академија на науките во Москва); почесен доктор на универзитетите во Чикаго и Вроцлав (покрај во Скопје); носител на вредни книжевни награди (Хердеровата, на Сојузот на писателите на Советскиот Сојуз, на Златниот венец на Струшките вечери на поезијата); на наградите во домашната средина „АВНОЈ“, „11 Октомври“, „13

Ноември“, „Гоце Делчев“, „Браќа Миладиновци“, „Рациново признање“ и др.

Од признанијата од домашната средина ги изделувам: основањето на Фондацијата за македонски јазик „Небрегово“ (со своите едиции и претворањето на неговата родна куќа во спомен дом), именувањето на Филолошкиот факултет на Универзитетот во Скопје со неговото име, публикувањето на многу зборници од научни средби посветени на неговото дело и многу други

Сите овие ќе зрачат и во иднината ќе го одржуваат споменот на великанот.

Некои од оние кои го следат моето пишување за Конески, иако ретки, ми префрлаат понекогаш дека претерувам кога го оценувам делото на Конески, дека пишувам еуфорично за него. Јас и сега останувам на својот затврден став. Не е мое да предвидувам дали и тие ќе останат на својот. Секој си има свој избор.

Зошто е мојот став таков? Едноставно, затоа што Блаже Конески повлече потези во многу области кои имаат историска димензија: затоа што го означи македонскиот национален идентитет во многу сегменти – јазикот, литературата, институциите на образованието и културата, традицијата; затоа што сето ова останува, само се потврдува во времето сегашно, а ќе се затврдува во времето идно.

Сега ќе се задоволам само со една кратка и строга реченица, онака како што пееше, и ќе заклучам: Блаже Конески е вонвременска личност во наши услови.

ЛИТЕРАТУРА

Науме Рагически

**ОГЛЕДАЛО ВО НАШЕТО МИНАТО
И ВО НАШАТА ИДНИНА**

*Кон 150-годишнината од објавувањето
на Зборникот на Миладиновци*

1.

Промислувајќи ги денес извонредно значајните позиции на Зборникот на Миладиновци во национално-културниот развој на македонскиот народ, а по повод на 150-годишнината од неговото објавување, не можеме а веднаш да не речеме дека станува збор за едно извонредно значајно и со други вредности одвај споредливо исчекување по стрмните и несигурни скали на нашето национално опстојување и развој. Така е бидејќи во него се многустрано слеани не само колективните креативни потенцијали на македонскиот народ, туку со него се поврзани и македонските пловидби меѓу Сцилите и Харибдите по таинствените води на модерната историја. Но, не само поради тоа, туку уште и поради неговите поетски длабочини и неповторливи креативни вредности, секојдневно и сè уште го дооткриваме, а во некои негови вредносни димензии и го преоткриваме овој капитален резултат на творечкиот дух и потенцијал на македонскиот народ. Го дооткриваме и го преоткриваме не само како синоним за неговата безрезервно призната поетичност, туку како синоним и за неговата трагично возвишена линија на мапата на историјата и на колективните судбини.

Фигуративно одредувајќи го излегувањето на Македонците со Зборникот на Миладиновци на актуелната културна сцена меѓу потврдените и тогаш веќе и пошироко позиционирани народи како огледало што е свртено како кон нивното минато, така и кон нивната иднина, токму во тоа огледало на/за подлабоката аналитичка промисла денес настојуваме да откриеме колку е тој поетски трезор безвременски или севременски, односно колку е временски неограничен во еманирањето како на неговите национално-културни, така и на неговите поконкретни естетски вредности. Оттука, по многустраните и резултатни проучувања и анализи во изминативе 15 децении, за него денес треба, а секако и може да се зборува и најпрво и најмногу како за еманација на духот,

односно како за еманација на креативните и на духовните потенцијали на овој народ колку од затајнетите длабочини на минатото, толку и од поновите и нему неприкриено ненаклонети времиња. Затоа и во нашево време, затоа и денеска, сосема слободно можеме да речеме дека најмногу и токму во Зборникот на Миладиновци сè уште се откриваме и се преоткриваме – се откриваме и се преоткриваме со сиот наш багаж на духовните искуства од минатите векови и со сето наше колективно, национално битие. Како прво така обемно и неповторливо успешно претставување на македонската народна поезија, преку Зборникот на Миладиновци ние Македонците се откривме и се презентираваме толку автентично и толку задлабочено колку со не многу други исто така колективни зрачења на креативниот дух на нашиот народ.

Како да беше во прашање увертира во некое најавено или само очекувано месијанство, со или веднаш по неговото излегување од печат, што е регистрирано на 24 јуни 1861 година, и покрај насловот „Български народни пѣсни“, Зборникот на Миладиновци им се претстави на своите реципиенти по широкиот словенски и по уште поширокиот европски свет како капитална миладиновска и македонска книга на песните. Наспроти неговата не многу пријатна предисторија, но очекуван како ретко која книга во тоа време, Зборникот веднаш се претстави, се откри како можно најдлабок творечки и духовен трезор на еден во/од историјата долго и многукратно потиснуван народ. Во и навистина маркантниот поетски корпус што им се понуди на кон вакви резултати на народниот гениј воодушевувачки настроените реципиенти и толкувачи по широките славистички кругови, длабоко и неповторливо беше кодирана душевната убавина на за поетска креација предодреденото битие на македонскиот народ. Генерациите подоцнежни негови реципиенти, пак, меѓу кои сме и ние од денешниот ден, освен тоа, извонредно добро знаат уште и дека таа миладиновска и македонска објава од без малку доцните јунски денови во 1861 година беше синоним уште и на македонскиот судбински – колку возвишен не помалку и трагичен – од не веќе и не толку по патеките, колку по кулоарите и низ вртежите на меѓународната историја и политика во XIX век. Така е бидејќи врз него и преку него тогаш, и тоа уште од пред неговото дефинитивно објавување, се прекршуваа и сè уште, сè до денес, се прекршуваат егзистенцијалните одредници на/за еден во новата и модерна историја веќе сериозно разнебитен и од поголемите и моќни алијанси вистински неприфатен и уште повистински никогаш незаштитен народ.

2.

Започнувајќи сега еден ваков по малку и навистина неконвенционален пристап кон нашето така значајно и така суптилно презентирање пред светот од пред 150 години, поразвиените и оптимални анали-

тички детекции кон таа и денес извонредно актуелна појава и вредност што не застарува, можеме да ги потврдиме најмногу и најпрво преку едно повеќе информативно, па сепак респектабилно свртување токму кон актуелноста со која Зборникот беше проследен во времето на самата негова појава. За извонредно широката актуелизација зборува најпрво и пред сè веќе самиот список на неговите претплатници, составен и остварен како резултат на претходните повици за претплата што беа објавувани во хрватскиот печат. На него се наоѓаат најмногу и скоро редовно исклучително значајни имиња на културата во земјата каде што беше објавен, во Хрватска, како: Ватрослав Јагиќ и Анте Мажураниќ или Тадија Смичиклас, односно како Петар Прерадовиќ, Аугуст Шеноа и уште неколку десетини други. Во оваа смисла воопшто не заостануваат многу ниту Словенците и Бугарите. Словенците се потврдени со имињата на Радослав Разлаг, Јанез Блајваз, Јанез Билц итн., а Бугарите се презентираат преку една група свештеници, учители и најмногу ученици од Хасково. Во повеќе од главно по градови подредените претплатници, на списокот, по индиректни знаци се откриваат и Македонците. Така, меѓу претплатниците од Белград ги откриваме Георги Поповиќ од Блаца (Костурско), како и Марко Д. Балабановиќ од Клисурса. На списокот има мноштво претставници и од другите јужно-словенски и западнословенски земји и народи. Меѓу неколкумината претплатници од Дубровник се забележува и името на нашиот Константин Петкович од Башино Село кај Велес, кој тогаш беше руски конзул во овој град. Неговото позиционирање на овој список е во врска веројатно со неговата дипломатска актива токму на Балканот, односно и уште повеќе со неговото македонско потекло, а не со неговото руско државјанство, бидејќи и очекувано и забележливо е дека руските слависти и интелегенција, од разбирливи причини, отсутствуваат од овој список.

Набрзо по неговото објавување, пак, широката популарност на Зборникот ќе продолжи и ќе се потврди и преку бројните препеви и преобјави на помал или на поголем број песни од него и тоа во ред словенски, па дури и во некои несловенски земји. Освен тоа, за Зборникот аналитички се искажуваа и високо го вреднуваа познати и извонредно значајни имиња на славистиката од втората половина на XIX век. Меѓу нив се забележуваат авторитети дури и од форматот на Измаил И. Срезњевски, на Мориц Фиалка или на Јан Гебауер. Гебауер пред сè како преведувач на од него избрани песни од Зборникот. Песни од Зборникот преведуваа или преобјавуваа фолклористи, литературоведи и писатели како Јозеф Холечек или како Аугуст Шеноа. Најголем таков зафат, пак, направи словенечкиот свештеник, полиглот и лексикограф од Горица, Штефан Коцијанчич. Неговите препеви, меѓутоа, така речиси до пред крајот на XX-тиот век, останаа необјавени, кога ги пронајде и критички ги презентира проф. Д. Стефанија. Освен тоа, благодареејќи токму на исклучителните афирмативни презентации на Зборникот, како

и преку печатот широко распространетите информации за трагичниот крај на Димитрија и на Константин Миладиновци, тие послужуваат и како прототипови за уметнички пресоздадени ликови во дела на писатели како Вацлав Волоѓко, Сватоплук Чех, на Иван Вазов, а подоцна и на други претставници на повеќе словенски книжевности.

3.

Колку со неодминливите естетски, не помалку и со претпоставените национални вредности, како капитален фолклорен корпус, Зборникот на Миладиновци се исправи во своето време наспроти состојбите на политизираност кои воопшто не го одминуваат светов ни во времето на пошироката преродба на европските народи, скоро исто како што не го одминуваат ни денес. Незавидната позиција на поробен и на многустрано обесправен и зависен народ, во која сосема непорекливо се наоѓавме во средината на XIX-тиот век, беше загарантирано голема пречка и за нашето можно идно позиционирање на културната и зарем само културната меѓународна сцена. Судбината на Зборникот, затоа, се покажа и се потврди како показател за судбината на неговиот вистински и највистински потписник – македонскиот народ како колективен креативен субјект. Без врска со тоа не ќе е особено двојството во тогашното и во натамошното презентирање на Зборникот пред светот. Како што го потврдиме тоа и преку некои погоре спомнати имиња, тој, имено, беше нашироко и афирмативно презентираен, беше и извонредно високо вреднуван, особено како исклучително богат трезор на фолклорни и особено на неповторливи поетски вредности. Во радиусот на таа презентација влегуваа широките научни кругови веројатно од сите словенски земји, без исклучок, како и од некои европски земји пошироко. Воопшто не можеме, меѓутоа, да прескокнеме дека, од друга страна, веќе тогаш, па и денес, Зборникот на Миладиновци и беше и останува и предмет на присвојувања, односно креативен субјект преку кој се атакуваат или се присвојуваат туѓи национални вредности. Со сето тоа, всушност, се остваруваат невозможно можни позиционирања во светот на трагично поделени и на уште потрагично несредени национални и други вредности и позиции. И сето тоа, и натаму, наспроти толку јасните егзактно документирани и аналитички издржливи показатели со кои резултирала, и тоа веќе од многу одамна – науката.

Добриот и здрав разум, пак, и можел и, за среќа, сè уште може, поаѓајќи, секако, со неизбежно должната почит кон фактите, и во науката да ги прочита и да ги разликува и не малите наслојки, ако не дури и товари од ненаучна, од политичка и од каква ли сè не провениенција. Трагично или барем најтешко е што таа втора димензија и сфера на позиционирањето на Зборникот на Миладиновци започна уште пред неговото финално раѓање, уште пред неговото објавување, па како некоја заумна, како некоја судбинска патоказница го следеше

сè оттогаш па и натаму. Како во текот на неговата реализација во публикувана форма, така и во неговото „живеење“ како веќе реализирана субјект-книга. И до денес. Патот на Зборникот беше, всушност, како патот на Исус кон Голгота. И кој ќе рече сега дека и книгите немаат своја судбина? Затоа и не случајно кон нив, кон книгите знаеме понекогаш да гледаме како кон живи суштества, како кон персонализирани и како кон – на некој недофатлив принцип – духовно и душевно исполнети субјекти.

Сигурно и токму поради тоа, токму поради некои од ваквите наши национални и судбински предестинации, патот на Зборникот на Миладиновци сега и не го следиме од неговата иницијална, идејна и настанувачка позиција како почетна. Таа иницијална настанувачка позиција, пак, според досегашните сознанија, со голема сигурност би можела да се датира во времето на престојот на доцентот од Казањскиот универзитет Виктор И. Григорович во Македонија во 1844/45 година, па дури и посебно може да се доведе во врска токму со неговата средба со Димитрија Миладинов во мај 1845 година во Охрид. Грчкиот учител во централното охридско училиште го „издадоа“, нели, неговите паралелни преведувања и толкувања на македонски јазик, што ги практикуваше во рамките на неговата наставна методологија. Сигурно тогаш започнатото запишување на македонски народни песни, Димитрија го интензивира по враќањето на Константин од Атина (1852 година), односно, со Константиновата вклученост, вистински на тоа се посветуваат од 1854 година. Тоа се, всушност, оние шест години посветеност на оваа дејност што ги истакнува Константин во неговото писмо до Г. Раковски од февруари 1861 година. Па сепак, веројатно најинтензивниот процес на собирање песни и на самото настанување на Зборникот, многу поконсеквентно се допира со, односно се активира најнепосредно по повеќемесечните, скоро едногодишни патувања и престојувања на Димитрија по Херцеговина, Босна, Војводина и Србија, од пред крајот на 1855 и во голем дел од 1856 година. Сметајќи ја, меѓутоа, иницијалната и подготвителна фаза на Зборникот за веќе најшироко позната и за доволно апсолвирана материја, затоа во оваа прилика започнуваме со или барем повеќе се задржуваме врз неговото (на Зборникот) тропане во белосветските врати за негово објавување. Значи, не од почетоците на неговото настанување, туку од пошироките околности и од посебните, индивидуални позиции и интереси кај час јасно маркираниот, а час само претпоставениот персонално широк аудиториум од бабици и од кумови, активирани при одложуваното и не за сите страни прифатливо негово доаѓање на свет. Така беше бидејќи излегувањето на Зборникот беше излегување во или пред светот кој беше составен, ако не претерувам, најмногу од обландирано културни и од камуфлирано хумани заедници.

4.

Спуштајќи го, сепак, интензитетот на помалку или повеќе непотребната, но се чини во моментот тешко надминлива патетична подигнатост, на стварната почва ќе застанеме со општопознатата информација дека еден можен дел од непосредно пред тоа собраните материјали за Зборникот, Константин ги понесе со себе веќе при заминувањето на студии во Русија во ноември 1856 година. Останатиот и веројатно поголем дел, резултат на по враќањето од патувањата по Херцеговина, Босна, Војводина и Србија на оваа дејност поинтензивно посветениот Димитрија, континуирано му беше доставуван во неколкуте наредни години. Константин, пак, паралелно со неговите студии, беше веројатно најцелосно преокупиран со тој материјал. Работеше врз неговото систематизирање и редактирање, а истовремено упорно бараше можности и за негово објавување во Москва. За можноста за тоа во Македонија, нели, нема што да се зборува.

Проучувачите на Миладиновци, проучувачите на нивната преродбена и творечка дејност, а особено на Зборникот, одамна ги детектираа тогашните руски државни институции или граѓански здруженија кон кои безуспешно се обраќаше Константин барајќи го, како што ќе се покаже, дури и во Русија тогаш невозможно можниот финансиер за објавување, односно за дефинитивна реализација на големиот фолклористички и национално-културен корпус на македонскиот народен гениј. Спротивно на многуте дотогашни сознанија и претпоставки, пред веќе половина век, академикот Д. Митрев, во неговата извонредно значајна студија „По трагите од подвигот на Миладиновци“ нашироко и аналитички го елаборираше пред сè ова прашање. Резултатите од неговиот егзегетички пристап кон тогашните меѓународни односи, а особено кон источната политика на Русија, го даваат вистинскиот одговор, односно разрешницата на јазолното прашање – зошто во Москва не се реализира објавувањето на оваа за македонскиот народ тогаш толку многу значајна публикација.

Бидејќи зад неуспехот на Константина да го објави Зборникот во Москва не е останат никаков за научна анализа релевантен архивски материјал (поради што, во извесна смисла, тоа прашање секогаш ќе биде отворено и за натамошни истражувања), за да дојде до еден како за неговото аналитичко љубопитство, така и за науката сосема задоволувачки и соодветен резултат, покрај поранешните мислења на вистински респектабилни имиња во миладинологијата, на строга логика и научна анализа Митрев ги подвргнува уште и сите познати искажувања на Константиновите пријатели и современици. Тоа се личности од неговото московско окружување, тоа се оние кои, директно или индиректно, и самите ја допираат оваа дотогаш неразрешена, ако не и скоро неразрешлива енигма.

Својата веќементно водена аналитичка постапка Митрев ја концентрира врз анализата на источната политика на Русија, односно анализа на пошироките руски интереси на Балканот. Тоа го прави кон ставањето акцент врз активата, односно кон по ова прашање пасивниот и безактивен однос на Александар В. Рачински, но не Рачински како близок пријател на Миладиновци, туку Рачински како висок службеник на Словенскиот комитет. Во полза на своите политички интереси, Русија, нели, застапа зад Цариградската патријаршија, а не зад Миладиновци како противници на таа иста Патријаршија. Меѓу Миладиновци и Патријаршијата, „меѓу тие две до крајност спротивни, меѓу тие две поларизирани страни – пишува Митрев – стои Русија, која е и словенска и православна, која држи и за едното и за другото, но, во тоа време, многу повеќе за другото, зашто: тоа другото е главниот *spiritus movens* во остварувањето на вековниот стремеж на царска Русија кон доминација на Балканот и Блискиот Исток.“ И тоа воопшто не е неочекувано, бидејќи руската политика во тоа време не само што веќе од поодамна се имаше откажано од, односно заборавено на оние тајни проекти од александровско-николаевските времиња од 20-тите години на истиот век, според кои беше предвидено Македонија да претставува обединувачки, државотворен поим за едно заедничко кралство на сите народи на Балканот, под руски протекторат, се разбира, односно таа да се организира во едно од неколкуте кнежевства што требаше да се формираат на европскиот дел од територијата на турското царство. Во времето на Константиновиот престој во Москва, пак, Русија го немаше дури ни она разбирање за Македонците што го имаше дури и неколку години, пред тоа, а така беше бидејќи и Русите ја имаа проголтано јадницата на Венелиновата теорија и веќе форсираа една голема Бугарија како голема поткрепа за руската доминација на Балканот.

5.

Втората етапа од итинерарот на Зборникот на Миладиновци до неговото објавување е поврзана со промената на Константиновата иницијативна дестинација, односно со неговото префрлување од империјална Москва во империјална Виена и од Виена во општествено-културните и црковни центри на Хрватска како тогашен територијален партиципиент во австриското царство кој уживаше оптимални национално-културни права. Пренасочувањето на Константиновата заинтересираност во врска со реализацијата на Зборникот од Москва кон Виена и Загреб, сепак, и ден денес го следат извесни барем засега не сосема разрешливи непознатици. Иако проф. Ив. Д. Шишманов, „оперира“ со лична изјава на Штросмаер од 1898 година дека Константин писмено му се обратил од Москва, со молба за помош во издавањето на Зборникот, а проф. Х. Поленаковиќ, нашиот на Миладиновци најшироко посветен истражувач, своевремено пишуваше дека Константин за

Виена тргнал на покана од самиот Штросмаер, сепак, не знаеме точно кога и по кој начин дојде тој (се мисли на Константина) до сознание за добротворствата на бискупот од Гаково, ниту пак дали патот за татковината, на кој морал да се одлучи и поради лошото здравје, планирано го реализира преку Виена, каде токму тогаш, во летниот период на 1860 година, во работен престој беше и Штросмаер.

Оставајќи ги понастрана во врска со овие нешта од повеќемина истражувачи изнесуваните претпоставки, затоа сега повеќе се свртуваме кон натамошните епизоди, кон натамошните резултатни чекори, но и кон натамошните замки низ кои поминуваше Константин до реализацијата на неговата голема идеја. Тие, пак, се далеку повеќе познати, но не малку, во исто време, се и недорекувачки. Немаме сомнение, се разбира, во Штросмаеровото брзо прифаќање да покровителствува во врска со публикувањето на Зборникот. Начелното прифаќање можеби, но велам само можеби е дадено уште пред Константиновото доаѓање во Виена. Но не знаеме дали тој (Штросмаер) веднаш ги изнесе или дозирано и тактички ги поставуваше и неговите услови, како што не знаеме дали кај Константина има или не и некоја претподготовка во врска со сето тоа, во врска со тие услови, пред сè?

Пред неколку дена се навршија век и половина од објавувањето на Зборникот на Миладиновци, а за некои нешта се чини дека е сè уште рано за да можат барем проблемски да се детектираат, не пак и поцелосно да се разјаснуваат. Така, проучувачите сега можат повеќе да ги претпоставуваат, но не и вистински да ги одредат барем некои од условувањата и пречките низ кои поминуваше Зборникот, односно Константин со него, во одисејата што ја изодуваа низ челустите на православно и руско **не**, од една и на не малку условувачкото католичко и австриско **да**, од друга страна. По сето тоа, сега нам не ни преостанува ништо друго освен да констатираме дека Зборникот на Миладиновци во тоа време веројатно никако не можеше безусловно и беспоследично да се појави на белиот свет. Кој и да ја прифател обврската за неговото финансирање и објавување.

И Зборникот на Миладиновци и неговиот редактор, сè уште младиот и не само лирски предиспонираниот, туку и веќе распеаниот, но не помалку и во филологијата извонредно упатениот Константин, откако се свртија од пред несовладливиот сид на источната политика на православна Русија, тешко можеме да речеме дали свесно или можеби полусвесно влегоа, но факт е дека влегоа во колку широките и патерналистички, толку и уценувачки преградки и мрежи на интереси главно на австриско-католичката експанзионистичка политика, кои се поклопија со идеите и со интересите уште и на тогаш веќе сè помоќната бугарска трговска аристократија. Финансиерот, секако, ги поставил своите услови најверојатно врз основа на долгорочните и тогаш актуелни не само австриски, туку и ватикански или, уште подобро,

заеднички – австриско-ватикански интереси и поради уште подолгорочните планови – и на Австрија и на Ватикан – на Балканот. Колку на прв поглед индиректно, на сето ова тактички и лежерно, а се надевам дека не и несвесно, одговара во сето ова неприкосновениот М. Арнаудов. Доволно е да го илустрираме само со почетната реченица од една алинеја во неговата монографија „Братя Миладинови. Живот и дейност“. Таа гласи: „Против ’голямата гръцка идеја’ и за въздигане на ’българизма’ в Македония трябва да послужат и песните, които Константин Миладинов е сложил под печат.“ (Цитирано е според изданието од 1969 год, стр. 234.) Константин, пак, избирајќи меѓу можноста Зборникот да не види бел ден и можноста како така или – каков таков, да се појави, имајќи ги предвид сè уште сличните состојби и стремежи на македонскиот и на бугарскиот народ, очекувано или, веројатно повеќе со отколку без свест за подолгорочните последици, сигурно си дозволил да биде и прагматичен, па ги прифатил. Помалку или повеќе од тоа, во отсуство на фактографска потврда, непринципиелно е да се зборува и за неговата условна натамошна прагматичност, односно, за невозможно можното лично негово прифаќање на Штросмаеровите идеи, па дури и на во науката ни до денес неразјаснетото прашање во врска со неговото пак невозможно можно прифаќање на унијатството. Дури и покрај тврдењето на Штросмаер во писмото до австрискиот министер за надворешни работи, во кое го моли за ослободување на Константина, дека тој (Константин), „без секое сомнение, припаѓа кон католичката партија“. Освен ако, со оглед на тоа штом еднаш веќе ја голтнал јадницата, потоа сигурно ниту бил во можност да ги одбива и новопоставените сугестии или услови, сеедно. Нашата резервираност кон Константиновото преоѓање во унијатство се засновува врз исказите од неговите писма до Г. С. Раковски, испраќани во првата половина од 1861 год. Но и не само врз нив.

Наспроти неговите дотогаш неотстапливи македонски позиции, имено, поради кои во студентските кругови во Москва и бил нарекуван Македонијата, Константин веројатно не можел да не прифати во Зборникот со народни песни исклучиво од македонските краишта, од Струга, од Охрид и Прилеп, од Кукуш, од Велес и од Дојран, од Костур итн., да внесе и бугарски песни. Сигурно за барем со тоа да се оправда неговото ново, она бездруго токму од Штросмаер сугерирано име. Во расположливата и на науката достапна документација, инаку, песните од зборникот во настанување, поточно во процес на редактирање, Константин дотогаш редовно ги одредува, ги именува како македонски. Според истиот документарен материјал, главно од епистоларен, но не малку и од критичко-рецензентски карактер, како македонски ги одредуваат сите претставници на руската наука и општественост што можат да се детектираат како афирматори на Зборникот или барем како за неговото објавување ангажирани или само заинтересирани личности.

И за добриот логички ум денеска, затоа не преостанува ништо друго освен да дојде до констатација дека, кога веќе Константин ја голтнал таа јадица, тогаш е можеби подобро што тоа се направило со приопштување на други, нови, песни, на песни од бугарските краишта. Но, се поразмисли ли малку – ќе се дојде до сознание дека поинаку не ни можело. Барателите на овој услов добро ги знаеле работите – и тоа не само за нивното, туку и за идното време. Вклучени се 14 песни од Панаѓуриште, две од Софија, а за останатите 60, односно 61 песна, колку што бугарски песни Константин внимателно и знаечки ги вкомпонира во својот Зборник, не постои ознака во кој крај или во кое место на тогаш како држава сè уште неконституираната Бугарија се запишани. Тие 76, поточно 77 песни се, значи, оној отпосле додаден, и нов, и веќе сфатливо поинаков сегмент на/во Зборникот. Тоа, пак, е направено по цена и да отпаднат единаесетте македонски мелографирани песни, како и некои дополнителни, додатни фолклорни, а особено етнографски целини кон основниот поетски блок. Така се веројатно исклучени и ликовно-илустративните прилози што се спомнуваат во миладиновската епистоларија. Најзабележливо е во таа смисла, секако, големото скратување на македонско-хрватскиот речник, кој од 2000 е сведен само на 500 единици.

Посебно е интересно во сето ова како се одвивало и особено како е реализирано главното барање на Штросмаер – преименувањето на Зборникот. Се разбира дека денеска никој не може да претпостави како се одвивало сето тоа на релацијата меѓу Константин и Штросмаер. Но, врз основа на егзактно необорливи документарни показатели, сосема сигурно може да се реконструира како е тоа остварено. Така, имено, бугарските песни, бидејќи Миладиновци не собирале бугарски фолклорни материјали, Константин ги обезбедил, поточно ги нарачал – на одложено плаќање – од нему отпорно, уште од Москва, секако, познатиот бугарски фолклорист и, несомнено, искрен негов пријател Васил Д. Чолаков. Неговите (на Чолаков) позиции и акции во врска со тогаш актуелните унијатски процеси во Бугарија и во влијателната бугарска колонија во Цариград, пак, можат да нè насочат и кон натамошни сознанија за детектирање на унијатската мамка и замка и кај Миладиновци. До толку повеќе што, во врска со тоа Чолаков му беше познат, всушност, од нешто порано, и на Димитрија.

Константиновото начување на бугарските народни песни го потврдуваат четирите и нешто подоцнежни писма на Чолаков до Фрањо Рачки, тогаш извонредно близок човек на Штросмаер, негов помошник, а можеби и секретар на бискупската канцеларија и подоцнежен прв претседател на ЈАЗУ. По заминувањето на Константина од Загреб, и особено по неговата блиска смрт, запаѓајќи во незавидна економска ситуација Чолаков, всушност, настојувал да си ги наплати продадените бугарски народни песни. Па така, преку писмата тој

отворено соопштува и зошто Константин му ги нарачал тие песни. Во последното од овие писма, датирано со 12 април 1862 година, во обраќањето кон Рачки, меѓу другото, тој пишува: „... като дојдох преми- нџтџта година в Загреб, покојниџт мой друг Константин Миладинов ме умоли да му дам сто песни из вџсточните старни на Бџлгария, за да може да даде названџе своџта сбирка 'Бџлгарски народни песни'...“. Повеќе од јасно, со тоа, писмата на Чолаков до Рачки упатуваат на одгатката дека преименувањето на Зборникот се случило во австриско- католичката политичка кујна на Штросмаер. Сосема несомнено, тој беше не само голем добротвор и мецена, голем инициџатор и финан- сиски поткрепувач на за Хрватска извонредно значајни национални проекти. Па сепак, покрај неговите идеи, па дури и извесни ангажмани на планот на зближувањата меѓу католичката и православната црква, не може да се превиди уште и дека тој е колку верен приврзаник и искрен поддржувач на австрискиот експанзионизам кон Балканот (низ формата на јужнословенското обединување под капата на Австриџа), толку и вистински воин на католичкото мисионерство во XIX век. Сето тоа се потврдува и само во еден исказ од споменатото писмо на Штросмаер до министерот Рехберг, во кој открива дека Зборникот на Миладиновци го финансирал со никоџа друга цел, освен да ѝ служи на католичката пар- тиџа. Писмата на Чолаков и нивното доведување во врска со преимену- вањето на Зборникот, инаку, за науката воопшто не се ни нешто непоз- нато ни нешто ново. Друго и поинакво прашање е што некоџа страна преку нив поминува како тие и да не постојат. Со истражувачкиот ангажман на академикот Х. Поленакосиќ, тоа беше целосно разрешено уште во неговата студиџа „Браќата Миладиновци и Васил Д. Чолаков“, во коџа беа претставени резултатите од неговите истражувања во Историскиот архив на ЈАЗУ што ги реализира уште во 1959 година.

б.

Овие и вакви непогрешливи, егзактни сознаниџа на науката, навистина, и за жал, еднострано се интерпретираат или сосема се пре- молчуваат од страна на бројните партиципиенти во миладинологиџата во нашето соседство. Спротивно на егзактните показатели што ги пружаат писмата на Чолаков до Рачки, бугарската наука, на пример, повеќе од сто години соодветно интересирање покажува пред сѐ за личноста и особено за пробугарските активности на Ј. Ј. Штросмаер. Уште при самиот крај од XIX век, затоа, Штросмаер беше предмет на вниманието на еден проучувач од форматот на Иван Д. Шишманов, а подоцна од М. Арнаудов и уште од ред други истражувачи. Покрај вниманието кон Штросмаеровата повеќедецениска актива во полза колку на хрватскиот, не малку и на некои други јужнословенски наро- ди, но во согласност со интересите како на австрискиот двор, така и на Ватикан, тие посебно се заинтересирани за неговите пробугарски акции

и расположенија. Не им е непознато, се разбира, дека во 1860 година, додека беше во Виена, каде првпат го сретна и Константин, Штросмаер дознава за тогаш актуелната идеја за бугарска унија (со Ватикан) и дека ја поддржува. Токму од тоа време е, на пример, неговата поддршка на бугарската унијатска општина во Цариград. Тоа значи дека Константин неговиот Зборник од македонски народни песни му дојдоа како порачани и дека веднаш можеа да влезат во неговите планови и во неговите шеми. Тоа е потврдено особено во писмото на Штросмаер до австрискиот министер за надворешни работи од 26 јануари 1861 година, во кое тој ги открива не само своите симпатии, туку и својата поддршка на бугарското движење, нагласувајќи го неговото (на движењето) политичко значење. Овие и уште ред други на нив слични епизоди од пробугарската актива на Штросмаер се наредуваат во натамошната верига до неговиот избор за почесен член на „Славјанска беседа“ во 1885 година и до неговата средба, во Гаково, со проф. Иван Д. Шишманов кон самиот крај на XIX век, во 1899 година. Не изостануваат, значи, внимателните проследувања пред сè на неговата вклученост во мошне развиеното унијатско движење во Бугарија во XIX век. Значи, ништо посериозно не недостасува во мошне развиената и резултатна бугарска миладинологија, во извонредните и респектабилни научни прилози, освен клучните писма на Чолаков до Фрањо Рачки. Само чекор потаму, се поврзе ли сето ова уште и со раното унијатско педигре на Чолаков, сосема лесно може да се доведе во врска и да се потврди не само логичноста на лесно прифатеното Штросмаерово покровителство во објавувањето на Зборникот, туку и со сето ова најлогично кореспондентните содржински и структурни промени, а особено со промената дури и на насловот на Зборникот непосредно пред неговото објавување, ако не дури и во самиот процес на печатењето. Пред фактите, меѓутоа, ќе замолчат боговите, но не и политички оптоварените миладинолози. И тука мора да се застане. Мора да се застане штом море тргнало да се дави во река. Така велеа старите.

Па сепак, во поново време во сето ова има и некои други не малку значајни нешта кои одвај ако започнуваат, но започнуваат, ете, да се разјаснуваат. Некои бугарски истражувачи, како Лилјана Минкова, на пример, односно и некои македонски истражувачи, како академикот Поленаковиќ или како прерано починатиот колега Ванчо Тушевски, на пример, беа упатени во, односно кон сознанието дека врз транскрипцијата на со грчки букви запишуваниите македонски народни песни од Зборникот Константин работел уште во Москва, а не дека целата работа од тој вид ја завршил во Гаково или во Загреб. Во прашање се, најпрво и ако не повеќе и ако не други песни од Зборникот, тогаш барем оние песни што, транскрибирани, Константин ги нудеше за објавување или барем само за прочит и афирмација на Зборникот, како афирмативна поддршка на неговото трагање по финансиер за нивно

објавување. Две од нив Константин ги објави во „Братски труд“ . Најмногу вакви песни, пак, наоѓаме во онаа камерна збирка од 14 песни од Зборникот, кои од самиот Константин беа со словенски букви преписани, а тоа се песните што се сочувани во оставината на еминентниот славист од тоа време, професорот на универзитетот во Санкт Петербург И. И. Срезњевски. Во неговиот предговор кон изданието на Зборникот од 1983 година, проф. Поленаковиќ пишува дека „луѓе од нашата наука беа на патот да ги објават овие македонски народни песни“. Тоа би можело да значи дека нему или на некои од другите македонски миладинолози македонските песни од архивата на Срезњевски им биле познати порано отколку на нивната колешка од Софија, но веројатно недостапни. Кон ова ќе ги додадеме барем уште трите песни од Зборникот кои Константин му ги испратил на Георги Раковски, кои денес се чуваат во неговиот архив во Народната библиотека „Кирил и Методиј“ во Софија. Аналитички исцрпно нив ги проследи и објави факсимили од нив проф. В. Тушевски во студијата „Од автографот на Зборникот на народни песни од браќата Миладиновци“, со која започнува неговата посмртно објавена книга „Истражувања на македонскиот фолклор“. Посебно е интересно, меѓутоа, неговото искажување на почетокот од книгата, во кое вели дека „од поголемиот дел (мислејќи веројатно на целокупниот автограф на Зборникот) сега издвојуваме три народни песни што К. Миладинов му ги испратил на Георги Раковски.“

Професорот Тушевски, инаку, усно, се имаше искажано дека автографот го има детектирано и (или) дека и располага со него.

Не се неинтересни, инаку, ни некои сознанија дека во врска со композицијата на Зборникот, ако не дури и со транскрипцијата, Константин бил готов уште во 1859 година. Но, како што посведочува, нели, самиот тој, во преписката, „опстојателствата“, како што вели, во тоа време не му дозволуваа и да ги објави од него тогаш сè уште недвосмислено именуваните како македонски народни песни.

Иако не без за нив константно карактеристичните присвојувачки опсервации, со исклучок на поблагит, повнимателен и професионално подостоинствен однос кај проучувачи како еден М. Арнаудов, на пример, со една публикација, не многу одамна, само пред неколку години, многу нешто од ова, индиректно, повторно потврдија колегите од Бугарија. Па сепак, по некои недоречени одгатки во врска со Зборникот, тие и натаму тактички (си) молчат, а нам и денеска, сè уште, не ни се достапни некои архивски трезори и особено некои за сето ова прескапи материјали во нив, кои таму, во Бугарија, се нашле поради многукратните македонски неповолности во минатите и на Македонците ненаклонети времиња. Таков е примерот, да речеме, со автографот од автобиографијата на Наум Миладинов. Тој, Наум, кој е толку многу интересен и значаен за/во развојот на музичкото твореш-

тво во Македонија во XIX век, е уште еден извонредно интересен и неодминлив од синовите на стружанецот Ристе Миладин. Во времето на најинтензивната собирачка активна, веројатно повеќе по заминувањето на Константина во Русија, тој го придружува Димитрија низ македонските краишта и не помалку вешто работи врз изборот и запишувањето на најдобрите варијанти на песните. Така, во врска со него и се прашуваме, нели: што може да стои зад недостапноста (веројатно не само за нас) на неговата оригинална автобиографија, наспроти кон нас некогаш скржаво пропуштената на машина за пишување отчукана и најверојатно редигирана варијанта? Не се крие ли токму во неа можеби и одгатката на одамна загатнатото прашање дали со Константина во Загреб, при печатењето на Зборникот, не беше, барем некое време, уште и некој од неговите родени браќа? И дадеме ли можност на претпоставката дека и Наум можел да биде во Загреб за време на печатењето на Зборникот, што, на крајот на краиштата, веројатно и не е невозможно, односно на претпоставката дека токму тој, еден од родените браќа, е оној недоволно прецизно, туку затајнето регистриран „брат“ Горчелав, што бил тогаш и таму присутен – со тоа би можело да се појасни на науката познатото соопштение од М. П. Фетваџиев за исказите на станодавката на Миладиновци во Загреб додека се печател Зборникот. Повеќе од тоа, би повлекло сериозен пресврт во натамошните разјаснувања во врска со објавувањето и со преименувањето на Зборникот, а тоа значи и околу најдлабоките побуди и интенции на Штросмаер. Но, тоа би било извонредно значајно и за доуточнување на нашите знаења во врска со меѓусебните, да не речам со семејните односи меѓу браќата Миладиновци. Не од сега, имено, не случајно, македонската национална аналитичка позиција во миладинологијата исказува извесен сомнеж кон таинственото отстранување на Наумовиот прилог во подготовката на Зборникот. Дури и во музиколошката сфера, каде што тој е неприкосновен. По овие и вака поставени или барем само претпоставени нешта во врска со Наум Миладинов, сосема логички понатаму следи да се поврзат со отпаѓувањето од Зборникот на оние 11 од него мелографираните песни. Тоа најверојатно би завлегло во сфери на мошне значајни одгатки и би предизвикало посериозни аналитички ревидирања и престојувања не само во врска со неколкумината за нас толку многу значајни Миладиновци, туку и во врска со проблемите на македонската национално-културна преродба, а со тоа и во врска со пошироките движења и процеси не само во нашето потесно, туку и во поширокото соседство во тоа време.

7.

Наспроти многуте, познати и непознати, одгатнати или неодгатнати игри и поигрувања што се случувале со Зборникот на Миладиновци, самиот тој, со неговите најиманентни креативни вредности и

позиции е високо над нив, ги надраснува и ги надвишува. Ги надраснува и ги надвишува најпрво како квантитативно огромен корпус на високи поетски вредности, но и како од древноста изнедрен поетски материјал кој дава суштински информации за настанувањето и за движењето на мотивите во народната поезија, го прават него исклучително значајна вредност не само за македонската, туку и за јужнословенската и општословенската фолклористика. Воопшто не е чудно, затоа, што брзо по неговото објавување беше многукратно и афирмативно рецензиран и, во помали или во поголеми делови, преобјавуван или преведуван. Воопшто не е чудно ни што тој беше и трајно остана еден од фолклорните зборници на кој така долго и така сериозно му се посветува широко аналитичко внимание во сите одделни, национални, сфери на фолклористиката во славистичкиот свет.

За нас сега, покрај сите тие вредносни показатели, воопшто не е неинтересно што во реализацијата на Зборникот, покрај високите и автентични поетски вредности на македонските народни песни, независно од скоро невозможните инструкции од Димитрија, дојдоа до израз скоро исклучиво редакторските, филолошки, можности на Константина. Сосема несомнено, тие беа веројатно (до)оформени во школата на неговите московски професори, извонредните тогашни авторитети Фјодор Буслаев и Јосиф Боѓански. Помалку или повеќе од тоа, на планот на огромната редакторско-транскрипциона работа што ја извршува Константин тој се претставува како прв и најзначаен предмисирковски, делумен – се разбира – кодификатор на македонскиот јазик. Не е незабележлив неговиот стремеж за придржување кон фонетските правила, како што не се незабележливи ниту решенијата при нужните етимолошки отстапки. Поупатените проучувачи на ова прашање, како А. П. Стоилов, М. Петрушевски и Т. Димитровски, ги детектираа, освен тоа, уште и проблемите што ги имаа, веројатно повеќе Константин отколку Димитрија, при транскрибирањето и редактирањето поради тоа што песните се запишувани со за македонскиот јазик несоодветното грчко писмо и што некои песни и не се примарно запишани од нив. Како и некои во сето тоа провлечени грешки. Не помалку е значаен во сета оваа работа, се разбира, уште и Константиновиот индивидуален поетски суптилитет, кој дошол до израз при префинетите редакторски, а понекаде дури и авторски интервенции. Самата композиција на 584-те македонски и 76-те, односно 77-те бугарски песни, кон кои е приопштен уште и еден камерен избор од македонски играчки, обичаи, верувања, игри, преданија, машки и женски сопствени имиња, презимиња, пословици и гатанки, а по нив следи уште спомнатиот и значително скратен македонско-хрватски речник, како и списокот на претплатници, затоа е дело на во оваа работа сериозно упатен филолог. Очигледно е дека на Константина никако не му биле непознати ни дотогашните фолклористички, пред сè

поетски презентации кај другите словенски народи. На тоа наведува веќе применетата класификација на песните (на самовилски, други стари, црковни, јуначки, овчарски, ајдутски, жаловни, смешни, љубовни итн.), која е пошироко актуелна во фолклористиката кон средината на XIX век. Од или според неа се изведени уште и редоследот и именувањата на целините во Зборникот. Повеќе од тоа, Константиновата рака, односно Константиновиот поетски суптилитет се чувствува во изборот на најдобрите, на најпоетичните варијанти на песните. Но, се чувствува дури и во изведувањето на некои, секако, во духот на народната песна, но знаечки и со вистинско чувство и мерка правени креативни интервенции во некои стихови. Како лиричар кој во своите почетоци, со своите први песни е така близок и толку многу сроден со народниот поет, тие интервенции Константин ги правел внесувајќи се во духот на народната песна. Зборникот во настанување, значи, ја имал токму среќата на хармонично оствареното единство во Константина на учениот филолог и на изворно талентираниот поет. Уште потаму, високата редакторска внимателност на Константина и во однос на предвидената рецепција на Зборникот во Македонија не останала незабележана за истражувачкиот суптилитет на М. Арнаудов, кој констатира дека „тој (Константин – Н. Р.), бил појден толку далеку при изборот на своите песни предвидени за читање во турско, што отстранил оттаму сè што би можело да биде непријатно за Турците“ (283).

Поетските, односно колку лирските, не помалку и епските вредности што ги имаат песните од Зборникот на Миладиновци, веќе век и половина претставуваат неисцрпен врток на инспирации и најавтентична показалка, упатство не само во стихувањето, туку и во посуптилното поетско создавање за генерации и генерации пред сè македонски поети. Во Зборникот, имено, се кодирани вибрациите на есенцијалниот колективен креативен, поетски нерв на македонскиот народ кој бил со векови пред тоа создаван и пресоздаван, оформуван и финаран. Па, ако духовниот јазик, како што мислеа, уште пред повеќе од еден век, Анри Бергсон и неговите следбеници, е јазикот на времето на кое му се припаѓа, тогаш духовноста и душевноста на јазикот на миладиновското раскошно фолклорно сокровиште, со оглед на бескрајните временски длабочини од кои доаѓаат, како и со оглед на егзистенцијалните и поетските искуства на недогледниот креативен персоналитет врз кои се создаваат овие поетски творби, секако, се многувремени. Во примерот на овој трајно жив и животворен поетски монумент, затоа најдобро може да се потврди дека со надраснувањето на креативната индивидуалност и со заумно незабележливото вклопување во колективната креативност, спонтано се излегува од лушпата на едновременоста и се преоѓа во мултивременоста, па и во безвременоста.

Па сепак, сега нема да се впуштаме во психолошките, ни во филозофските димензии на нашиот во сè и со сè најбогат поетски

трезор, кој како таков ги надраснува сите индивидуални вредности. Од сите времиња. Многу поконсеквентно за денешнава пригода е да застанеме кај сознанието дека овој извонредно богат поетски трезор и денес дејствува и низ дејствувањето се потврдува како исклучително афирмативна и високо квалитативна презентација на македонскиот фолклор, а со тоа презентација и на македонскиот креативен дух. Освен тоа, ниту на еден оптимално изострен аналитички нерв никако нема да му избега од хоризонтот на неговите осознавања и откривања дека песните од овој по многу нешто ненадминлив корпус на македонското традиционално пеење се настанувани, создавани и долготрајно досоздавани не во дослук со, туку како составен дел од живеењето на народниот колектив. Затоа и можеме денес во поетскиот пулс што чука во нив да го насетиме ритамот на еден понекогаш низ радоста, а уште почесто низ тагата возвишен наплив на елементарната и непотправено човечка возбуда. Во миладиновските македонски песни таа возбуда е извишена и финализирана сè до една вистинска еманација и на духот и на душата истовремено на македонскиот народ и не само на неговите креативни потенцијали, туку и на неговото креативно битие во најширока и во најнедофатлива смисла.

Опредметен во едно пресудно време, во времето на интензивирањето на процесот на национално-културната преродба и во времето на повторното излегување на Македонците на меѓународната сцена, во отсуство, во замена за ненапишаните или за веќе во ракопис елиминираниите истории, односно како дочуван реликт наспроти во актуелното миладиновско време уништуваните македонски библиотеки по манастирите, Зборникот на двајцата, пардон, на тројцата Миладиновци, претставува ретко и невозможно можно огледало во кое постојано и постојано може да се открива толку многу материјал не само за фолклористиката, туку и за лингвистиката, па дури, ако не и особено за етнопсихологијата. Какви ли сè не предизвици нема во него особено за етнопсихолозите кои располагаат со најсуптилен аналитички инструментариум.

Сакаме ли сега, сакаме ли уште во денешново не малку и пригодно искажување да детектираме барем една иницијална жижка на длабочинското отсликување во овој зборник на возвишената душевност кај нашите предци дури и доста подлабоко во минатите времиња, би го насочиле, и тоа сега само за илустрација, вниманието кон јуначките песни. Поконкретно, односно како пример би ја зеле втората песна од Зборникот што беше претходно објавена во списанието „Братски труд“. Тоа е песната „Баљур војвода и Гркина робинка“. И не затоа што е запишана овде, во Охрид, туку затоа што е песна во која јунакот ја ослободува својата робинка за да може таа да му се врати на нејзиното дете. Малку би било, имено, дури и само врз една, макар и само врз оваа песна, да се подготви цела аналитичка студија за да се

зафати во/од заумните длабочини на една колку достоинствено воинствена и јуначка, уште повеќе автентично човечка и возвишена етика. Така е бидејќи во и преку тој етос не можеме да не допреме до препознатливоста на древно македонското и на словенското традиционално или уште подлабоко негување на норми за кои веќе одамна не знае современиот свет. Колку ли само вакви бисери можеме да изнајдеме и во јуначките и во љубовните, и во ајдутските и во свадбените и во сите други песни во оваа капитална поетска ризница.

Не впуштајќи се ни кон така широка детекција на високи, на неповторливи и на возвишени поетски вредности, ниту пак кон натамошни аналитички експликации и продлабочувања, ќе застанеме кај безрезервната констатација дека во таквите длабочини на премногу длабокиот поетски трезор каков што е поетскиот корпус од/во Зборникот на Миладиновци се кодирани посебните и најиманентните вредности и на македонското народно битие и на енергетските потенцијали на македонското национално опстојување. Нашите натамошни истражувачки и аналитички свртувања кон нив – и за денес и за понатаму – затоа, ќе ги надвишат – во сè – не само тогашните, туку и подоцнежните игри и пресметки што се правеле и што сè уште се прават од страна на некои антимакедонски позиционирани фактори не само во фолклористиката и во славистиката, туку и во денес далеку поизразените сфери на доминација и на моќ.

Катица Кулакова

**ПРОЗНОТО ТВОРЕШТВО НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ
ФИКЦИЈА И АВТОФИКЦИЈА. МЕМОАРИ, ЕВОЦИРАЊА
СПОМЕНИ, ДНЕВНИЧКИ ЗАПИСИ.
НАРАТИВИЗАЦИЈА, ЕСЕИЗАЦИЈА, ПОЕТИЗАЦИЈА**

Блаже Конески (1921 – 1993) е еден од многумината повоени македонски прозни автори: Ѓорѓи Абациев, Јордан Леов, Цветко Мартиновски, Бранко Пендовски, Владо Малески, Коле Чашуле, Димитар Солев, Ташко Георгиевски, Петар Ширилов, Живко Чинго, Славко Јаневски, Мето Јовановски.

Прозното творештво на Конески се состои од

- Збирката раскази *Лозје* објавена 1955 година
- Збирката *Дневник по многу години*
- Дел од поетската збирка

Педесеттите и шеесеттите години се објавени повеќе воздржани, па и критички оценки за збирката раскази *Лозје* на Конески (Петар Кепески – 1964 ја игнорира, М. Ѓурчинов остро ја критикува – 1955)

Некои критичари не ја прифаќаат како уметничка фикција, повеќе како автобиографски, дневнички и конфесионален/исповеден запис (Ксенија Гавриш, 1966).

Кусите раскази на Конески се психолошки раскази (аналогно на психолошки роман). И повеќето критичари се согласуваат дека кусите раскази на Конески од *Лозје* имаат психолошки поттекст (Митрев, Ѓурчинов, Мицковиќ, Старделов).

Конески е автор на два типа проза: едниот тип е кус расказ или куса фикција во потесна смисла на зборот, раскази објавени во неговата збирка *Лозје* (1955), а другиот тип раскази се дневничко-мемоарските записи, поетската проза, куса поетизирана автофикција.

И двата типа нарација, Конески си ги легитимира како негова проза и ги објавува во една книга. Она што на почетокот било изделено како проза од она кое било на почетокот посматрано како поезија и како

дневник, на крај се толкува и се обединува во една прозна/наративна/раскажувачка фикција на Конески.

Во раскажувачката фикција на Конески се проектира раскажувачот Конески, поетот Конески и есеистот Конески. Тоа обединување на различните предиспозиции на Конески во неговата фикција е нерамномерно, расказите од *Лозје* се навистина првенствено и доминантно прозаични, додека фрагментарните записи од мемоарско дневнички тип се нагласено меморијални, реминисцентни и поетизирани. Чудно е како поетизацијата на дискурсот често оди во придружба со есеизацијата.

Во *Лозје* е нагласена тенденцијата на уважување на прозниот израз, оној кој е депоетизиран, прочистен од субјективна визија, емоции, метафори. Но, и покрај тоа, раскажувачкиот интерес е свртен повеќе кон внатрешниот свет на ликот кој раскажува и на другите ликови, психолошките нијанси на ликовите и на собитијата одошто самите собитија како некаков реален и реалистичен факт. Затоа може да се каже дека кусата проза/фикција на Конески е повеќе психолошка (психолошки расказ) одошто реалистичен и дека се неточни забелешките за фактографичност и реалистичност.

Во *Дневник ѝо многу години* авторот ја напушта радикалната верзија на чиста проза и се доближува до дискурсот кој му е многу поблизок и во којшто прозниот израз се меша/се хибридува со поетскиот, објективниот опис со субјективниот;

Конески е нашиот прв субјективен прозен раскажувач, вели Димитар Митрев.

Интертекстуални секавања, асоцијации, алузии и цитати – за лозјата во расказот „Лозје“, – лозјата на Соломон во Валамон, Песна над песните, Агамемнон, Елена, прељубата, тројански војни заради грабнување на Елена љубената, македонските народни песни (во расказот „Песна“, Бог да ја убие мајка ти, зошто те роди убава, самовилското оро)...

Предмет на опис/реконструкција се некои *мали случки* со киселкасто-горчливо-сладок вкус, минорни мотиви, секојдневие ослободено/лишено од мелодраматичност и патетичност, можеби обележани од „фактографски реализам“ (Ѓурчинов, 1955). Во таквиот пристап се забележува особен интерес кај Конески за фрагментарно проектирање на светот, фокусирање врз еден фрагмент, што впрочем е одлика на расказот како жанр.

Ѓурчинов говори и за „битов материјал“ кој ја конституира кусата проза на Конески (1969, 51) и кој ја оддалечува од уметничките квалитети, небаре сè што е битово/семејно/реалистично го намалува естетскиот квалитет (ја дезестетизира фикцијата). Тој смета дека *Лозје* е збирка раскази која е важна за развојот на македонскиот кус расказ, но не треба ни да се потценува, а ни да се преценува.

Се чини дека токму смислата на Конески да создаде илузија на реалистична амбиенталност и уверливост ѝ пречи на македонската критика, небаре таа очекува и во расказите Конески да биде поет, да лиризира и да ги следи манирите на поетскиот артизам. Ќе укажам на еден пример од расказот „Песна“ во којшто гајдацијата Петре му се обраќа на убавото девојче:

„... другите имаат за тебе само обични зборови, само јас имам за тебе песна, но и во песната не можам да го кажам твоето име, треба да го кријам со други имиња, а без него е песната сиротна. Иде темнината.“

Дискретни зротиески, конфликтни ситуации меѓу интро-спекцијата и надворешната перцепција, меѓу изреченото и неизреченото, меѓу она што го посакуваме и она што мораме да го направиме или она што треба да го направиме, меѓу дозволеното и посакуваното, меѓу естетиката и ефикаста, меѓу чувствата и разумот.

На пример: се губи силата во мигот кога е човек на врвот/во зенитот на својот живот/слава, кога се изневерува човек во неговите најинтимни надежи и очекувања, си го повлекува зборот во мигот кога посакува силно да го каже некому.

Темата на губењето / одземањето на силата е една од опсесивните теми и во поезијата на Конески. Таа е, впрочем, мошне погодна за доловување на парадоксални значења и за градење на таква слика на светот која се темели врз суштински парадокси, доведени до крајности, како гротеска. Тие парадокси и гротески се основа на сижејните пресврти, но се предадени дискретно и ми се чини дека токму во тоа се состои раскажувачкиот шарм на Конески: да направи суштински ироничен пресврт тивко, без голема бучава, без драстични промени на формата, гледано од надвор.

Во (најдобрите) раскази на Конески се случува секогаш некој битен пресврт и тоа ги прави да имаат расказна форма, да бидат уметност и да формираат свој фикционален и имагинарен свет: токму кога посакува да му каже нешто битно на другарот одлучува да ја премолчи вистината (*Лозје*), токму кога му треба најмногу победа самиот го објавува поразот (*Поџез*), токму тоа што го сака му е недостижно и кога посакува да го изговори името знае дека не смее (*Песна*).

Наративните и сижејните пресврти, кај Конески, се засилени со внатрешните парадокси и конфликти кои имаат и лично обележје, но и универзален карактер. Универзалноста им дава читливост, разбирливост, препознатливост, личното обележје пак ги стилизира давајќи им особен агол на гледање и на раскажување, особен опис, глас и особена текстуалност.

Приказната е сведена на поднослив минимум, не е склоп од динамични дејства, туку се фокусира врз едно собитие, неколку сеќа-

вања и една поента која е филозофска, мисловна, психолошки обоена (па поради тоа некогаш остава впечаток за монотонија, ефемерност).

Топика и семантика на расказите на Конески:

- Лозјето како простор / предел кој прераснува во парабола на човечката личност – нешто е наследено од родителите и традицијата, нешто е разорено и разрушено од другите и од времето и од отсуството, нешто останало за да се доработи и за да биде наше и да го прими нашиот личен печат, нешто е вечен дел од природата, мало пркосење на безграничноста на небото, за онтолошката невидливост на небесните граници.
- Партијата шах е прикажана како собитие, како игра и како можност да се направи парабола со нешто кое не е шах, со животот, со односите меѓу луѓето. Во расказот на едно место главниот јунак, шахист кој се бори да го освои турнирот, да биде велемајстор, вели: „шахот е уметност, и дека да му служиш, значи да ги доживуваш сите оние наслади, но и ломења, што ги носи со себе службата на возбудиот дух“ (с. 24).

И во прозата на Конески, а не само во поезијата, се забележува неговата склоност кон класичните поетички и стилски вредности на книжевно-уметничкиот израз: хармонија, умереност, одмереност, осет за мерка и хармонија меѓу кажаното и некажаното, функционалност, отсуство на барокен / маниристички вишок реторичко-стилски украси и описи.

Во прозата на Конески повеќе е присутна потребата да се избегнат заблудите одошто да се биде реалистичен, од таму и неговата смисла за дезилузионистички реминисценции, т.е. есеизации, на секојдневните случки (Ѓурчинов го спомнува дезилузионизмот во критиката од 1969, кога укажува на квалитетите на расказите од *Лозје*, кога критичкиот однос е одмерен), од таму реализмот отстапува пред психологизмот, егзистенцијализмот, медитативноста.

Она што е есеистично во кусата фикција на Конески некои го сметаат за ефемерно, излишно, нескладно, затоа што отстапува од ортодоксните параметри на наративниот дискурс (имагинација, фикција).

Тескобност, nelaгодност, мрачност, самост / осаменост, чувство на надмоќност и на сочувствена потсмешливост, чувство на ограниченост и на загрозеност на личната слобода, кое произлегува од присуството на другиот, макар и саканиот, горчина на самосвеста, потем ужасен страв од неуспешност (*Пошез*), очај, безволие, примиреност – егзистенцијалистички состојби на душата, секојдневните и обични нешта се поставени во еден на дискретно промислување и посматрање кој ги

менува и им дава друга семантичка и егзистенцијална вредност / значење.

Постои една неизбежна разграденост, нема меѓи, нема рески граници на сопственоста, на формата, на идентитетот, се разложуваат строгите и јарки мисли и дејства, нештата се мешаат, се ублажуваат разликите, се воведува недореченост, алузивност, така се постига напрегнатост на поетскиот израз, амбиенталност, а не експлицитност. Интересот за минатото (традицијата, паганските обичаи и карневализацијата, споредбата на различните култури и религии) кај Конески е присутен и во поезијата и во прозата (*Лозје* и *Дневник ѝо многу години*). Тоа е забележително во расказот *Прочка*. Носталгичноста и болката се присутни во сеќавањата, претставени преку едно момче кое на прочка се соочува со смртта на својата сестра.

Конески презема мотиви од народното творештво и ги преработува. Таа преработка резултира со дело со психолошка длабочина и емотивен набој далеку поголеми од оригиналната народна песна. Тоа може да се третира како поклопување на две рамништа, личното и народното.

Како пример за навраќањето на авторот кон себе преку *евоцирање сјомени* може да послужат т.н. песни во проза, односно делото *Дневник ѝо многу години*, за кои и самиот Конески вели дека можеби повеќе би одговарал насловот *Сеќавања*.

Дневничките записи се лирски обоено прикажување на забележаното и доживеаното во секојдневниот живот на човекот (на пр. *Гулаби*, текст во којшто имплицитно го претставува внатрешното доживување на авторот, во мигот кога гледа една навидум секојдневна и банална случка).

Во *Дневник ѝо многу години* има и автобиографски елементи, кога авторот се повикува на сопственото минато, на традицијата, религијата. Во *Пуберџеј* се забележуваат автобиографските елементи на Конески изразени токму преку она внатрешно доживување на авторот, во кој за прв пат се буди еросот. Тој сугерира на процесот на сопственото емотивно созревање преку уништувањето на своите детски песни, но и преку соочувањето со сопствената телесност и страст.

За *Дневник ѝо многу години* пишува критика Георги Старделов (1990), објавена во книгата *Одземање на силаџа*, преобјавена како том 5 од избраните дела на Старделов.

Миодраг Друговац, Огледало и светилка, 1988, Скопје: Македонска книга (дневник на сеќавањето)

Пишува и Љубиша Станковиќ. 1988. Дневник по многу години во *Развийок*, год. XXV, бр. 9-10, Скопје.

Според Разговори со Конески на Цане Андреевски (1991), Конески говори за делумната биографска мотивираност за некои од расказите во *Лозје*, но и записите од *Дневник ѝо многу години*.

Блаже Конески, Светот на песната и на легендата, Скопје, Гоце Делчев 1993: 11.

Односот спрема традицијата, актуелизацијата и иновацијата кај Конески во поезијата и во прозата

Милан Ѓурчинов

ПОЕТОТ КОНЕСКИ

(ИЗЛАГАЊЕ НА АКАД. МИЛАН ЃУРЧИНОВ
НА ПРОМОЦИЈАТА НА ПРВИТЕ ДВА ТОМА – „ПОЕЗИЈА“,
КН. I И II – ОД КРИТИЧКОТО ИЗДАНИЕ
НА ЦЕЛОКУПНИТЕ ДЕЛА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ)

Почитувани присутни,

Чувствувам потреба да го изразам своето задоволство што во МАНУ конечно успеавме да ги објавиме првите две книги од Критичкото издание на целокупните дела на истакнатиот македонски научник и поет, академикот Блаже Конески.

Со оглед на фактот дека во македонската книжевна наука ова е прво критичко издание на делата од еден автор, не можам на самиот почеток да не го поставам прашањето: Што е критичко издание и што значи тоа? Ваквото издание, како што е тоа добро познато во науката, подразбира верификација, т.е. најверна и најцелосна верзија на автентичниот, оригиналниот текст. Тој не може повеќе да се менува и затоа ваквото издание ја подразбира емендацијата – постапка што се засновува врз исправката на сите грешки и пропусти во претходните изданија. Блаже Конески за животот имаше неколку изданија на своите собрани дела, над чија реализација самиот бдееше. Такви изданија, за жал помалку успешни, се појавија и по неговата смрт во 1993. Но, ова, сегашново издание, од нив битно се разликува. Најнапред, по тоа што не станува збор за некое популарно и комерцијално издание со цел побргу да се распродаде за да се надоместат средствата вложени во него, а потоа и затоа што ова издание, иако без непосредно учество на неговиот автор, ги уважува целосно сите направени забелешки од него самиот. Негова задача и смисла е да биде заокружено научно издание, кое би требало да биде темелник за сите идни истражувања и публикации на делото од нашиот голем современик.

Сегашново издание има цел да ги опфати целокупните дела на Конески, т.е. сите дела од неговиот богат и разностран творечки опус.

Во почетокот сметавме дека за таа цел ќе ни бидат достатни шест поголеми томови, но со текот на работата овој обем двојно се зголеми. И, така, во наредниве неколку години овој научноистражувачки проект ќе треба да опфати дванаесет одделни книги:

- I и II книга – Поезија
  - III книга – Препеви
  - IV книга – Проза, песни во проза и дневници
  - V книга – Есеи
  - VI книга – Македонскиот XIX век (јазични и книжевни теми)
  - VII книга – Јазична проблематика на нашиот среден век
  - VIII книга – Балканистички, дијалектолошки и ономастички теми
  - IX книга – Граматиката на македонскиот јазик
  - X книга – Историја и историска фонологија на македонскиот јазик
  - XI книга – Животопис, библиографија и литература
  - XII книга – Текстови за Конески од домашни и странски автори
- Или вкупно дванаесет книги, секоја од нив со 450-500 страници.

Како што гледате, во прашање е голем и мошне сложен научно-истражувачки проект, кој бара големи усилби и минуциозни проучувања, како и соодветни материјални средства од внатрешни и надворешни извори. За жал, од овој втор извор средствата, иако ветени, сè уште не се обезбедени.

Останува во овој вовед да одговориме на уште едно прашање: Зошто критичкото издание на овој крупен макропроект го започнуваме со поетското творештво на Блаже Конески?

Во текот на работата можеше да се открие и да се потврди фактот дека поезијата била не некоја секундарна и попатна активност на Конески, туку негово најрано определување и посветеност што тој никогаш не ја прекинувал, ниту на каков било начин ја – изневерил. Конески сиот свој живот пишувал стихови, не приспособувајќи им се на општите услови и „барањата на денот“, ниту на каков и да е друг начин ја условувал својата богата научна дејност и работа. Поезија пишувал и ја негувал не меѓу две научни, лингвистички преокупации, не со прекини, туку континуирано, од најрани денови, па сè до крајот на животот. Во мошне инструктивната книга „Разговори со Конески“ (1991), која ја подготви Цане Андреевски, тој за тоа јасно зборува: „Почнував да пишувам песнички од први клас гимназија, песнички за зимата, за пролетта, за животот, за цвеќињата, за птиците“. Откако стекнал повисоко литературно образование, а со тоа се здобил и со повисоки критериуми, тој нив ги уништил и така тие не се сочувани. „Се засрамив“, ќе рече на истото тоа место Блаже, „ги изгорев сите тие

творби...“ Продолжил да пишува песни како ученик во гимназијата во Крагуевац. Едната, иако била напишана на тогашниот српскохрватски јазик, имала референ: „...оздола идат сејмени“. Првата песна целосно напишана на македонски јазик била „Писмо на една мајка“, под влијание на познатата песна на Сергеј Есенин.

Така се родил македонскиот поет Блаже Конески.

Критичкото издание го разгледува и го расчистува прашањето за карактерот и судбината на стиховите од циклусот „Од стариот нотес“ со песни од периодот 1941–1945 г., кој за првпат бил објавен во сп. „Современост“ во 1958 г., а долги години бил чуван кај писателот Владо Малески. Другите песни од овој период, а ги имало повеќе, според него се изгубиле во виорот на војната (1943–1944) и сè до денес не се пронајдени.

Првите песни на Конески, како што ќе може да се увери читателот на ова издание, носат впечаток на наивност, но и невиност. Тоа се стихови криени и сочувани во интимните тетратки на поетот и се разликуваат од песните на другите македонски поети што во тој момент исто така дебитирале. Кај повеќето од нив пресуден бил контекстот, историското време, време што наметнуваше бучни политички ангажмани и естрадна реторика, искажувана низ засилени и високи звучни децибелни. Сето тоа ѝ беше далечно и туѓо на поетската природа на Конески. Како поет, тој како да молчеше, а неговата „проста и строга“ песна го чекаше својот миг, својот час. И, тој час дојде...

Многумина, меѓу кои и авторот на овие редови, соевремено мислеа дека тој дојде дури со појавата на „Везилка“ (1955), извонредната стихозбирка, можеби најдобрата поетска книга во сета наша поезија од средината на XX век. Но, сега, со ова критичко издание, гледаме дека тоа не било сосема така. Сега откриваме дека тој пробив во својот најголем дел е остварен две години пред тоа во книшката со скромен наслов „Песни“ (1953), со песните како: „Ангелот на Св. Софија“, „Пченица“, „Мак“, „Јаготки“ и подолгите песни: „Ракување“ и „Песна со дете“, во кои извонредниот поет е веќе во својот полн замав. Она што, притоа, изненадува е откритието дека цели 20 песни од оваа збирка биле остварени во периодот во кој вревата на соцреализмот ги исполнувала со незапирлива бучава нашите плоштади и јавни сали. Се покажа дека во истото тоа време, песната на Конески, вистинската, автентичната песна што ја разгоре и афирмира подоцна нашата национална творечка самодоверба, и нè вреди меѓу народите со сопствени автентични креативни достоинства – веќе постоела. „Везилка“ тоа широко го обелодени и го вреди Конески меѓу врвните поетски творци на тогашниот наш Парнас.

Како ретко кој поетски творец кај нас (но и во светот), Конески остана исклучително плоден и креативен и во последната фаза од својот живот, иако неговото здравје беше тешко нарушено, при што

посебно му беше оштетен видот, поради што тој го намали интензитетот на своите научни истражувања, но не и продуктивноста на поетски план. Во текот на само 13 години (1980–1993), тој остварува исто толку поетски збирки колку и во сиот претходен, безмалу четириесет-годишен период! Една по друга се појавуваат поетските книги: „Чешмите“, „Послание“, „Црква“, „Златоврв“, „Сеизмограф“, „Небеска река“ и, на крајот, последната – „Црн овен“. Тоа се миговите кога од него се откорнува воздивот:

„Од моите големи таги
си правам малечки песни“.

Стихозбирките што ги споменуваме се исполнети со болни и драматични сведоштва за еден истоштен и сè поскептичен човек, но во кого сè уште гргови неисцрпна духовна енергија и животна сила. Така, Конески ќе не сепне и ќе не изненади со двете последни свои стихозбирки: „Небеска река“ (1991) и „Црн овен“ (1993). Во првата, покрај новите стихови, се појавува циклус препеви од германската лирика со стиховите на Клопшток, Гете, Шилер, Хелдерлин и Хајнрих Хајне, нему близок лирик од најраните години. Во прологот, пак, на својата последна книга, Конески ќе рече:

„...Дојде време не само кај други, ами и кај самиот мене, да се јавува мислата дека е ред веќе да молкнат моите месни. Дури бев уверен дека 'Небеска река' ќе биде моја последна збирка. Но, летоска во Дојран песните пак почнаа да се множат...“

Конески ќе го заокружи своето исповедно завештание со необичниот исказ: „Порано имало обичај на свети Атанас да се коле курбан бел овен годинак. Годинак – за да значи дека изминал уште едне годишен круг; бел, за да се знае дека уште еднаш денот ја навасува ноќта, светлината мракот. Но јас оваа година водам по себе црн овен. Прости ми, средсело“.

Последната книга на Конески завршува со не помалку необичниот циклус „Пораки од Исток“ со препеви од Сумер, Тибет, Индија, – земји просторно и временски нему далечни, но блиски и созвучни со пораките што на нашата современост, а на залезот на својот живот, ни ги упатува големиот човек и поет на заминување.

Така, можеби во најубавата песна од овој завршен циклус, Конески ќе му се обрати на својот современик преку препевот на песната „Носорог“ на следниов начин:

„Милозливост, рамнодушност, сочувство, слобода,
некогаш и радост со друг пројавувајќи
без омраза спрема никого во светот,
самотен оди како носорог.“

Друштво, пречекливост за своја полза
пријателите бараат, денес е ретка
бескорисноста. Нечист е човекот.
Самотен оди како носорог“.

Со препевите во овој свој последен циклус, Конески, најверојатно и не посакувајќи, во времето на засилените национални еуфории и нетрпеливости, како да се придружува кон зборовите на еден друг корифеј на литературата од балканските простори, чиј триесетгодишен јубилеј од смртта го одбележуваме исто така годинава:

„Не треба да забораваме дека морално-интелектуалните растојанија што ги делат поединците во рамките на еден ист мајчин јазик се често многу поголеми и посудбоносни од оние елементи на духовната кохезија што ги спојуваат со писателите на странските, далечните, па дури и мртвите народи и јазици“ (Мирослав Крлежа)

Уважени колеги,

Ќе завршам со увереноста дека критичкото издание што е пред нас, при сето друго, става крај на две притаени дилеми, кои со години го следеа Конески како поет, а кои и двете имаат суштинско значење и за неговата индивидуална поетика, но и за поезијата воопшто во светот денеска.

Првата од нив лежи во мислата дека Конески бил само еден добар и конзервативен класик, истакнат научник и професор, кој во паузите пишувал и стихови за да си отпочине или да си прибере здив за нови научни истражувања. Ваквиот стереотип беше поттикнуван особено последните години од неговиот живот од оние погледи на светската и нашата постмодерна, кои сметаат дека меѓу индивидуалниот живот на еден творец и неговото поетско дело нема и не мора да има блиски и цврсти врски и проникнувања.

Севкупниот поетски опус на Конески ја става под прашање оваа заблуда и ја обеснажува хипотезата дека крајот на XX век бил во право која ја прогласил „смртта на авторот“ како неизбежен закон за сета нова уметност. Поезијата на Конески ќе ги разочара овие уважени профети, покажувајќи дека создавањето на поезијата е во најтесна врска со личноста што ја создава, со нејзиниот живот. Поинаку речено, во поетското творештво што има претензии да биде не нешто друго, туку автентична вредност, уметност, може на различни начини да се дојде до новиот облик и да се поттикне да дојде до полн израз имагинацијата на поетскиот субјект, но не може и не смее да се биде неискрен, неприроден и лажен.

Втората од тие дилеми го засега прашањето на односот меѓу научникот и поетот во контекстот на неговата поетска мисија. Конески беше противник на секоја симплификација, на секој обид или експеримент да се создава некаква „научна поезија“ и да се мери и да се

оценува според квантитативно-статистичките методи и мерила. Тој за тоа не пишувал посебни статии, но во својата сопствена поезија повеќекратно го формулирал и го застапувал својот став. Затоа, во една песна од својата последна фаза, тој ќе рече:

„Најважно е случајното,
мигновеното,
единственото,
тоа како да се допреле во неповторлив допир
дрвце до кибрит,
вода до оган,
рака до гради – ете го основното!“

А, во својата последна книга „Светот на песната и легендата“ (1993), Конески ја искажува мислата што ни изгледа мошне суштествена за севкупната негова поезија:

„Уметноста претставува еден наш начин за артикулирање, осмислување на хаосот што ги напаѓа сите наши чула и преку нив целото наше битие, уметноста ја штити нашата личност од безобличноста.

Таа, кај творечката личност предизвикува чувство на задоволство и релаксација, поради тоа што преку неа се пројаснува невиделината и се средува безразборот“.

Маја Јакимовска-Тошиќ

30 ГОДИНИ ПОСТОЕЊЕ И ДЕЈНОСТ НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА

Институтот за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје годинава го прославува својот 30 годишен јубилеј. Тоа беше добар повод да се изврши претставување на различните сегменти од неговото дејствување на овогодишниот XLIV Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид (27 јуни – 1 јули 2011), пред голем број присутни учесници на Семинарот, како и голем број македонисти од странство. За презентирање на развојот, растежот и дејствувањето на Институтот во изминатите 30 години беа задолжени: проф. д-р Лорета Георгиевска–Јаковлева, директорка на Институтот за македонска литература, која се задржа на значајните сегменти од историјатот на Институтот и другите негови витални дејности, понатаму проф. д-р Маја Јакимовска Тошиќ, претседател на Советот на Институтот, која во оваа прилика се осврна на значајните проектни активности на Институтот и проф. д-р Илија Велев, член на Сенатот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и член на интеруниверзитетската конференција на Република Македонија, кој ја претстави издавачката дејност на Институтот, два сегмента кои се приоритетни во дејноста на Институтот.

Се констатира дека сите овие триесет години вработените во Институтот, со голем ентузијазам и посветеност, работеа на неговиот развој и со вложената креативна енергија придонесуваа тој да развие и успешно да извршува различни сегменти од доменот на неговото дејствување.

Институтот за македонска литература е формиран пред триесет години, како научна единица на Филолошкиот факултет во Скопје, со цел да се овозможи планско, долгорочно и систематско проучување, следење и толкување на литературното творештво и наследство во Македонија и подготовка на млади кадри за научна работа. Успешното извршување на задачите кои стоеја пред оваа единица на Филолошкиот факултет, придонесе да се реализира посакуваната цел – осамосто-

јување на Институтот и негово преминување во институција од национален интерес. ИМЛ е основан како самостојна научна установа со Одлука на Владата на РМ бр. 23-158/1 од 26 јануари 1998 година. Овој чин значеше и можност за проширување на активностите и поефикасна реализација на зацртаните цели.

Во досегашното постоење, Институтот успешно реализира 34 национални научноистражувачки проекти, 5 меѓународни проекти, како и електронскиот проект *Литературна база*. Притоа, научните работници од Институтот остварија партиципација во голем број странски проекти, издадоа преку 100 изданија на научни книги и во континуитет ги издаваат списанијата *Спектар* и *Книжевен контекст*, а со Универзитетите во Перм, Љубљана и Загреб го покренеа меѓународното списание *Филолошки студии*. Двете национални списанија прераснаа во меѓународни. На промоцијата како важен сегмент од работата на Институтот се истакна меѓународната соработка со институции слични и блиски на нашата, со соседните земји и Руската Федерација, но и соработката со низа институции од Европа, од САД и од Република Македонија. Научните работници во Институтот се ценети визитинг професори на европските универзитети и добродојдени експерти на меѓународните собири. Како резултат на веќе споменатите сегменти од дејноста, Институтот за македонска литература ја прошири својата активност и со високообразовна дејност, кога во 2008 година ги акредитира своите Интердисциплинарните постдипломски културолошки студии во книжевноста. На ова се надоврза и чекорот со кој ИМЛ се акредитираше за докторски студии, но сега веќе од областа и на културолошките студии и на македонистиката. Со вклучувањето на ИМЛ во високообразовниот систем на РМ, сметаме дека се пополни една празнина која се чувствуваше со години – едукација на кадри од областа на културолошките студии, а нашиот Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ ја збогати понудата на пазарот на високото образование со уште една специјалност.

Оттука, од страна на директорот на Институтот беше подвлечена визијата на институцијата, која се стреми да претставува: високо респектирана научноистражувачка и високообразовна институција, институција вклучена во европскиот простор на знаење преку која се врши достојна презентација на македонската литература и култура низ заложбите за проширување и јакнење на меѓународната соработка. Пред Институтот е детерминирана и неговата мисија согледана во: утврдување на научноистражувачки приоритети, во реализација на научноистражувачки проекти, национални и меѓународни, во реализација на современи студиски програми од втор и трет циклус и оспособување на кадри за научноистражувачка работа, достапност на резултатите од научноистражувачките проекти преку издавачката дејност и примена на научните постигнувања.

Својата јубилејна година Институтот за македонска литература ќе ја одбележи со организација на три научни конференции, кои треба да се одржат во септември и ноември 2011 и на почетокот на 2012. Институтот за македонска литература, како истражувачки центар со соодветни ресурси, ја доби кандидатурата да биде домаќин на IV-от конгрес на европската мрежа на компаративисти на тема „Книжевни дислокации“, а на кој се пријавија над 120 учесници од сиот свет и 20 учесници од Македонија. Понатаму, ИМЛ ја доби кандидатурата да биде домаќин на завршната конференција COST проектот „Ефективно пишување“ на почетокот на 2012, а по повод 30 годишниот јубилеј, во ноември годинава се организира голем меѓународен собир на тема – Македонскиот идентитет: јазик, литература, култура и историја.

**ИСТОРИЈА, КУЛТУРА
ФОЛКЛОР И ТРАДИЦИЈА**

Блаже Ристовски

**МЛАДАТА МАКЕДОНСКА КНИЖОВНА ДРУЖИНА КАКО
МЕЃНИК ВО КУЛТУРНО-НАЦИОНАЛНАТА ИСТОРИЈА
- По повод 120-годишнината од основањето -**

Една од најзначајните пројави во македонскиот XIX век е несомнено лозарството. Тоа не е ни институција ни организација. Тоа е идеја, зародена во пазувите на младата македонска интелигенција кон крајот на 80-тите години на XIX и дојде до полн израз во почетокот на XX век. Таа е плод на историскиот развој на македонскиот народ во Европска Турција, чедо на бруталните интереси на европската дипломатија и политика и израз на жестоката бескрупулозност на туѓите државно организирани национални пропаганди што го израсцепија народот и забрзано му готвеа поделба и заграбување на територијата. Тоа беше алармот што ги предизвикаа ученичките бунтови во училиштата и бегствата на учениците од една пропаганда во друга, коешто ја доразбуди и ја оформи свеста за националниот субјективитет, но и за јазикот како суштествен етнокултурен белег и најмоќно средство во битката за национална афирмација¹.

Рбетот на ова интелектуално движење беше Младата македонска книжовна дружина во Софија со нејзиниот печатен орган сп. „Лоза“ што се издигна на ниво на национална институција². Нејзините формални основи се поставени пред 120 години (во 1891 година) од група студенти што ги минаа митарствата на пропагандните институции во Солун, Белград и Софија и станаа основното јадро на македонското национално-политичко и револуционерно организирање. Во нивните пазуви се зароди и Друштвото „Вардар“ (1893)³ и Македон-

---

¹ Д-р Блаже Ристовски, *Крстиџе П. Мисирков (1874-1926). Прилог кон истражувањето на развојокој на македонската национална мисла*, Култура, Скопје, 1966, 70-106.

² На истото место, 106-126; истиот, *Македонски лејопис. Раскопки на литературни и национални теми*, I, Македонска книга, Скопје, 42-122; истиот, *Македонскиот преродбенски XIX век. Прилози за македонската литературно-културна историја*, I, втора книга, Издавачки центар Три, Скопје, 2011, 704-812.

³ Д-р Блаже Ристовски, *Крстиџе П. Мисирков (1874-1926)...*, 126-136; истиот, *Крстиџе П. Мисирков (1874-1926). Прилог кон истражувањето на развојокој на*

скиот клуб со „Балкански гласник“ (1902) во Белград⁴ и Македонското научно-литературно другарство во С.-Петербург (1902)⁵, но исто така и Социјалистичката група во Софија (1893) со органите „Революција“ и „Политическа свобода“⁶ и Македонската револуционерна организација во Солун (1893) со Илинденското востание како историски апогеј.

Младата македонска книжевна дружина всушност настана врз организираната дејност на разните друштва, здруженија и комитети во средината на најбројната македонска емиграција во Бугарија. Нејзината историја за нашата поширока јавност е мошне маглива. Сè уште немаме основни информации ни за Словеномакедонската литературна дружина во Софија на Ѓорѓија Пулевски од 1888 година⁷, иако денеска ја ставаме во основите на сегашното Друштво на писателите на Македонија. Крајно недостатни се и сознанијата за Македонското читалиште, Македонската заемо-спестовна каса и Друштвото „Татковина“ што беа формирани во тие години во бугарската престолнина. Тогашниот печат нуди само извесни елементарни податоци за овие активности, иако сè уште не сме стигнале да направиме полн увид ни во овие релативно најдостапни извори за нашата историја. Тоа е времето на Јастребов, Драганов и Хрон, но и на Пулевски, Гулапчев, Шахов, Гологанов, Попарсов, Баласчев, Цепенков, Чернодрински, Мисирков, Чуповски и плејадата други знаменити дејци од таа епоха што го афирмираа растот на македонската свест и го насочија патот за решавање на Македонското прашање во новите историски околности.

1.

Уште по Руско-турската војна и по ослободувањето на Бугарија (1878) почнаа да се формираат разни македонски емигрантски организации, друштва и комитети, па беше создадена и Македонската лига, првин во Русе (1880), а потоа во Софија. Во 1881 во Софија веќе се појави Бугарско-македонското благотворно друштво што во разни варијации на бугарската политика живурка сè до 1889 година. Но негови водачи се главно најистакнатите бугарски политичари и државници и требаше да ѝ служи на бугарската национална кауза во Македонија. Се правеа обиди

македонската национална мисла, Избрани дела во десет тома, 1, Матица, Скопје, 2011, 116-127.

⁴ Д-р Блаже Ристовски, *Крсте П. Мисирков (1874-1926)...*, Избрани дела во десет тома, 1, 187-207.

⁵ Истиот, *Димитрија Чуповски (1878-1940) и Македонското научно-литературно друштво во Пејроград. Прилози кон проучувањето на македонско-руските врски и развојокојот на македонската национална мисла*, I-II, Култура, Скопје, 1978.

⁶ Д-р Орде Иваноски, *Балканските социјалисти и македонското прашање од 90-тите години на XIX век до создавањето на Третиот интернационала*, Култура, Скопје, 1970, 91-196.

⁷ Управда, *Кџмъ была Болгария для Македонии*, „Македонский голос (Македонски глас)“, I, 5, С.-Петербургъ, 5. IX 1913, 77; Билјана Ристовска-Јосифовска, *Ѓорѓија М. Пулевски револуционер и културно-национален деец*, Скопје, 2008, 192-203.

Македонците да си обезбедат самостоен глас во тоа организирано собирање, но ова секогаш благовремено беше осуетувано. Васил Дијамандиев уште во 1883 год. формира исто такво друштво во Софија што продолжува и во следната година. Во Русе Бугарско-македонското благотворно друштво го носи името „Александар Македонски“ (1884), а истовремено во истото место од властите беше организиран и паралелен Бугарско-македонски револуционерен комитет „Искра“ со весникот „Македонец“. Во јануари 1885 во Пловдив беше формирано Македонско друштво за собирање помошти за страдните Македонци, но уште во следниот месец бугарскиот деец Захари Стојанов во истиот главен град на Источна Румелија го формира соединистичкиот Централен комитет за борба за ослободување на Македонија од турското ропство што стана јадро и на Бугарскиот таен централен револуционерен комитет што ги активира бугарските големодржавни стремежи. Сето тоа како да беше поттикнато и од Друштвото „Македонски глас“ што беше формирано во Софија во декември 1884 година и наскоро почна да го издава својот весник „Македонски глас“, а уште во јули во Софија беше организирано и Македонско женско друштво. Така се основуваат и: Македонското еснафско друштво во Пловдив, Македонското читалиште во Софија и Заемо-спестовната каса на Македонците, подоцна и во Варна.⁸

Во ерата на бегствата на македонските ученици и студенти од Белград во Софија одново се покрена прашањето за револуционерното решавање на „Македонското прашање“ и одново се повика традицијата на Филип и Александар. Сè во тоа време Македонците во Бугарија воспоставуваат врски и со Централниот комитет на Источната конфедерација во Атина на Македонецот Леонидас Вулгарис (1889), но се засилуваат и нападите против Спирос Гулапчев и неговата книга за етнографијата и јазикот на Македонците (1887).

2.

Српската пропаганда на државно ниво поведува разговори со Грците и со Бугарите за поделба на Македонија. А идејата за самостојна Македонија сè повеќе се елаборира во јавноста и притоа се бара: „Да се згрупираат нашите мисловни и материјални интереси“. Со најавата на европска конференција за Македонија, в. „Македонија“ декларира: „Додека прашањето не е решено, ние треба да си ги претставиме нашите потреби и себеси, да се откажеме од секакво застапништво од нашите соседи и таканаречени браќа што речиси го прифатиле начелото: *да не разгараат и да не разделат*“⁹.

На 19. I 1891 год. в. „Македонија“ веќе бара борбата за Македонија да се постави врз национална почва, па и „политичката борба на

⁸ Д-р Блаже Ристовски, *Портрети и процеси од Македонската литературна и национална историја*, I, Култура, Скопје, 1989, 381-466.

⁹ „Македонија“, III, 1, Софија, 12. I 1891, 1.

Македонија да се води врз географска почва, коешто се гледа и попрактично и повеќе ја гарантира целостта на самата Македонија¹⁰. Сите тие идеи се засновуваат врз параграфите на Берлинскиот договор. Се мечтае за балканска федерација со Македонија како членка. Кон тие стремежи особен интерес покажуваат и Македонците-печалбари во Романија, па тие на 26. XII 1890 год. и со Адреса со 2833 потписи му се закануваат на султанот со борба за правда и слобода¹¹.

Дискусиите за Комаровата Етнографска карта на словенските народности (1890), каде што првпат Македонците (на словенско ниво) се изделуваат како посебен етнографски субјект, ја разгоруваат расправијата за македонскиот ентитет. Истражувањата во Македонија и статиите на славистот-македонист Петар Драганов во рускиот научен печат (по 1887 год.) уште повеќе ја потхранија расправијата за Македонија во Русија¹².

Конечно, на 23. II 1891 год. во в. „Македония“ се појави и статијата на Јуношескиј „Интелигенцијо, црно да ти е лицето!“ што ги изрази основните ставови на младата македонска интелигенција во емиграцијата, особено од редовите на бегалците што од Србија тогаш се стекоа во Софија. Се прокламира и барањето: „*Политичкошо македонско ѝрашање врз македонска ѝочва*, а средствата: слобода или смрт“¹³. Така се постави и кардиналното прашање за емиграцијата: „или за присоединување кон Кнежевството, како што се правеше досега, коешто ја загрозува целостта на Македонија, или ѝак очаено да се бориме за самостојноста на Македонија и за целостта на нашиша Тајковина“¹⁴.

Но на 15 март 1891 год. е убиен бугарскиот министер Христо Белчев во Софија и тоа станува формален повод да се уапсат и организаторите на новото македонско движење. А тоа се зароди некаде во ноември-декември 1890 година во станот на студентите Даме Груев и Димитар Мирчев, каде што се собираа и други студенти – исто така бегалци од Белград, меѓу нив и Петар Попарсов и Никола Наумов. Тоа беше всушност јатката за послешната Млада македонска книжовна дружина во Софија што со својот орган сп. „Лоза“ го интонира и целото ослободително културно-национално раздвижување што после беше наречено „лозарство“ и „лозари“. Тоа „лозарство“ се изразува како јавно раздвижување на македонскиот националноослободителен дух што ја исполнува деценијата по Македонската лига. Тогаш се доизградува и концепцијата на „македонскиот национален сепаратизам“ што

¹⁰ *Никой не ще ни сѝава за Богъ да ѝросѝи*, „Македония“, III, 2, 19. I 1891, 1-2.

¹¹ „Македония“, III, 4, 2. II 1891, 1.

¹² Петар Драганов, *Македонија и Македонциѝе. I, МАКЕДОНСКОСЛОВЕНСКИ ЗБОРНИК*: Подготовка, редакција и коментари Блаже Ристовски. Соработник Билјана Ристовска-Јосифовска, МАНУ, Скопје, 2009, 35-46.

¹³ *Јуношескиј, Инѝтелигенцио, Черно да ѝи е лицѝо!*, „Македония“, III, 7, 23. II 1891, 1-2.

¹⁴ „Македония“, III, 9, 11. III 1891, 1.

најде израз во борбата за формирање на првите македонски благотворни друштва (подоцна братства) во границите на Бугарија и стигна сè до формирањето на ЦК на Револуционерната организација во Солун што ја означува новата етапа во македонската ослободителна историја позната како илинденски револуционерен период.

3.

Во таков историски момент, во такви сложени околности и на тој степен од развитокот на македонската национална свест, во Софија, по задушвањето на сите претходни обиди и настојувања, во 1891 год. беше формирана Младата македонска книжевна дружина, како своевидно продолжение на Словенскомакедонската книжевна дружина на Пулевски. Уште со својот проглас од јануари 1892 година Дружината даде на знаење:

„Така – пишува на почетните страници од првиот број на сп. „Лоза“ – човекот има нужда од татковината и народот, но и татковината има нужда од човекот; денеска татковината има нужда од нас.

Само еден поглед е доста за да се видат зинатите потреби на нашата татковина. Благодарейќи на последните политички настани на нашиов Полуостров и географската положба на Македонија, денеска таму се собрале севозможни надворешни елементи, кои, одушевени од своите разурнувачки планови и интереси за нашата иднина, слободно и со трескава енергија го засилуваат антагонизмот што и без тоа постои во земјата. Само еден силен отпор од наша страна може да нè запази од ненаситните посегања. Но при денешната положба не можеме да направиме подобро дело; за тоа ни се потребни сили, а нашите ни се разнебитени, раздробени. Треба, значи, да ги соединиме, да ги собереме во една општа моќна сила, – сила народна, ако сакаме да ја зачуваме иднината на нашата таковина“¹⁵.

Бугарската влада на Стефан Стамболов жестоко ги растури сите поранешни слични организации и настојуваше со сила да ја убие и самата македонска национална мисла. Коста Шахов, еден од најактивните македонски дејци во тоа време сред емиграцијата во Бугарија, со право констатира: „Оттогаш (1891) меѓу македонската емиграција, во лицето на младината, се појави мислата за тајно организирање и во Кнежевството...“¹⁶.

Тоа го потврдува и револуционерот Даме Груев во своите Спомени: „Првата идеја да работам за Македонија – си спомнува тој – узреа во мене кога бев студент во Вишото училиште во Софија и тоа, си спомнувам, мојата иднина решително се определи во таа насока токму по убиството на министерот Белчев во Софија, кога настанаа посилни

¹⁵ Предговор, „Лоза“, I, 1, Софија, Јануариј 1892, I-II.

¹⁶ К. Шахов, *Каквџ е македонскиј вџросџ – кој џе џо реши – каква е нашата задача џо него*, „Борба“, I, 1, Софија, 20. III 1905, 3.

гонења и против студентството во Вишото училиште, кои го засегнаа и оној круг во којшто се вртев јас. Имено, 3-4 месеци пред речениов настан студентите Македонци се зазедовме да се организираме во името на идејата да се самообразуваме и заемно да си влијаеме за да се подготвиме за задружна работа, кога бевме решиле по свршувањето на науките сите да се прибереме внатре во Македонија, бидејќи бевме сознале дека таму има потреба од интеллигентни сили. Во овој интимен круг веќе беше се породила идејата да се образува револуционерна организација... За друштвото што се токмевме да го организираме се изработуваше правилник; во него беа назначени целите на друштвото – имено, научни цели, а всушност целта беше да се подбереме за идната работа во Македонија...¹⁷.

Кое и какво било тоа македонско друштво? Нешто поблизу нè информира во тоа време најблискиот другар на Даме Груев – прилепчанецот Димитар Мирчев¹⁸, исто така еден од бегалците-студенти од Белград. Во своите кратки спомени за овој момент од дејноста на Груев, Мирчев раскажува како тие со Дамета, како студенти, шетајќи вечерта на 15 март 1891 година ја дознале веста за убиството на министерот Белчев што бил погоден „по грешка“, зашто целта на атентаторот била да го убие Ст. Стамболов што одел заедно со Белчева. Само 3-4 дена по овој атентат од Вишото училиште биле уапсени „членовите на социјалистичкото друштво „Нов живот“, меѓу кои бил и Груев. „Ние со Даме – сведочи Мирчев – живеевме 2½ години во една соба; бевме неразделни. Се храневме заедно, што и да правевме – го правевме заедно; заедно го посетувавме „Нов живот“ и др., ние бевме и иницијаторите за создавање студентско друштво. И не само тоа. Во вечерното училиште основано од „Нов живот“ само ние со него од сите наши студенти бевме учители во него. Бевме учители со цел не само чисто просветна, туку и со желба да подготвуваме од нашите земјаци борци за идното револуционерно дело, зашто учениците – работници во вечерното училиште – речиси сите беа од Македонија, коишто зиме се враќаа по своите домови“¹⁹.

Во ова сведоштво важни се три работи.

Прво, треба да се разјасни суштината на социјалистичкото друштво „Нов живот“ што беше формирано во Софија во времето кога беше основана и првата Социјалдемократска партија во Бугарија. Меѓу неговите членови социјалисти мнозина биле од Македонија.

¹⁷ Дамянъ Груевъ, *Крайќи бѣѡѡрафически бѣлѣжски за животоа и деѣиелноста му, извлечени изъ мемоарийъ му*. Отъ, Д-ръ Люб. Милетичъ, професоръ въ Университета, „Македоно-Одрински Прѣгледъ“, II, 30, София, 11. III 1907, 467.

¹⁸ Димитар Мирчев, *Сѡмени*. Предговор и редакција д-р Зоран Тодоровски, ДАРМ, Скопје, 2010.

¹⁹ Д. Мирчевъ, *Даме Груевъ (Единъ величавъ жесѣѣѣ)*, „Иллюстрация Илинденъ“, I, 1, София, 1927, 7-8.

Втората важна работа е што при ова социјалистичко друштво било организирано вечерно училиште за младите македонски работници и занаетчији што доаѓале на печалба во Софија. Дим. Мирчев наведува дека само тој и Даме биле учители во вечерново училиште и дека, покрај просветната, основна цел им била од учениците да подготват идни македонски револуционери. Но тогашниот ученик во ова училиште Димитрија Чуповски во својата Автобиографија кажува дека по одењето во Софија „во текот на 3 години работев – вели – на молерскиот занает, а навечер и во празниците го посетував училиштето за писменување“²⁰. Во една статија пак од 1913 година Чуповски сведочи дека „во 1888 година образуваната од емигранти Македонци во Софија „Словенскомакедонска книжевна дружина“, под претседателство на Ѓорѓија Пулевски, што имаше цел да ја прероди народната македонска литература, бугарската влада ја растури и мнозина нејзини членови ги протера од територијата на Кнежевството. По две години во истата таа Софија бугарската влада ги затвори вечерните училишта, специјално отворени за емигрантите Македонци-занаетчији, а раководителите на овие училишта, македонските патриоти Дамјан Груев, Делчев, Петре Попарсов и мнозина други, таа ги истера од Бугарија“²¹.

И трето и посебно важно е што Д. Мирчев потврдува оти вечерта на 15 март 1891 год. тој и Даме долго размислувале „што треба да се прави и што треба да се каже ако власта открие дека во својот сопствен стан, па и во други, ги собиравме – вели – другарите студенти на собранија и размислувавме за основање друштво. Стамболовиот режим не допушташе такви самоволија. Власта требаше да биде предупредена за секое, какво и да е собрание. А ние не бевме го направиле тоа. Се разбира, нашето дело беше легално, невинно, па немаше зошто да мислиме. Но во него сепак имаше нешто обеспокојувачко. Прво, зашто стануваше покрај знаењето на власта и, второ, зашто во неговите основи беше поставена идејата за иднината на револуционерното дело на Македонија, идеја изникната за првпат во нашиот стан. Од првото ние се плашевме. Што се однесува за конспиративната идеја, таа беше споделена само со два-тројца наши интимни другари за коишто не беше помалку скапа, та оттаму не можеше да доаѓа никакво сомнение“²². Д. Мирчев не кажува кои биле тие „два-тројца“ нивни „интимни другари“, но нема сомнение дека едниот бил Петар Попарсов, а другите двајца би можеле да бидат и Хр. Попкоцев и Н. Наумов.

И самиот Петар Попарсов, како еден од водачите на целото тоа раздвижување, спомнувајќи си за таа прва „мисла за револуционерен

²⁰ Д-р Блаже Ристовски, *Димитрија Чуповски (1878-1940) и Македонското научно-литературно групарство во Пејроград...*, 192-93.

²¹ Управда, *Къмъ была Болгарія для Македоніи*, „Македонскій гласъ (Македонскій глас)“, I, 5, 5. IV 1913, 77.

²² Д. Мирчевъ, цит. прилог.

отпор“, пишува: „Таа мисла беше на *Младата македонска дружина* што си го додаде и епитетот ‚книжовна‘ за да ги прикрие своите вистински намери, а тие беа: врбување сомисленици што да заминат во Македонија, и таму, на местото, како некогаш Левски и неговите другари, да подготвуваат почва за револуционерното движење, во сообразност со месните услови. Една комисија од потесен круг подготви устав и правилник за организирањето, но од нив не остана никаков материјален спомен: изгореа заедно со печатницата во Романија, каде што ги занесе специјален човек“²³.

Според признанијата на најистакнатите претставници на ова движење, дејноста на младата македонска интелигенција во Софија во самиот почеток на последната деценија од XIX имала двојна програма – една легална, а друга – конспиративна, едната културнонационална, а другата револуционерно-ослободителна. Тоа го констатира и еден близок сподвижник, што и самиот како ученик-бегалец од Белград во Софија, зеде учество во овие процеси – сублиматорот на македонската национална идеологија во почетокот на XX век Крсте П. Мисирков:

„Мисл'ата за национално објединеи'е на македонците, – пишува тој во 1903. – и ако под маската бугарцка, се зафати во 1890 г. Во крајо на 1889 год. се префрлија во Бугарија 30-40 души ученици и студенти македонци од Белград во Софија.

Тие ученици сет душата на сите собитија во Македонија од тога до сега. Они беа запознајани со Србија и Бугарија, со нивните култури и цели во Македонија. Они и сознаа опасноста за дележ на Македонија меѓу тие две држаи, ако да бидат македонците сами да не се вооражат, за да си извојуваат сами, со свои собствени сили и средства слободија, и со тоа да предупредат дележот на Македонија.

По нивна иницијатива – продолжува Мисирков – првен се образува во зафатоко на деветдесетите години едно национално сепаратистично движеи'е со цел'а да се оддел'ат интересите на македонците од бугарцките со возведуваи'е на едно од македонцките наречија на степен на литературен јазик за сите македонци. Орган на тоа сепаратистско движеи'е на македонците во Бугарија беше журналот ‚Лоза‘. Но тоа дуовно движеи'е на македонците не се ареса на бугарцкото стамболовцко праител'ство, које забрани да се издаат ‚Лоза‘ и зафати да гонит македонците сепаратисти. От тоа време уште побегна Дамјан Груев, кој шчо беше во бројот на македонците ученици, шчо поминаа од Белград во Софија и во бројот на сепаратистите“²⁴.

²³ П. п. Арсовъ, *Произходъ на револуционното движение въ Македония и първиот ѝ стѣпки на солунския „Комитетъ за придобиване политический ѝ права на Македония, дадени ѝ отъ Берлинския договоръ“*, „Бюлетинъ на врѣменното прѣдставителство на обединената бивша вжтрешна македонска револуционна организация“, № 8, Софија, 19. VII 1919, 3.

²⁴ К. П. Мисирковъ, *За македонските работи*, Софија, 1903, 71-72.

4.

Оценката на Мисирков наполно можеме да ја прифатиме и денеска. Архивските и другите истражувања ги потврдија неговите наводи и сведоштва. Затоа и ни станува сосем разбирлива жестоката реакција на владиниот орган в. „Свобода“, кога по појавата на првиот број на „Лоза“ ги согледа вистинските цели и задачи на нејзините издавачи и редактори и јавно проговори:

„Луѓето овде имаат други цели – пишува „Свобода“ на 18 февруари 1892 година, – да создадат нов литературен македонски јазик... Следствено, прашањето се сведува кон стремежот да се воведат литературен сепаратизам, којшто природно го влече по себе и политичкиот. А пак тој стремеж е достатен за да ги наречеме создателите на Младата македонска книжевна дружина предавници на народното бугарско дело“²⁵.

Многу појасно „Свобода“ ги изрази своите сознанија за македонските цели кога сето тоа движење го постави во еден историски контекст. „Впрочем, – вели весникот – не за првпат меѓу Македонците се појавуваат ваков род политички и литературни флугери. Ако помнењето не нè изневерило, г. К. Шапкаров едно време, уште на самиот почеток на преродбата на националната идеја кај Македонците, беше почнал да пишува книшки на македонското наречје. Неговиот план да создаде посебна македонска писменост пропадна, како што пропаѓа и секое неприродно дело, и настојувањата му се погребваа во архивите на вечноста...

Кај старите дејци што не учеле во бугарски училишта, ами во грчки, каде што црпеле само омраза против бугарското име, – кај таквите луѓе појавувањето на идејата за сепаратизам во нивните глави е појава снисходлива, строго не можеш да ја осудиш. А овие господа Шаховци што се групирале околу *Лоза*, – за нив што да мисли човек? Неодамна, пред 6-7 години, друг еден познат по политичките серсемлаци Македонец, прочуениот Гулапчев, и тој беше започнал да го проповеда сепаратизмот меѓу Македонците, и тој излезе со едно книжуле напишано на македонското наречје. Неговата милост, ако не се лажеме, ја почна оваа своја неславна дејност ... само затоа што го отпуштија од должноста учител во една од државните гимназии. Но и на Гулапчев човек може да му прости, како што му се проштава и на секое нетокму создание, на една лудетина. Ами за овие пријатели од Младата македонска книжевна дружина, за нив што да мислиме? Да се погледне на нив снисходливо – нема никаква основа, зашто нивната зла и пакосна намера многу остро бие в очи.

Усилбите на целата интелигенција, – укажува „Свобода“ – на целиот бугарски народ засега се насочени кон глува, бесшумна борба за

²⁵ „Свобода“, VI, 744, Софија, 18. II 1892, 3.

бугарското национално единство; се арчат и пари, и сили и народна енергија во таа борба со Србите и Грците; не се штеди ништо за да победи идејата за тоа дека Бугаринот од Македонија, Тракија и Мизија е син на една и иста мајка Бугарија, дека тој има еднакви обичаи, нарави, јазик, политички стремежи и идеали, – и при сето тоа, во самото предвечерје на оваа засега нравствена борба во отворената војна, во бугарската престолнина, во срцето на Бугарија, излегуваат луѓе што се силат да ги расипат плодовите на толкугодишните усилби, да докажат дека Македонските Бугари се одделна нација, со посебен јазик, со посебни историски задачи! Какви поголеми докази можат да бараат Србите за тоа дека Македонија не е бугарска?... Зошто да не им поверуваат на македонските патриоти: Шаховци, Григорчевци и др. – на тие македонски светила, кога Србите по тоа прашање и за најништожните докази се фаќаат? Минатата година, кога во Петербург излезе картата на г. Комаров, во која Македонските Бугари беа покажани како Македонски Словени, целиот бугарски свет се вознемири од тоа изнасилување на историската и етнографската правда; сите ние се провикнавме дека Русите од желбата да им угодат на Србите ја искривуваат вистината. Што треба да помислиме сега за Младата македонска дружина, кога таа истото тоа го изјавува од бугарската престолнина?...²⁶.

Покрај другите вакви напади во разни бугарски весници и списанија од тоа време, веројатно поинтересен е текстот на Д. Т. Левов, пишуван на 16. III 1892 год. во Стара Загора и објавен на 13 април пак во в. „Свобода“, во кој не само што се напаѓа правописната и јазичната реформа што ја прават „лозарите“, туку се прават и извесни аналогии што се мошне куриозни во светлината на резултатите од подоцнежниот историски развиток: „Русите – вели Левов – пишуваат на московското наречје, исто така недостапно за другите неписмени Руси и уште повеќе за Белорусите и Малорусите. Истата појава се забележува во Германија, Франција и во сите европски држави и особено во Белгија, каде што Фламанците не го разбираат францускиот, или Шкотите и Ирците – англискиот и Баварците – прускиот јазик“²⁷.

Со овие споредби Левов точно го определува местото на Македонците и македонскиот јазик во словенскиот свет. Тој станува токму против воведените македонизми во јазикот на „Лоза“ и со жолч одбележува:

„...„Дружината“, раководена од туѓи на нашиот народ тенденции и фикс-идеи, наместо да пишува веѓи – ги вади очите, дејствувајќи притоа наполно свесно и заради чисто егоистични и неморални идеи. Да се објасниме.

Најпрвин – вели Левов – нека ни биде дозволено да забележиме дека зборот Македонија е еден географски термин, дека во неа живеат

²⁶ На истото место.

²⁷ „Свобода“, VI, 786, 13. IV 1892, 3.

Бугари, Турци, Грци, Куцовласи, Ерменци и Евреи; следствено, интересно е да знаеме кон која од горниве нации се смета ‚Младата македонска книжовна дружина‘. Од статијата ‚Неколку бележки‘ стр. 5 се гледа дека таа се вбројува кон денешниот преовладувачки словенски елемент, дека името на тој словенски елемент е ‚Македонци‘, дека Македонија е нивната татковина, дека таа е одделно словенско господарство, чие минато е покриено со блесок и особено во времето на Филипа и Александра Велики, но при нивните наследници опаднало. Слични куриозни погледи се извинителни за ситните наши писарчиња што се родум од Македонија... Меѓутоа, ние не можеме да ја простиме таквата заблуда и незнаење на историјата од страна на ‚Младата дружина‘; уште повеќе што тоа не е толку плод на незнаење и заблуда, колку резултат на морална изабеност и византиска лукавост. ‚Младата дружина‘ под превезот на книжевноста нема цел да реализира и пропагира некаков фантастичен фонетски правопис, туку тенденции и цели, колку куриозни и жални, толку вознемирувачки, срамни и опасни. Целта што се гони од ‚Дружината‘ ... се гледа од предговорот на ‚Лоза‘. Стр.[ана] 1 почнува со реченицата на Софокле: ‚Ништожник е оној што има подобар пријател од својата татковина‘. Потоа се цитира цел пасус од апелот на Баронот Костадин Бели испратен од ‚Виена кон своите еднородци Македонци‘... Редакцијата на ‚Лоза‘ сожалува што ‚неговите патриотски совети досега не биле чуени од оние за коишто тој ги предназначил‘. Потоа ‚Македонската дружина‘ ги вика своите сотатковинци да го исполнат светиот долг ‚да служат и работат за татковината, за народното добро‘, од коишто ‚зависи нашата лична среќа‘²⁸.

Откако дава поголем цитат од предговорот на ‚Лоза‘, Д. Т. Левов ги прави следниве заклучоци и укажувања пред бугарската јавност:

„Како што гледате, ‚Македонската дружина‘ смета дека нивната татковина е Македонија; дека последнава е населена со посебно словенско племе наречено ‚Македонци‘; дека таму се собрале ‚сезвоможни надворешни елементи‘, т.е. Бугари, Грци, Срби и др. одушевени од своите планови и интереси; дека целта им е да ни дадат еден силен отпор и да се зачуваат од нашите грабежнички посегнувања и дека на крајот ‚Лоза‘ ќе ѝ служи на истата цел!! Како ви се бендисува?! – прашува Левов – За таа цел ќе послужеле слободните капитали што ќе ги чувале во ‚Заемо-спестовната каса на Македонците‘ (види стр. 48) и списанието, насловот, програмата и насоката на кое ќе се определат со решение на Дружината (в. чл. I, п. а од Уставот), т.е. полека-лека ќе ја подготвуваат бугарската јавност за одделување на Македонија од Бугарија и лека-полека ќе воведуваат зборови од охридското поднаречје што ќе биде литературен јазик на идната Велика Македонија, на чело на којашто ќе дојде некој од редакторите на ‚Лоза‘ во својство на Филипа

²⁸ На истото место.

или Александра!?! Итро и вешто замислено и тоа знаат каде? – во Софија, во тоа срце, центарот на Бугарија и бугаризмот!!! Навистина, мислата за една Велика Александрова Македонија е утописка и куриозна, но сепак ние не можеме да се начудиме на смелоста и дрскоста на пишувачите од „Дружината“ што отидоа дотаму та во нашата престолнина започнаа да нè наречуваат „грабежнички посегнувачи“ продолжувајќи да се ползуваат од нашето општо благо!! Таква нечуена дрскост и глупост само во блажена Бугарија може да помине без ѓумрук!! Цело организирано друштво со свои средства и списанија се решило активно и неказнето да поткопува под целоста на бугарскиот народ, под неговото постоење...

Мислата дека во Македонија постои посебно словенско племе, наречено „македонско“ – сведочи понатаму Левов – првпат се роди во Русија во 1887 г. во сферата на реакционерниот печат. Уште во 1886 г. Ив. С. Аксаков лично беше ни се обрнал кон нас со зборовите: „Зошто вие не го земете за литературен јазик своето македонско наречје што е побогато од бугарското и поблиско (?) до нашето. Тоа ќе нè приближи и ќе нè сврзе посилно“?! Колку повеќе односите помеѓу двете родствени влади стануваа понатегнати, толку поенергично се спроведуваше таа идеја од руските дипломати. За да се одмаздат Русите за неуспехот во Софија, тие почнаа да ни пакостат во Македонија, верувајќи дека таму ни е слабата жичка на којашто треба да се игра...“²⁹.

5.

Првата вест на егзархискиот орган „Новини“ беше констатацијата: „За одбележување во тоа списание е што се пишува на наречјето на Бугарите во вилаетите“³⁰. Дури следната вест беше за пишувањето на грчкиот цариградски весник „Неологос“³¹, по коешто дојде поопширната статија на редакторот А. Шопов за тоа пишување, каде што гласноговорникот на Егзархијата остро станува против констатацијата на охриданиецот дека „Бугарите во вилаетите не се Бугари, дека се „Македонски Словени“, дека се Срби, со други зборови, Срби по јазик, нарави и обичаи“³². А пак во таа статија на „Неологос“ јасно се вели: „Најпосле, весникот *Свобода* согледа прст за противдејство на бугаризмот и меѓу бегалците Словеномакедонци во Бугарија и затоа најде за умесно да не ги остави на мир и преселените поради активностите на бугарските пропагандисти и населени во Бугарија бегалци. *Свобода*, земајќи го како повод едно периодично списание под наслов *Лоза*, издавано во Софија на словеномакедонски јазик, со сосем друг правопис (не бугарски), изригнува разрушувачки пени против Словеномакедонците во Бугарија и ги заплашува со испадување. И зошто? Затоа што

²⁹ На истото место.

³⁰ „Новини“, II, 41, Цариградъ, 14. II 1892, 3.

³¹ Според в. „Новини“, II, 68, 22. V 1892, 1.

³² „Новини“, II, 68, 22. V 1892. 1.

Словеномакедонците, измамани и откако ги оставиле татковите огништа, се преселуваат во Бугарија, каде што, откако се запознаваат поодблизу со бугарскиот народ, со неговиот јазик, неговите нарави и обичаи и откако ги наоѓаат туѓи за себеси, ја сетуваат измамата и почнуваат да си го разработуваат мајчиниот јазик издавајќи разни периодични списанија и весници на него. Таа ориентација на Словеномакедонците *Свобода* ја карактеризира како шлаканица на панбугаризмот и откако размислува за јазикот и правописот на *Лоза* наоѓа дека јазикот на Словеномакедонците е неразбирлив за Бугарите, а правописот сосем туѓ на бугарскиот, па прашува: која е целта и намената на печатењето во главниот град на Бугарија списанија на словеномакедонското наречје што Бугарите не го разбираат?³³.

Весникот „Новини“ (А. Шопов) се обиде да му одговори на „Неологос“ дека „Списанието *Лоза* не се издава на словеномакедонски јазик, туку на бугарски“³⁴. Меѓутоа, веднаш дојде новата статија од *Пелазон* (којшто се потпишува и со псевдонимот *Македон*, зад кој се крие учителот од Кајлари Димитар Сакелариев!), во која непосредно му се обраќа на Шопова: „Натемате, ѓаволе! Ти настојуваш за Бугари во Македонија, но ние со непобедливи докази ти покажавме дека такви ни по јазикот, ни по наравите и обичаите не постојат во Македонија. Како потврда на тоа ти фрлив в лице и некои фрази од в. *Свобода* што го потврдуваат реченото од нас. Но ти, бидејќи тие фрази ја потврдуваат твојата гнила теорија за панбугаризмот, си нашол за благосклоно, како секогаш, да го преиначуваш кажаното од *Свобода* и од нас... В. *Неологос* го имаш в раце и таму ние препишуваме од *Свобода* дека таа го наоѓа јазикот на Словеномакедонците неразбирлив за Бугарите, а јазикот на последниве – неразбирлив за Словеномакедонците. А после, во желбата да го удавиш тоа неблагодарно за панбугаризмот дело на Словеномакедонците велиш дека списанието *Лоза* не се издава на словеномакедонски, ами на бугарски јазик. Но ако тоа е така, зошто *Свобода* лее жолч против Словеномакедонците редактори на *Лоза*?...“³⁵.

Оваа полемика всушност потврдува дека прашањето за македонскиот јазик токму во тој момент (1892) беше многу актуелно и во Македонија. Во Костур Општината ја отфрли власта на Егзархијата и го воведо македонскиот јазик во училиштата и во својата администрација, заради што се пишуваа веќе и македонски учебници, речник и граматика³⁶. Обидот за издавање „Македонски лист“ во Цариград на македонски јазик пропадна во 1887 година³⁷, но на Учителскиот собир во Прилеп

³³ На истото место.

³⁴ „Новини“, II, 68, 22. V 1892, 1.

³⁵ „Новини“, II, 68, 22. V 1892, 1.

³⁶ Славко Димевски, *Борбата на косџурчани за афирмацијата на македонската народност и македонскиот јазик*, „Разглед“, X, 2, Скопје, 1968, 623-639.

³⁷ Д-р Климе Цамбазовски, *Неусџел обид за издавање „Македонски лист“ во Цариград 1887 година*, „Современост“, XIV, 10, Скопје, 1964, 1062-1067.

собраните 32 македонски учители во јуни 1891 година како трета точка го поставија пак прашањето за наставниот јазик на училиштата во Македонија, а во донесената Резолуција меѓу другото стои: „Македонија е поплавена од учебници и други помагала на бугарски, српски или грчки јазик, само не на нашиот мајчин јазик. Ние имаме сили да напечатиме свои учебници, доколку владата на Неговото Величество Султанот ни одобри да печатиме во царските печатници“³⁸. Тоа беше значајно обновување на прашањето за јазикот во нашите училишта што беше поставено уште на Првиот учителски собор во Прилеп во 1871 година³⁹.

Во средината на јуни следната 1892 година, токму кога се одигруваше жестокиот прогон на „лозарите“ во Софија, во градот Воден беше одржан нов Учителски собир со 39 делегати од трите македонски вилаети, на кој, покрај другото, се побарала и примената на чл. 23 од Берлинскиот договор и донесување на ветениот Органски устав на Македонија сличен на Критскиот, а учителот Иван Гогов во својот реферат нагласил: „Пропагандите со својата дејност го трукат и го разединуваат народот во Македонија и ја оневозможуваат слободната активност на учителството што е единствено повикано да го води кон посреќна иднина“⁴⁰.

6.

Спомнувајќи си за тие години, Коста Шахов (под псевдонимот *Николе*) во неговиот нов весник „Македонија“ во 1902 година дава доста подробности за таа жестока историја на Дружината:

„...Покојниот Стамболов сè беше потчинил и бидејќи македонското прашање го сметаше за прашање што само Владата треба да ја интересира, или подобро, бидејќи имаше желба да го командува секое народно движење, како тој што си го разбираше и сакаше, не дозволуваше да станува какво и да е движење покрај неговата лична иницијатива или неговото благоволение. Тој не им го признаваше правото да се мешаат во македонското дело дури ни самите Македонци...“

Во негово време во Софија се издаваше в. „Македонија“. Штом редакцијата свика на собрание неколцина од погрвите граѓани меѓу македонската емиграција, во хот. „Конкордија“, со цел да се покрене

³⁸ Д-р Славко Димевски, *Некои форми на здружување на македонскојо граѓанство и интелегенцијата во 80-тите години на XIX век*, „Годишник на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања“, III, 1, Скопје, 1977, 187.

³⁹ *Прввия български учителски съборъ въ Прилѣтъ*, „Новини“, IV, 37, 1. II 1892, 3; *Прввия български учителски съборъ въ вилаетѣтъ*, „Новини“, IV, 54, 1. IV 1892, 1; К. М. Скопачковъ, *Григоръ Пърличевъ. Историко-литературенъ очеркъ*, „Известия на семинара по славянска филологија“, III (за 1908-1910); Д-р Боро Мокров, *Збор, печат, време. Зборник трудови од историјата на македонскојо печат*, Скопје, 1987, 78-84.

⁴⁰ Д-р Славко Димевски, *Некои форми...*, 198.

една поширока дејност, Стамболовата влада ги заплаши учесниците во тоа собрание со екстернирање во Турција и, преку в. ‚Свобода‘, им ја покажа Дупничката граница; ги натера престолничките пожарникари на чело со Сп. Костов да ја заплашуваат Редакцијата со растурање на печатницата и со тепање на редакторот, коешто во времето на Паницовиот процес се сврши со запечатување на печатницата по административен ред и со затворање на еден од соработниците на таа Редакција, без да имаше каква и да е врска со процесот на Паница.

На крајот на 1889 год. – продолжува Шахов – во Софија се образува *Македонска заемо-сџестивна каса*. Тогаш владата ги пушти против неа и пожарникарите и редакторите на в. ‚Свобода‘, кои интригираа, правеа, чинеа и успеаја да ја задушат уште при самиот зародиш, – некои од членовите ги заплашија, го отпуштија претседателот од Министерството за надворешни работи, ја разнебитија.

Неколцина Македонци во Софија се обидоа да образуваат едно *благодџивно друштво* и кога требаше да почне да работи, владата ги натера пожарникарите, на чело со еден чиновник од Министерството за финансии, да го преземат, коешто и го направија со штурм и на тој начин го уништија друштвото уште на неговиот почеток.

Подоцна неколку младинци од студентите Македонци образуваа *Млада македонска книжовна дружина* што почна да го издава списанието ‚Лоза‘. Владата на Стамболов презеде сè за да ја убие и неа. Членовите на Дружината преку в. ‚Свобода‘ ги објави за сепаратисти и еден од нив го испрати на интернација (сургун) во Луковит, двајца ги затвори во Софија, други ги прогони и на тој начин беше разбиена – ја уништи.

Еден друг несреќник – сведочи натаму Шахов – еднаш ги свика на митинг Македонците во Софија, во ‚Арената Пизи‘. Полицијата му забрани на наемателот на арената да ја отвори, а иницијаторот го интернира во Враца уште во истиот ден.

Со тие свои неморални и насилнички средства Стамболовата влада не запре една бујна борба за Македонија, ами таа запре една разумна и навремена работа што имаше задача да подготви една сериозна борба за слободата на робот во Македонија⁴¹.

Изворните информации на учесникот во тие настани К. Шахов пластично ја оцртуваат атмосферата сред Македонците во тие две-три години во Софија. Но не со помала веродостојност ни сведочи и тогашниот млад учесник во тие движења (поради што мораше и да ја напушти Софија и привремено да отиде во Белград, а потоа за подолго во Австрија и Швајцарија), македонскиот драмски писател и најзначаен театарски деец Војдан Чернодрински, којшто во тоа време напиша и цела драма за образувањето и задушнувањето на втората Млада македон-

⁴¹ Николе, *Едно крайко објаснение на раздоритѝ ѕрѝдѝ Македоно-Огринската организација вѝ Княжесѝвотѝто*, „Македония“, I, 1, Русе, 20. I 1902, 3.

ска дружина во Софија. Преку устата на главната личност во драмата „Македонска емиграција“ Изворски (еден од „македонските сепаратисти“), В. Чернодрински во 1894 година вели:

„Стамболов ни ја растури Дружината. Штом падна тој ние ја обновивме. Господата правителственици пак сакаат да ни ја растурат. Зошто, да видиме... Стамболов ја згази оваа Дружина нели затоа што стапна на една самостојна почва, нели затоа што таа не му се поддаде на неговото влијание, нели затоа тој ја растури зашто таа не сакаше да стане орудие во неговите раце. Да, тоа беше најважната причина за уништувањето на Младата македонска дружина во 92-та година“⁴².

И самиот Коста Шахов, како централна личност во тие движења, во една од своите статии само две години по овие настани пишува:

„Во 1891 година се образува едно приватно друштво од неколкумина. Тоа друштво стана причина да се формира несреќната *Млада македонска книжовна дружина*... Но затоа можеби демонската ‚Свобода‘ уште при раѓањето ѝ се нафрли како бесно куче и ѝ ги нападна членовите дека биле некакви *сејаратисти*. Ако ја земе човек предвид силата на таа гнасна ‚Свобода‘ во она време, положбата на оние бујни младинци, без да кажуваме дека еден член од неа власта дури го интернира, ќе разбереме како изгаснала“⁴³.

7.

Податоците за составот и за раководителите на Дружината, како и за редакторите на сп. „Лоза“, се различни. Независно дали Петар Попарсов бил член на Управата на Дружината и каков бил неговиот статус во Редакцијата на „Лоза“, тој бездруго имал истакната улога во целово движење што се потврдува и од неговата претходна и особено од неговата послешна дејност во истиот правец. За нас во случајов е најважен односот спрема македонскиот јазик, а неговиот расказ „На Мокров“, објавен во сп. „Лоза“, дава најдобра илустрација⁴⁴.

Поради силните напади од официозот „Свобода“, редакторите на „Лоза“ почувствуваа потреба уште во вториот број на челно место да ја објават статијата „Неколку думи по вџпроса за народноста“, во која јасно дадоа на знаење дека „народноста на Македонците не може да биде друга освен ‚бугарска“⁴⁵ (тука не може да не ги имаме предвид и подбивните наводници при оваа определба!). Меѓутоа, теоретските основи и методолошкиот пристап во оваа статија на лозарите несом-

⁴² Александар Алексиев, *Драмско сведоштво за дејноста и разбивањето на „Младата македонска дружина“*, Сепарат на „Современост“, коло II, бр. 8-9, Скопје, 1970, 886.

⁴³ „Глась Македонски“, II, 5, София, 23. XII 1894, 1.

⁴⁴ Д-р Блаже Ристовски, *Кон филолошко-литературнаа дејност на Петар Попарсов. По повод 40-годишнината од смртта*, „Современост“, XXI, 4, 1981, 115-146.

⁴⁵ *Неколку думи по вџпроса за народноста*, „Лоза“, I, 2, София, 1892, 58.

нено имале улога и значење за современиците Македонци, но таа е значајна и за нашата наука денеска. Проблемот се разгледува мошне темелно, на нивото на тогашната европска научна мисла, врз богат компаративен материјал и со добро познавање на сите релевантни компоненти. Притоа особено е важно искажувањето за меѓузависноста на народноста и државата:

„Секоја народност – вели „Лоза“ – се стреми да си образува самостојна држава, т.е. да биде собрана со сите делови во едно цело, под една управа. Кога една народност влегува во составот на една држава од друга народност, тогаш кај неа се јавува желбата да се отцепи, да се ослободи (еманципира) од државата што ја владее и да образува самостојна држава... Така, природната, правилната основа врз којашто треба да стои секоја држава е начелото: *државата треба да ја има за основа народноста*; со други зборови државата треба да биде *народна*; и обратно, на секоја народност треба да ѝ се даде можност да образува и самостојна држава⁴⁶. „Лоза“ притоа за основа ја зема дефиницијата за народноста што ја дава Паскал Мацини: „Народноста е природно влечење кај луѓето да живеат заеднички државен живот, кон коешто ги поткануваат: единството на територијата што ја населуваат, свесното чувствување на единството на племенското потекло, заедничките обичаи, јазикот и верата⁴⁷.”

При разработувањето на сиве овие одделни компоненти може да се согледа една голема близост со гледиштата и на К. П. Мисирков во 1903 година. И „Лоза“ посебен акцент му става токму на јазичното прашање за формирањето на нацијата: „Но најважниот услов што не може никој да го оспорува – се вели во овој текст во „Лоза“ – и од кој никој не може да отстапува при определувањето на народноста, тоа е *јазичното* единство: луѓето што сакаат да претставуваат една сплотена народност треба да зборуваат *еднаков јазик*“⁴⁸.

И бидејќи сите тие елементи за народноста не може да бидат универзално применливи, редакторите на „Лоза“ додаваат и свое искажување што бездруго било добро разбрано од тогашната македонска интелигенција, а добро е да го чуе и денешната: „*Луѓето илшо сакаат да образуваат една нација – пишува „Лоза“ – треба сити свесно или инстинктивно да се спремаат да образуваат или да задржат еден заеднички организам, во илшо да се илрудат за своето зајакнување и зајазување, да работат заеднички за своето усовершенствување, заедно да илнесуваат и среќа и несреќа, и сврзани со еднакви историски судбини да илнат еднакви културни цели. Го нема ли тој услов, нема ли таква желба и стремеж за општ политички и културен живот, нема ли такви чув-*

⁴⁶ На истото место, 51-52.

⁴⁷ На истото место, 53.

⁴⁸ *Неколку думи...*, 56.

ствувања за заемна солидарност, нема народност, па колку и да имало тука: јазично единство, племенско единство и религиозно единство⁴⁹.

8.

Прозниот состав на П. Попарсов „На Мокров“ има посебно место и значење во македонската литературна историја: 1) тоа е литературно дело на еден од најистакнатите македонски национални дејци; 2) прозата има уметнички и идејно-естетски вредности што допрва ќе бидат предмет на нашата литературноисториска оценка; 3) таа се појавува во сп. „Лоза“ како предвесник на Мисирковата епоха; 4) во расказот се отсликува македонската реалност (во родниот крај на авторот) и се укажува на единствениот излез – револуционерната борба за народната слобода; 5) покрај авторовиот „лозарски“ македонско-бугарски јазик, добар дел од раскажувањето е предадено на убав македонски јазик, со што во извесна смисла се вклопува во синцирот на традицијата за употребата на дијалошкиот јазик на јунаците на народен говор и воспоставува директна кореспонденција со „Прошедба“ на Рајко Жинзифов и со многубројните прозни книшки што се појавија во последната деценија на XIX век, и 6) во расказот, покрај „лозарската“ азбука, во македонскиот текст се употребува и формата на графемите за меките македонски консонанти што ја презема и Крсте Мисирков 11 години подоцна во книгата „За македонските работи“.

Во досегашните пишувања за оформувањето на современата македонска азбука скоро секогаш заслугата му ја припишуваме исклучиво на К. П. Мисирков. Се разбира, тоа не е неточно – ако се гледа азбуката како целосен систем. Имено Мисирков прв го изгради и прв практично го приложи комплетниот графиски систем на македонскиот современ литературен јазик во печатен текст што имаше силно влијание врз современите и големо значење за следбениците. Меѓутоа, тоа „комплексно решавање“ е резултат и на една развојна линија на нашата писмена реч од XIX век што претставува и индивидуален акт на мнозина наши дејци.

Во случајов е значајно да истакнеме дека ни графискиот лик на карактеристичните македонски меки гласови *к' ǰ' н' л'* не е творба на К. Мисирков, иако тој во својот „Вардар“ (1905) го усоврши тој лик и го даде најправилното решение на системот на ликовите на овие палатални македонски графеме.

Овде меѓутоа, треба да укажеме дека подоцна (и во едно подруго време) и еден друг „лозар“ дојде до решенија на карактеристичните македонски графеме што во извесна смисла и му претходат на Мисирков. Бегалецот од Солун во Белгард и потоа од Белград во Софија Димитар Мирчев беше заедно со Даме Груев основачот на Младата

⁴⁹ На истото место, 56-57.

историја во македонската писменост и книжевност. Значи, „лозарите“ единствениот норматив што да одговара на „правилата и законите на нашиот јазик“ можеа да го најдат и го најдоа само во публикуваните македонски народни умотворби. А токму таму, особено во богатите записи на М. К. Цепенков и К. А. Шапкарев од последната деценија на XIX век, и К. П. Мисирков го најде основниот урнек за изградбата на системот и нормите на современиот македонски литературен јазик.

Следствено, „лозарите“, а на прво место и филологот П. Попарсов, се надоврзаа на традицијата, па не само што ги зедоа предвид искуствата на своите претходници и резултатите од публикациите на народните умотворби, туку богато се аргументираа и со развојниот степен на филолошката наука и со скромниот пробив на националните сознанија во македонската публицистика.

9.

Бидејќи досега сè уште во нашата наука правописот (како ни јазикот) на „Лоза“ не бил предмет за посебно проучување, користејќи го „Едно кратко објаснение“⁵⁵ на Редакцијата, ќе укажеме на основните карактеристики, давајќи притоа примери само од авторовиот текст во расказот на П. Попарсов „На Мокров“ што во извесна смисла го претставува и јазикот на „Лоза“ во првите четири броја (за 1892 година). Редакцијата ги набројува следниве „новости“ на правописот на „Лоза“:

1) „Ги исфрливме од крајот на зборовите буквите ъ, ъ, како излишни, немајќи никаква фонетска вредност“. [И сосем така постапија и Мисирков во 1903 и составувачите на Македонскиот правопис во 1944 година: *Мокров* 151, *духоиѝ* 152, *ѝоѝоѝен* 153, и сл.]

„За означување на мекоста при неколкуте случаи би го прифатиле омекнувачкиот знак (') што го среќаваме во стб. јазик“. [Меѓутоа, ние не успеавме да го најдеме ваквото можно обележување, освен во македонскиот текст на Попарсов, на којшто ќе се запреме посебно.]

2) „Ја примивме за чл. машки род едн. формата *-оиѝ* наместо *-ѝиѝ*. Тоа е една од најголемите наши волности... Мислиме дека формата *-оиѝ* има, ако не повеќе, тогаш барем еднакво право со формата *-ѝиѝ*, зашто *-оиѝ* е историската форма што ја среќаваме уште во стб. споменици, а освен тоа, таа е мошне распространета во живите бугарски говори повеќе со отпаднато *ѝ*: човеко, мъжо, народо...“. Ваквото членување е редовно и кај Попарсов: *оризоѝ* 141, *носоѝ* 141, *Пцороѝ* 142, *синоѝ* 143, *оѝкуѝоѝиѝ* 143, *ѝоноѝ* 147, *ѝробоѝ* 147, *деноѝ* 147, *ѝовароѝ* 148, *лесоѝ* 148, *ѝеѝокоѝиѝ* 149, *духоѝ* 152, *младиоѝ* 155.

3) „Ја исфрливме буквата ж како излишна, што не означува друг темен глас од оној што го обележуваме со ъ; употребивме наместо ж – ъ насекаде, освен на крајот на глаголите и во глаголските суфикси, каде

⁵⁵ *Едно кратко објаснение*, „Лоза“, I, 2, 1892, 91-96.

што наместо ѓ примивме да пишуваме *a*, во полза на живиот изговор (*хода*, *мажа*, *беха*, *ходати*, *са* и сл. наместо: *ходъ* (*ходя*), *мажъ* (*мажѣ*), *бехъ* (*бехѣ*), *ходѣт* (*ходѣт*), *сѣ* (*сѣ*) и др.“ [Кај Попарсов исто така наоѓаме: *беха* 153, *дагоха* 153, *џо мѣчи* 154, *вѣйре* 154, *йѣйи* 155, и сл.]

4) „Го отфрливме *ѣ* и *насекаде* *йишуваме e*, бидејќи во поголемиот дел од буг. јазик овие два гласа се сосем изедначени“: *беше* 142, *нема* 143, *свей* 144, *леѓание* 151, *йелојо* 152, *вера* 153.

5) „Примивме ново пишување на дифтонзите *ю*, *я*, одн. како двогласни, зедовме да ги пишуваме и *двобуквено*, со двете букви што ги составуваат: *ю = i+y*, *я = ia*“: *лиудејо* 140, *лиубојийни* 145, *излиушканата* 152, *фѣрлиаше* 141, *йаја* 147, *разјаснено* 149, *јајѣган* 152.

6) „Уништивме некои случаи на означување на јотацијата кај *a*, зашто јотацијата воопшто е слабо развиена во буг. јазик, со тоа и пишувањето е подоследно: *учение* – *учениа*, *показание* – *показаниа*, *условие* – *условиа*, *мнение* – *мнениа*, одн. кога не го јотираме *e*-то, не треба да го јотираме и *a*-то; разликата во изговорот е мала“. [Иако Мисирков прави разлика помеѓу вокалите од преден ред и оние од среден и заден ред, па и во групата *-иа-* секогаш пишува *i*“ (*Русија*, *конференција*, *статиа*), кај Попарсов во таквите позиции јотацијата е испуштена: *размишлениа* 152, *анархиа* 154, *самотија* 147 (но: *пријатна* 147).]

7) „Ги пишуваме предлозите *во*, *со* нам. *във*, *със*, бидејќи ги наоѓаме за пократки и позвучни“: *во* полето 141, *во* неа 141, *во* себе си 141, *во* главата 147, *Во* народната памет 147, *во* лесот 148, *во* петокот 149, *во* неговите размишлениа 152, *потопен во* роса 153, *во* името на Христовата вера 153, *во* главата му царува страшна *анархиа* 154; *со* четинеста *козина* 144, *со* *тиквешко ударение* 147, *со* *бездомниците* 147, *со* *рѣјосаниот јагаган* 152.

Меѓутоа, Редакцијата на „Лоза“ преднамерено не сакаше посебно да се задржи на употребената македонска лексика и на избегнувањето на вообичаената лексика од бугарското јазично подрачје.

Навистина, Мисирков го изгради комплетниот графиски систем што стана основа и за нашата денешна писмена реч, бидејќи не само што даде полно теоретско филолошко обосновување, туку своите историско-филолошки доводи ги приложи и во практичната примена во својата книга „За македонските работи“ и во сп. „Вардар“ и со тоа имаше силно влијание врз современиците и големо значење за следбениците. Но со проучувањето на Мисирковите претходници (и современици) сè повеќе доаѓаме до заклучок дека Мисирков солидно ги познавал нивните постигања и критички се однесувал спрема македонското културно наследство. Македонскиот текст на расказот „На Мокров“ покажува дека филологот Петар Попарсов во многу погледи се јавува како еден од значајните претходници.

Пред сè, графиското решение на ликовите на меките македонски консонанти, барем колку што ни е досега познато, првпат од Македонец и во македонски литературен текст го наоѓаме реализирано токму во овој текст на П. Попарсов. Несомнено користејќи ги укажувањата од „полемичките“ написи на српските и бугарските филолози околу карактерот на македонските гласови *ќ* и *џ*, а исто така вслушувајќи се и во мислењата на своите софиски професори, Попарсов прв ги употреби карактеристичните „Мисиркови“ ликови на графемите: *к'* (*кук'а* 149, *Нек'у* 154, *к'е* им платил 149), *џ'* (*меџ'у* змии 149, *овиа луџ'е* 151, *џ'аури* 150, *Г'аур* 150) и *н'* (*Не умри*, *кон'у* 149).

Според беглиов преглед на карактеристиките на јазикот, правописот и азбуката во расказот „На Мокров“ од П. Попарсов може да се заклучи дека тие во најголем број случаи се совпаѓаат со нормите на К. П. Мисирков во книгата „За македонските работи“. Тоа беше приемственост што се вклопуваше во традицијата на нашиот XIX век и ги укажуваше основните линии на идниот развиток. Никако не е случајно што и самиот Мисирков како свои пресудно важни претходници ги наведува токму „лозарите“, иако никаде не го спомнува и името на Петар Попарсов. Меѓутоа, нема сомнение дека токму филолозите П. Попарсов, Д. Мирчев и Г. Баласчев го претставуваа основното јадро на организираното движење за афирмација на македонските погледи врз јазичното и правописното прашање на Македонците во 1892 година.

Македонскиот текст на Попарсов се јавува во многу погледи како непосреден претходник на Мисирковиот подвиг. Со тоа не само што сакаме да укажеме на особените заслуги на Петар Попарсов во македонската културно-национална историја, туку и да ја потсилиме оценката за Крсте Мисирков не само како конечен и најквалификуван кодификатор на нашиот современ македонски литературен јазик и правопис, туку и како филолог што не ги испуштил од предвид резултатите од напорите на своите претходници, засновувајќи ги така своите принципи врз поздрава историска димензија што имаше свое достоинство за почит минато и обезбедуваше сигурна иднина.

Ваквата дејност во 1891-1892 год. потоа беше само продолжена во Скопје и особено во Солун, каде што имено „лозарите“ се јавија како основачи на идната ТМОРО (1893). Појавата токму на Попарсов како автор на првиот „Устав“ на оваа организација и посебно на нејзината програма изнесена во брошурата на Вардарски (П. Попарсов) „Стамболовштината во Македонија и нејзините претставници“ (1894), го поставуваат како еден од главните идеолози на „сепаратизмот“ и „автономизмот“ во Македонија. Така беше и оцената дејноста на Петар Попарсов и од непријателите и од следбениците.

10.

Делото на „лозарите“ одбележува висока точка на македонското национално будење и покажа дека македонскиот народ веќе здраво стапнал на сопствените нозе и може да премине кон решувањето на повисоката историска задача во својот национален развнток – да премине кон организирана не само политичка, туку и револуционерна борба за својот полн државно-национален развнток.

Не случајно родоначалникот и вдахновителот на културното „лозарско“ движење Петар Попарсов (заедно со Даме Груев) потоа станаа едни од првите родоначалници и вдахновители на идејата за организирана револуционерна борба во Македонија. Не случајно тие влегоа во составот на првиот Централен комитет на МРО во 1893 г. во Солун; како што и не случајно токму нему му беше доверено да го состави проектот за првиот устав на Организацијата.

Независно од сите непрецизности, сепак е најсуштествено што овие сознанија биле присутни сред македонската интелигенција во Македонија и што новата националноослободителна борба се затемелуваше врз една јасно оцртана идеологија што имаше свој продолжителен историски развнток, имаше свое доблесно минато што беше гаранција и за извојување на победата во започнатата борба. За нас е особено важно што токму во четворката – Т. Гологанов, П. Попарсов, К. Мисирков и Д. Чуповски – е согледана сублимацијата на македонската „лозарска“ националноослободителна идеологија и што нивното дело живо учествуваше и во последната битка за македонската културно-национална и државносна афирмација. Затоа и сметаме дека оваа 120-годишнина на лозарството има суштествена димензија во историјата, но и во нашата драматична современост.

Виолетта Ачкоска

МАКЕДОНСКАТА БОРБА ЗА ДРЖАВНОСТ И ОПСТОЈУВАЊЕ (1941-2011)¹

Борбата за слобода, државност и опстојување е главната одредница на целокупната историја на македонскиот народ во текот на неговиот „долг XX век“, кој трае од 1903, низ целиот дваесетти и продолжува во дваесет и првиот век. Во рамките на тој македонски век, создавањето на современата македонска држава – во 1944 година, со ограничен суверенитет во рамките на југословенската федерација и нејзиното осамостојување во 1991, претставува реализирање на најважниот дел од националноослободителните борби на македонскиот народ. Притоа, процесот на осамостојување на Република Македонија, истовремено беше проследен и со општествената транзиција од еднопартиски кон повеќепартиски систем, при што на преценка („препрочитување на историјата“) беа ставени многу толкувања на историски настани, појави, процеси како и улогата на одделни личности.

Генерацијата историчари која беше современик на падот на Берлинскиот ѕид (9. X 1989) мораше да се соочи со предизвиците на новото време кое поставуваше нови прашања пред историјата. По голем дел од историчарите прифатија нови погледи кон економските, општествените, културните и другите аспекти на современото општество и политичкиот систем, нови гледишта за индивидуалните права и слободи, за улогата на професионални, граѓански и невладини институции и асоцијации итн.

Историскиот период од 1914 (почетокот на Првата светска војна) до 1989 година (падот на Берлинскиот ѕид), Ерик Хобсбаум го крстил *кусиот XX век*. Но, овој „кус“ европски век беше премногу долг, крвав и драматичен за македонскиот народ и сè уште не е завршен, ни во 21 век.

---

¹ Хронолошката рамка е поставена помеѓу 1941 година, односно почетокот на антифашистичката Народноослободителна борба на македонскиот народ, борба која беше крунисана со создавањето на Демократска Федерална Македонија (1944) во рамките на втора Југославија и 2011 година кога Република Македонија одбележа 20 години од нејзиното осамостојување (1991).

По трагичниот крај на Илинденско востание и Крушевската република (1903) беа охрабрани апетитите за територијално проширување на новите балкански држави Србија, Бугарија и Грција на сметка на Македонија. Притоа, секоја од нив се повикувала на некаков историски легитимитет во однос на територијата на Македонија (чија површина изнесувала 67.741,2 km²), нејзиното име, историја, народ. Овие држави започнале со склучување сојузи и договори за заедничка акција против Османската империја и нејзиното истиснување од Балканот. Тоа доведе до двете балкански војни (1912/1913)² и нивното крунисување со Букурешкиот мир (август 1913) каде дојде до поделба на етногеографската територија на Македонија.

Во текот на Првата светска војна (1914-1918) на територијата на Македонија беше востановен Македонскиот фронт на чија линија при крајот на војната беа стационирани над еден милион војници. Со тоа продолжи агонијата од претходните војни: насилни регрутации, епидемии, глад, жртви, разрушени градови и села, уништено земјоделие и стопанство.

По завршувањето на војната, поделениот македонски народ во рамките на балканските држави беше изложен на насилство и асимилација³. Притоа, заедничко за сите три освојувачи на Македонија (Грција, Бугарија и Србија, односно монархистичка Југославија) беше непризнавањето на националната посебност на Македонците кои беа преименувани во Грци-славофони, Македонски Бугари и Јужносрбијанци⁴.

² Овие војни во турската историографија се проучуваат како една Балканска војна.

³ Грција си ја реализира својата „мегало-идеја“ и доби најголемо територијално проширување за сметка на етногеографска Македонија, односно го доби т.н. егејски дел од Македонија (35.169 km²). Притоа, таа тргнуваше од наводниот грчки карактер на античката македонска монархија и со тоа го докажуваше своето „историско право“ врз Македонија. Србија (во 1918 – Кралството СХС) го освои вардарскиот дел од Македонија и своето право на таа територија го докажуваше со повикување на средновековието од периодот на владеењето на цар Душан и со наводниот српски карактер на населението. Бугарија не успеа да го реализира „романтичниот“ сон за Санстефанска држава (руски проект од март 1878 година за доминација на Балканот). Таа беше принудена да ја прифати најмалата територијална добивка (пиринскиот дел од Македонија со 6.798 km²). Тргувајќи од наводниот бугарски карактер на Македонците таа започна да води интензивна меѓународна кампања за правата на „Бугарите“ во егејска (грчка) и вардарска (српска односно југословенска) Македонија. Мал дел од територијата на Македонија (Голо Брдо, Мала Преспа) останал во границите на новоформираната, во 1912 година, држава Албанија. Големите сили, пред сè, Австрија и Италија, тргнувајќи од сопствените стратешки цели на Балканот ја формираат Албанија сакајќи да го попречат територијалното проширување на Србија кон брегот на Јадранот, односно во западниот дел на Балканот, со што всушност се обезбедувал излез на топло море за царска Русија.

⁴ Притоа, покрај асимилацијата, Грција направи невидено етничко чистење на македонското население во „новоосвоените“ земји на север, при што на местото на протераните Македонци (кои ги нарекуваше Грци-Славофони) насели околу 600000 колонисти од други краеве на Грција и од Азија (често етнички недефинирани) со што го

* * *

Тешката политичка и национална обесправеност во рамките на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (Кралство Југославија од 1929 година) во периодот помеѓу двете светски војни, неорганизираноста на единственото националноослободително движење кое мораше да дејствува во исклучително тешки услови во рамките на три држави, постоењето на бројни граѓански партии кои сосема ја негираа посебноста на македонскиот народ итн. придонесоа за неговото приврзување кон платформата на забранетата илегална Комунистичка партија на Југославија. Меѓу другото, КПЈ се залага за рамноправност и самоопределување на македонскиот народ, признавајќи ја неговата национална посебност. Ваквата платформа на КПЈ станува еден од најважните мотивирачки фактори за учество на македонскиот народ во антифашистичката Народно-ослободителната војна 1941-1944 година, организирана од КПЈ.

Југославија беше нападната од фашистичките сили на 6. IV 1941 година, при што следеше и окупацијата на Македонија од страна на германските, италијанските и бугарските војски. Во услови на окупација и нови делби, народот се определи за антифашистичка борба, против националната нерамноправност и против социјалното угнетување. Така, иако под раководство на КПЈ, македонскиот народ не се борел за комунизам или социјализам, ниту пак до крај ја познавал идејната платформа на комунистите кои биле во незначителен број (200 до 300 комунисти на почетокот на војната). Најбројниот дел на учесниците во НОВ на Македонија го сочинувало селанство и луѓето од селото, каде до 1940/41 година имало незнатно влијание на КПЈ. Овие борци се бореле за национална слобода и социјална правда. Националната слобода значела ослободување од окупаторските режими, рамноправност за сите кои живеат во Македонија, слобода за македонскиот народ, негово обединување и државотворно конституирање. Социјалното ослободување значело економска сигурност, земја за селанецот, работа за работникот. Тоа всушност биле и главните дострегли и постулати на сфаќањето на комунизмот за мнозинството од македонските борци во текот на Втората светска војна. Затоа, во текот на борбата мошне нагласено се негувале илинденските традиции во нивниот најосновен политички израз: формирање на македонска држава со полна рамноправност на сите други, етнички и религиозно различни луѓе на нејзината територија.

промени во голема мера етничкиот состав на Северна Грција (односно Егејска Македонија). Денес потомците на тие колонисти и маџири грчката политика ги прогласува за наследници на античките Македонци, со што го докажува грчкиот карактер на Македонија.

Земајќи курс за вооружена борба против окупаторот, повеќето раководни кадри во Македонија, а особено Кузман Јосифовски-Питу (1915-1944) работела и врз понатамошното изградување на платформата на македонското национално-ослободително движење. Иако се поздравува борбата на сите народи од Југославија и на братскиот бугарски народ, акцентот се става на тоа дека македонскиот народ треба да се ослободи сам, со сопствени сили и дека покрај сите сојузници, само така ќе го стекне правото на самоопределување. Македонскиот народ се третира како еден од слободољубивите балкански народи, а разрешувањето на македонското национално прашање како балканско прашање, а не исклучиво југословенско прашање.

Со доаѓањето на Светозар Вукмановиќ-Темпо (1912-2000) во Македонија, како делегат со „вонредни овластувања“, добиени од врховниот командант на НОВ и ПОЈ Јосип Броз-Тито и со под неговото упорно наметнување започнува да се променува дотогашната македонска платформа. Тој, во февруари 1943 година, во Скопје прогласил „самостојност“ на Комунистичката партија на Македонија во составот на КПЈ, а на состанокот во Тетово, на 19 март 1943 година е избран и Централен комитет на чие чело, во отсуство бил поставен Лазар Колишевски. Колишевски дошол во август 1941 година од Србија во Македонија (како српски кадар од Крагуевската партиска организација), а во периодот од ноември 1941 до септември 1944 година бил во затвор во Бугарија. Со таквиот избор, всушност, Темпо се наметнал да раководи со ЦК КПМ. Негова основна цел била да ја пренасочи македонската платформа од „Слободна Македонија во слободен Балкан“, во југословенска платформа „Слободна Македонија во слободна Југославија“.

Состојбите на фронтите во светот и напредокот на НОВ во Југославија, овозможиле ВШ на НОВ и ПОЈ на чело со Јосип Броз – Тито да преземе конкретни чекори за редефинирање на прва Југославија. Така, на 29. XI 1943 година, во Јајце (Босна) се одржа Второто заседание на АВНОЈ, на кое, меѓу другото, беше донесена одлука Југославија да се изгради како демократска федеративна држава на рамноправни народи, со федералните единици: Србија, Хрватска, Словенија, Македонија, Босна и Херцеговина и Црна Гора. Така, во самото основање, развојот на југословенската федерација го карактеризира создавање на федерација на национален принцип, со исклучок на Босна и Херцеговина. Конститутивни народи на новата Демократска Федеративна Југославија беа оние народи кои немаа своја матична држава надвор од границите на Југославија.

Така, учествувајќи во големата антифашистичка борба, во текот на Втората светска војна, македонскиот народ од т.н. вардарски дел на Македонија стана *конститутивен субјект на новата југословенска држава*. Следниот чекор беше свикнување и одржување на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија. Во

организирањето на Првото заседание на АСНОМ, особена улога одигра Иницијативниот одбор (ИО) за свикување АСНОМ, на чело со Методија Андонов-Ченто, формиран на слободната територија во Западна Македонија, во ноември 1943 година.

Не откажувајќи се од правото на самоопределување и обединување, делегација на ИО, во состав: Методија Андонов-Ченто, Емануел Чучков и Кирил Петрушев, оди на островот Вис кај Претседателот на Националниот комитет на ослободувањето на Југославија, Јосип Броз-Тито каде го поставува прашањето за обединување на македонскиот народ (24 јуни 1944). Јосип Броз декларативно ги поддржал барањата за обединување на македонскиот народ како „негово трајно право“, но заради постојната меѓународна положба, се изјаснил дека би било преурането поставувањето на тоа прашање („зашто би се довела во неповолна положба Македонија и Југославија“)⁵.

На 2 август 1944 година, на ден Илинден, во манастирот Св. Прохор Пчински, Кумановско, беше одржано Првото заседание на АСНОМ на кое беше прогласена Демократска Федерална Македонија – првата современа држава на македонскиот народ. Истовремено беше избран Президиум (Претседателство) на АСНОМ на чело со Методија Андонов – Ченто.

Одржувањето на Првото заседание на АСНОМ, како и конституирањето на македонската држава предизвикало вознемиреност кај повеќе политички групации и поединци кои не сакале да го прифатат новиот федерален статус на ДФМ и посебноста и рамноправноста на

---

⁵ Втората светска војна со целата нејзина комплексност неминовно донесе промени во однос на носителите на борбата за реализирање на националните стремежи на југословенските народи. Притоа, наместо националната буржоазија која беше развластена и политички отстранета (или пак други националноослободителни субјекти) разрешувањето на националното прашање го презедоа комунистите. Воспитувани во коминтерновски дух, наспроти национализмот и националните интереси и идентификација, комунистите го пласираа интернационализмот и класната борба во која класното се наметна над националното. Врз таа основна идеолошка оска се случи и првиот судир помеѓу интересите (односно целите) на највисокото раководство на КПЈ од една и Македонците (комунисти и некомунисти), од друга страна, кои се залагаа за интегрално решавање на македонското национално прашање преку обединување на македонскиот народ и негово државотворно конституирање. Централните раководни кадри на КПЈ бараа од Македонците во деловите на Македонија приклучени кон Бугарија и Грција да водат револуционерна (класна) борба под раководството на комунистичките партии на Бугарија (БРП-комунисти) и Грција (КПГ). Така, разрешувањето на македонското национално прашање се сведе на класно прашање, на прашање кое треба да се разреши со победата на социјализмот во секоја од тие држави, а македонскиот народ наместо обединување, да добие статус на признаена нација (јазик, култура). Со тоа всушност беше јасно дека КПЈ го прифаќа статус-квото на Балканот во однос на македонското прашање, нудејќи му на делот од македонскиот народ рамноправност со другите народи во Југославија, кое беше инаугурирано и во одлуките на Второто заседание на АВНОЈ.

македонската нација во рамките на ДФЈ. Особено вознемирени се нашле старите српски политичари кои не можеле да се помират со губењето на т.н. Јужна Србија.

Поранешните српските и југословенски граѓански политичари (Грол, Шутеј, Косановиќ, Продановиќ), со повеќето свои ставови дошле во судар со истакнатите членови на КПЈ, како Сретен Жујовиќ, Благоја Нешковиќ и Милентие Поповиќ, во однос на сфаќањето на националното ослободување и национално еманципаторските стремежи на Македонците, Црногорците итн. Според Милентие Поповиќ, принципот на самоопределување Македонците го прифатиле, раскинувајќи ја заедницата со Бугарија која во 1941 година им ја „наметнале бугарските фашисти“. Само со таков принцип „можеме да ја врземе Македонија за себе“, зборувал М. Поповиќ. Сретен Жујовиќ, кој добро ги познавал поранешните состојби, забележал дека Македонија толку многу претрпела во Кралска Југославија, така што е зачудувачки што нема „повеќе појави на шовинизам“.

Меѓународниот фактор, исто така, не бил наклонет кон независно или интегрално решавање на македонското национално прашање. Дипломатијата на Велика Британија вложувала силни напори да ги спречи интегративните процеси на македонскиот народ и неговата желба за формирање на независна и суверена држава. Територијалните промени на Балканот во интерес на една обединета македонска држава, британската дипломатија ги сметала за спротивни на нејзините стратешки интереси на ова подрачје. Во овој период, британската дипломатија го гледа опстојувањето на Македонија единствено во рамките на Југославија. Постоенето на Македонија во таквите државни рамки, се сметало за гаранција дека Британија ќе може да го контролира „македонскиот синдром“ како загроза на Грција.

Во првите месеци по прогласувањето на ДФМ, поголемиот дел на членовите на првиот Президиум на АСНОМ, раководен од Методија Андонов-Ченто, голем број македонски дејци и македонскиот народ давале изразен отпор на обидите на сојузните органи од Белград за посилна централизација на Федерацијата и поставувале барања за поголема самостојност на Републиката во однос на Федерацијата. Тоа било разбирливо, бидејќи по бројните окупации, делби, раселувања и однародувања, Македонците за прв пат во современата историја формирале своја држава. Методија Андонов-Ченто, Панко Брашнаров, Павел Шатев, Димитар и Густав Влахов, Крсте Гермов, Васил Ивановски, Ризо Ризов, Алекса Мартушков, Благој Хаџи Панзов, Лазар Соколов, Петре Пирузе, Владимир Полежиноски, Венко Марковски и други, набрзо, заради нивните различни политички погледи и автономни ставови по низа општествени прашања, беа ставени под сомнеж и етикетирани како „автономисти и сепаратисти“. Најголемиот дел беа репре-

сирани и настрадаа за време на судирот на КПЈ со Информбирото (1948-1956).

Во рамките на процесот на поцврсто врзување на републиката кон федерацијата, особена вознемиреност кај централните органи ќе предизвика спротивставувањето на дел од македонските воени единици при крајот на декември 1944 и јануари 1945 година (Битола, Скопје, Штип), кои на наредбата да се води борба за ослободување на Југославија, побараа да се помогне борбата на Македонците во егејскиот дел од Македонија. На повикот „На Срем“, тие одговорија со извикот „На Солун“!!

Како последица од присутниот вриеж настанаа и бројни ликвидации на граѓани од кои помасовни во Куманово и Велес, без судски пресуди и без знаење на претседателот на Президиумот на АСНОМ, Методија Андонов-Ченто и на повереникот за внатрешни работи, Кирил Петрушев. На ваков начин беше елиминирана правната за сметка на полициско-партиската држава (спрега ОЗНА-КПМ). Во рамките на појавата на волонтаризам и елиминирање на правната држава најдрастичен пример е отстранувањето од политичката сцена и затворањето на првиот претседател на Президиумот на АСНОМ, Методија Андонов-Ченто (1902-1957), рехабилитиран со обновување на судскиот процес во 1990 година.

Советско-југословенскиот конфликт во 1948-та, поточно нападот на Сталин врз Југославија, помеѓу другото, играше една од поважните улоги во одвивањето на општественополитичките процеси во македонското општество, но истовремено делуваше врз промената на положбата на македонскиот народ кој живееше во соседните држави. Една од најтешките последици за тогашна НР Македонија во контекст на информбировската кампања беше затворањето на границите и пропаѓањето на минималните шанси за обединувањето на македонскиот народ.

Судирот со ИБ предизвика радикални промени на односите помеѓу Југославија (ФНРЈ) и соседните држави Бугарија и Албанија, како и промена во односите помеѓу грчката комунистичка партија и КПЈ кое влијаеше врз судбината на македонскиот народ во Грција. Дотогаш блиските и пријателски односи и глорификацијата на Јосип Броз Тито беа заменети со жестоки вербални навреди, внатрешпартиски чистки во рамките на балканските комунистички партии кои застапаа на страната на ИБ, прекинување на стопанските врски и предизвикување на погранични инциденти. Од 1948 г. Македонија се најде заокружена со речиси најзатворените граници во современа Европа. До занемарлив степен се сведе физичката и духовната комуникација помеѓу поделениот македонски народ на Балканот.

Нарушувањето на југословенско-бугарските односизначи крај на преговорите за федерација, во чии рамки требаше да дојде до обединување на пиринскиот со вардарскиот дел од Македонија. Иако преговорите помеѓу Тито и Ѓорѓи Димитров останаа на ниво на декларативни заложби, сепак голем напредок во однос на македонското прашање беше признавањето на националните права на Македонците во Бугарија и воспоставувањето на културна автономија. За жал, по Резолуцијата на Информбирото од јуни 1948 година, Македонците во Пиринска Македонија го изгубија сето она што беа го добиле или што требаше да го добијат со Бледската спогодба. Тогашните бугарски органи на државна безбедност, на најгруб начин упаѓаа во македонските културни институции, заплenuвајќи ги сите материјали на македонски јазик, со истовремено протерување на македонските учители и културни дејци.

Слични беа реперкусиите по културно-просветниот живот на Македонците во НР Албанија. Македонските воени експерти и други стручни лица упатени на помош на албанскиот народ беа протерани, а истото се случи и со македонските учители.

Истовремено, на внатрешно-политички план, во НРМ се случуваа големи преломи: идеолошки чистки, Голи Оток, кршење на законитоста, самоволие, политичко насилство, организирање на цел систем на доушништво, радикализација на аграрната политика (форсирана колективизација), пренасочување на петгодишниот план, зголемување на стапките на задолжителниот откуп, засилување на казненото законодавство.

Притиснати од нападот на Информбирото и Сталин, југословенските комунисти, покрај примената на репресија над сомнителните и неистомислениците, сепак почнале потрезвено да размислуваат околу избраниот пат на општествено-економскиот развој, односно да бараат начини за надминување на советскиот болшевички модел, свртувајќи се кон сопственото историско искуство и услови. Отфрлајќи го сталинизмот тие бараат извесни решенија во изворниот марксизам. Во тие рамки го воведуваат и концептот на работничкото самоуправување.

Така, во првата половина на педесеттите години, и покрај партискиот монополизам, веќе се чувствуваат некои нови ветрови и во науката, културата и уметноста. Во Македонија се јавува наплив на нови генерации творци кои не можеа повеќе да останат во рамките на „социјалистичкиот реализам“. Започнува дебата околу интимната лирика, се бараат нови изрази во ликовната уметност, и покрај стравот од „партиската оценка“, се јавуваат творци со критички ноти кон постојната стварност. Сепак, во практиката, ставот кон интелектуалците и творците кои требало да бидат „мозокот“ на новиот општествен развој и на позитивните промени во општеството тешко се менувал. Луѓето „инте-

лектуалци“ што размислувале самостојно и кои имале свои ставови кон национално-ослободителната борба на македонскиот народ и кон сите прашања од општественополитичкиот живот на државата и кои не поседувале доволна доза на „покорност“, му пречеле на југословенскиот ЦК, во „унифицирање“ на Револуцијата во сите делови на тогашна Југославија како етапа кон создавањето на интегрално југословенство.

Југословенската политичка мисла, со ретки исклучоци, во периодот некаде од педесеттите години речиси до распаѓањето на СФРЈ, говори за автентичниот југословенски пат во социјализам, самоуправувањето, Карделевитиот политички плурализам итн., со мошне мала доза на критичност за сето она грдо и регресивно што се случуваше во повеќедецениското опстојување на авнојската федерација. Нејзините претставници, пред сè, не направија посериозен обид да го објаснат Титовиот култ и автократска власт и постоењето на силни елементи на сталинизмот во практиката, под „самоуправниот чадор“. Сепак, обидите на Југославија да се дистанцира од сталинизмот не треба да ги занемариме како историски факти.

Првите обиди на тој план се случуваа во промената на карактерот, улогата и името на КПЈ од раководна во водечка идејнона-сочувачка сила. Во тие рамки, на Шестиот партиски конгрес, одржан во 1952 година, беше променето името на партијата, од КПЈ во Сојуз на комунистите на Југославија (СКЈ), со кое југословенските комунисти го навестуваа враќањето на изворните принципи на марксизмот. На истата линија беше и ориентацијата за воведување на работничкото самоуправување како обид да се напушти советскиот модел на државен социјализам⁶. Тоа претставуваше вториот правец на промените кој ја зафаќаше областа на државносопственичкиот монопол, но без приватносопственички односи.

Реформските чекори на југословенските комунисти можеби имаа поголем одраз на меѓународен план, како катализатор на процесот

---

⁶ Милован Ѓилас, истакната фигура од југословенското комунистичко движење, се јавил во текот на 1953 година со барања за демократизација во внатрешната политика и со критика на партиските „скаменети мозоци“. Ѓилас, кој со неговите настани можеби можел да го разниша неприкосновениот примат на Јосип Броз во партијата и државата, заради што морал веднаш, во корен да биде сосечен. На почетокот на 1954 година бил одржан III пленум (вонреден) на ЦК СКЈ (16-17 јануари) на кој Милован Ѓилас бил политички дисквалификуван како носител на „анархолибералистички сфаќања“ и набрзо осуден на 11 години затвор. Во текот на 1954 година на сите партиски нивоа во рамките на Сојузот на комунистите на Македонија се води борба против „ѓиласовштината“, иако реално, во македонската партија не можеше да стане збор за било какво либерално скршување во овој период кога апсолутна доминација имаше тврдото пројугословенско партиско крило (Колишевски, Гигов, Смилевски, Арсов).

на десталинизација во Европа, отколку што можеа реално да се спроведат во праксата. Понекогаш повеќе се работеше за промена на вокабуларот, отколку за суштински зафати во системот. Всушност, со децении југословенскиот државно-партиски врв се обидуваа да ги продлабочат промените кон изградување на подемократски систем, но притоа да не ја загрози со ништо сопствената положба и привилегии.

Неуспехот на стопанската реформа (преземена 1965 година заради воведување на пазарни елементи во стопанството) имаше последици и врз меѓунационалните односи во СФРЈ. Така, највисоките партиски форуми во некои од републиките бараат порамномерен економски развој на сите делови на федерацијата.

По падот на Александар Ранковиќ во 1966 година, како носител на „унитаристичко-бирокуратски тенденции“ кон крајот на 60-те демократските идеи се ширеле многу брзо, а демократската критика станувала сè попривлечна во пошироките кругови интелегенција. Се пласирале нови идеи, се барале нови теоретски толкувања.

Во истиот период стануваат сè повидливи проблемите кои произлегувале од економската нерамноправност на северот и југот на федерацијата, се отвора прашањето за рамноправноста на јазиците во СФРЈ како и проблемот за употребата на знамињата на народностите кој ескалираше во немири, односно демонстрации при крајот на 1968 година во Социјалистичката Покраина Косово и Метохија и во СРМ (Тетово и Гостивар).

Во рамките на сеопштата клима на силна национална афирмација, во 1967 година беше формирана Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ). Во истата година беше прогласена и автокефалноста на Македонската православна црква (МПЦ), токму по 200 години од укинувањето на Охридската архиепископија, една од најстарите автокефални цркви на Балканот.

Во текот на 1968 година, државата е потресена од студентските протести кои го изразуваа новиот критички дух што се раѓаше во СФРЈ. Студентската младина, на свој својствен начин, протестираше против историскиот неуспех на југословенскиот политички систем, ставајќи акцент врз моралниот принцип. Структурата на СКЈ веќе била зафатена од „корозија на моралот“. Таа се протегала до самиот врв – иако од непосредната и експлицитна критика биле „поштедени“ харизматските водачи Јосип Броз и Едвард Кардељ. Сепак, самиот Броз бил сосема свесен дека студентскиот бунт го довел во прашање и неговиот морален и политички интегритет.

Крајот на шеесеттите и почетокот на седумдесеттите години е исполнет и со барања кај поголеми групи на интелектуалци за демократизација и либерализација на внатрепартиските односи. Се бараа промени во општеството, при што дури се заговараше и

партиски плурализам. Сите овие реформски барања кои ја допираа недопирливоста на монополот на СК, беа означени, но и етикетираны како „либерализам“. Најсилни демократски движења имаше во Словенија, во Хрватска и во Србија, а до израз дојдоа и во Македонија⁷.

По бурните демонстрации на Косово, косовските Албанци започнаа политички активности околу добивање на поголема автономија на покраината, кое беше востановено со новиот Устав од 1974 година⁸.

Со новите уставни решенија републиките фактички станаа национални држави, а покраините „конституитивни елементи на федерацијата“. Подигањето на степенот на автономија на покраините Косово и Војводина водеше кон федерализација на Србија. Ваквото уставно решение го подгревало српскиот национализам. Од друга страна, сакајќи отцепување од федерацијата, словенечкото и хрватското раководство ги поддржуваат сепаратистичките барања на Косово изразени низ паролата „Косово Република“. Смртта на Јосип Броз Тито (4 мај 1980) ги забрзува овие процеси. Растењето на национализмот заедно со сè поголемата стопанска криза и невработеност, продлабочувањето на разликите помеѓу развиениот север и неразвиениот југ, ја правеа федерацијата слаба и неодржлива. Во 80-те години, стандардот на граѓаните на СФРЈ паднал на оној од 60-те. Во 1988 година инфлацијата достигнала 350% и била во пораст. Југославија веќе не била способна да ги отплаќа долговите кон странство и затоа и понатаму се задолжувала со нови кредити.

Така, при крајот на осумдесеттите години процесот на распаѓањето на СФРЈ се наоѓал во завршна фаза. Во сеопштата економска и политичка криза, барањата за поголема самостојност

---

⁷ Битката против македонскиот либерализам ја навести Лазар Колишевски, а ја спроведе Ангел Чемерски, кој во март 1969 година дојде на кормилото на СКМ. Притоа, беше забележан судир на две струи – реформската предводена од Крсте Црвенковски во која влегуваа С. Милосавлевски, Т. Чокревски, Д. Мирчев, М. Нетков, Љ. Арнаудовски, Ќ. Тахир и антире-формската, тврдо крило кое го бранело постојниот status quo, преводено од Лазар Колишевски и неговите подржувачи – А. Чемерски, В. Дуганова, Б. Попов, М. Мицајков. Борбата против либерализмот во редовите на СКМ се води во текот на 1972 година, а дефинитивно завршува во почетокот на 1973 г.

⁸ Со Уставот на СРМ од 1974 година, републиката се дефинира како „национална држава на македонскиот народ и држава на албанската и турската народност во неа“, заснована врз сувереноста на народот и врз власта и самоуправувањето на работничката класа и на сите работни луѓе и социјалистичка демократска заедница на работните луѓе и граѓаните, на македонскиот народ и рамноправните со него албанска и турска народност.

на републиките биле инаугурирани во уставните промени (аманд-мани) од 1989 година, каде за првпат биле утврдени начинот и постапката на одлучување за правото на самоопределување, вклучително и правото на отцепување од федерацијата.

Во текот на 1990 година, по неуспехот на XIV Конгрес на СКЈ (јануари 1990), стана доминантна идејата за партиско-политички плурализам како главна точка во движењето кон систем на парламентарна демократија. Во Македонија се формираат поголем број политички партии од различна провиниенција, дури и на етничка основа кои се вклучуваат во политичкиот живот⁹.

Така, длабоките општествено-економски и политички промени доведоа до конституирањето на самостојна Република Македонија¹⁰. Во текот на ноември 1990 година беа спроведени парламентарни повеќе партиски избори. На 8 јануари 1991 година се конституира еднодомно Собрание на Републиката составено од избраните пратеници кои припаѓаа на различни политички партии и други организации¹¹. Така, во политичкиот живот на Македонија беа внесени елементи на парламентарен систем. Во текот на 1991 година, ова прво плуралистичко собрание донесе низа битни одлуки за натамошниот тек и развој на македонската државност. Меѓу нив, на 25 јануари Собранието на Македонија ја усвои *Декларацијата за независност и Платформата за преговори за*

⁹ Само во 1990 година се формираат: Народна демократска партија на Албанците; Движењето за семакедонска акција (МААК); Лигата за демократија; Социјал-демократска партија на Македонија; Народната партија на Македонија; Партијата за демократски просперитет (ПДП); Странката на Југословените; Демохристијанска партија; ВМРО – ДПМНЕ; Здружението на граѓани „Египќани“; Здружение на Египќаните во Југославија; Работничка партија; Форум за човекови права на Македонија; Сојуз на комунисти на Македонија – Партија за демократска преобразба; Социјалистичка партија на Македонија; Здружение на Власите „Никола Вапцарија“; Демократската партија на Турците во Македонија; Партијата за целосна еманципација на Ромите од Македонија; Здружение на Светскиот македонски конгрес; Демократскиот сојуз на Турците и други.

¹⁰ Најбитни промени беа: воспоставување на пазарната економија, надминување на државносопственичкиот монопол со постоење на сите облици на сопственост и промените во политичкиот живот на земјата т.е. надминување на партискиот монопол (СКМ) и воспоставување на политички плурализам. За прв пат е гарантирана слободата на политичкото организирање и дејствување и е воспоставен непосреден избор на членовите на собранијата на општините и на Републиката коишто можеле да бидат предлагани не само од граѓаните туку и од политички организации и други облици на организирање и здружување на граѓаните.

¹¹ Еднодомниот повеќепартиски македонски парламент беше составен од пратеници од 9 политички партии, од 4 партиски коалиции и тројца независни кандидати. Притоа, најбројни беа пратениците на: ВМРО – Демократска партија за Македонско национално единство (38), СКМ – Партија за демократска преобразба (31), Партија за демократски просперитет во Македонија (17) и Сојуз на реформските сили на Македонија (11)

иднина на Југославија. Во јуни истата година од името на државата се изостави насоката „социјалистичка“ и се утврди уставното име Република Македонија.

Собранието на РМ за прв претседател на осамостоената држава, на 27 јануари 1991 година, го избра господинот Киро Глигоров кој мандатот за избор на новата Влада му го довери на акад. Никола Кљусев¹². Активностите и работењето на Владата (20. III. 1991 – 5. IX. 1992) беа поврзани со низа тешкотии и на внатрешен и на надворешен план. Но, и покрај честите блокади и спротивставени гледишта, во Парламентот беа донесени значајни документи во правец на дооформувањето на независната, суверена македонска држава и нејзиното признавање како самостоен меѓународен субјект.

Меѓу другото беше усвоена *Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија* како суверена и независна држава (19. XII 1991), По усвоената декларација за меѓународно признавање, министерството за надворешни работи ги достави на Бадинтеровата Арбитражна Комисија сите неопходни документи за признавање на Република Македонија. На 11. I 1992 година, на состанокот на ЕЗ, Бадинтеровата Комисија поднесе извештај во кој позитивно ги оцени условите на Словенија и Македонија за признавање и ѝ препорача на ЕЗ да ги признае овие две држави. Истовремено, имајќи ги предвид ставовите на Грција во однос на името на државата Бадинтеровиот извештај јасно нагласува дека „името на државата не имплицира никакви територијални претензии“. Извештајот беше обнароден на 15 јануари 1992 година. Само по неколку часа, новинските агенции објавија дека Европскиот совет одлучил да ги признае Словенија и Хрватска, но не и Македонија, што предизвика шок и големо разочарување во земјата. Во тој момент Македонија се најде себеси во многу тешка надворешна и внатрешна ситуација. Јавноста беше длабоко убедена дека меѓународната заедница во овој случај ќе ја поправи неправедната и нефер политика спрема Македонија во историјата, и дека на државата ќе ѝ биде дадено местото што таа морално го заслужува во заедницата на независните држави. Притоа, во однос на признавањето на Република Македонија ЕЗ наведуваше дека одлуката е одложена за кратко време за да се расчистат некои работи со Грција, но дека нема да бидат потребни повеќе од неколку недели

¹² Оваа Влада, избрана на 20 март 1991 година, од страна на првото плуралистичко собрание на Република Македонија, и покрај учеството на повеќе партии во нејзиното оформување и присутните партиски компромиси, со оглед на стручноста на повеќето нејзини членови определни за водење на одделни сектори, позната е како експертска влада.

за да се најде решение. Конечно, во Лисабон на 27. VI 1992 година, беше усвоена т.н. Лисабонска декларација од ЕС која претставуваше голем удар за македонските очекувања¹³. Со неа се бараше дека признавањето ќе се случи единствено под име кое нема да го содржи зборот „Македонија“. Документот ја шокира јавноста во Македонија и ѝ даде за право на Грција, која продолжи и понатаму со негирањето на независноста на земјата, националниот идентитет и меѓународната позиција. Особени тешкотии Република Македонија има на патот на евроатланските интеграции заради солидарноста на грчките партнери во овие асоцијации кон апсурдните барања на Грција за промена на уставното име на Република Македонија. Зад ова барање за жал стои „црвената грчка линија“ која го опфаќа и прашањето на идентитетот на Македонците.

Така, Република Македонија, во нејзините први чекори на целосна сувереност беше соочена со невиден меѓународен притисок. Грција, покрај политичките, пропагандните и други мерки, воведо неobjавена, жестока економска блокада во есента на 1992 и ја затвори границата со Македонија на 17. II 1994 година, со цел да предизвика голема економска криза со која ќе ја дестабилизира Републиката. Ова коинцидираше со трговските санкции на ООН против Србија во јуни истата година, што од своја страна ги зголеми тешкотиите на РМ. Бидејќи не постои железничка линија со Бугарија и Албанија, а патниот сообраќај скоро е некорисен, Македонија беше речиси целосно изолирана.

Така, Македонија која направи сè што треба да го избегне судирот и војната, и која мирно, легално и демократски излезе од Југославија, беше де факто казнета и лишена од нормален живот.

По долги разговори и консултации, конечно Советот за безбедност со Резолуција бр. 817 (1993) му препорача на Генералното собрание да го прифати барањето на Македонија употребувајќи деликатна формулација „држава која за употреба во Организацијата привремено ќе ѝ се обраќаат како Поранешна Југословенска Република Македонија сè до надминување на разликите со името“. Така, на 8 април 1993 година Република Македонија стана 181 член на ООН под привремена референца¹⁴.

¹³ Лондонски „Фајнаншел тајмс“ од 1 јули 1992 година во уводникот под наслов „Грчка трагикомедија“ пишува: „Кога би се организирал натпревар за најглупава политичка изјава во 1992 година, одлуката на Европската заедница од Лисабон, во која се изразува готовност за признавање на Македонија, но под услов таа да го промени името, сигурно би била меѓу фаворитите за првото место“.

¹⁴ Македонското знаме исто така беше оспорено од Грција и не беше поставено на Ист Ривер. Во текот на целата 1993 година стотина мултилитерални групи, мировници, демократски институции престојуваше во земјата и најголемиот број од нивните извештаи беа позитивни и поддржувачки. Како последица од овие контакти и извештаи кон крајот на 1993 година најголем број земји од ЕУ

Освен блокадите од страна на јужниот сосед Грција, до 1995/96 година не беа до крај регулирани односите и со северниот сосед. ФР Југославија (Србија) одби да воспостави било какви дипломатски односи со РМ секако во координација со Грција држејќи го отворен пакетот со претензии (малцинското и граничното прашање)¹⁵. Бугарија, признавајќи ја држава не сакаше да ја признае македонската нација и македонскиот јазик, додека Албанија инсистираше на името „Поранешна Југословенска Република“. На ваков начин соседите на РМ сметаа на некои отстапки и корист кои требаше да произлезат од несогласувањата со Грција.

Кога зборуваме за случувања од блиското минато (т.н. современа историја) секако дека настаните во РМ во 2001 година претставуваат едно од прашањата околу кое има повеќе толкувања и ставови, при што крајностите се движат на следнава релација: за едни тоа е прелевање на Косовската криза во РМ, борба за територии и етничко чистење кое го водат екстремисти или терористи (главно од соседството), а за други тоа е борба за човекови права на Албанците во Република Македонија која ја водат автохтони албански национални сили. Токму ова е прашањето за кое можеби треба поголема историска дистанца, отфрлање на одделни предрасуди, но и емоции, а пред сè отстранување на политичкото влијание врз историјата и историчарите. Сепак, во држава каде има легални политички партии на малцинствата кои партиципираат во власта, сигурно не може да стане збор за борба за човекови права. Посебно што Македонците станаа раселени лица во сопствената држава. Каде се нивните човекови и граѓански права, правото на спокој и мирен живот во нивните домови!?

И покрај меѓународните притисоци, внатрешно-политички разидувања околу суштински национални приоритети, блокади и постојана антимакедонска пропаганда од соседите кои сакаат да им го одземаат на Македонците правото на име, историја, територија, културно наследство, богатиот фолклор итн. (во крајна линија правото на државотворност), на 8 септември 2011 година Република Македонија

воспоставија дипломатски односи со РМ и отворија амбасади во Скопје. Исто така, во текот на 1993 и 1994 година РМ стана членка на голем број меѓународни организации.

¹⁵ Конечно, на 8 април 1996 година во Белград беше потпишан договорот за регулирање на односите и поддршка на соработката меѓу РМ и ФР Југославија. Овој договор имаше долгорочно значење за Македонија бидејќи Србија директно беше вовлечена и претставуваше заинтересирана страна имајќи го предвид Букурешкиот мировен договор од 1913 година, а исто така беше единствен член на поранешната Југославија кој се спротиставуваше на независноста на Македонија. Во надминувањето на српско-грчката стратегија во однос на Македонија, Србија отиде и чекор подалеку. Таа не само што се врати на концепцијата на национална држава и името Македонци, туку исто така го призна државничкиот континуитет на Македонија од 1944 година.

на најдостоен начин, ја прослави 20-годишнината на нејзината сувереност.

Извори и литература:

Ханс-Лотар Штепан, Македонскиот јазол, АЗ-БУКИ, Скопје 2004.

Виолета Ачкоска, Лекции од историјата на современата македонска држава 1944-1991, Филозофски факултет, Скопје 2011.

Документи за Република Македонија 1990-2005, кн. 3, ред. Сашо Георгиевски, Сашо Додевски, Правен факултет “Јустинијан први“, Скопје 2008.

Славко Милосавлевски, Македонски контроверзи 1990-2003, Скопје 2004.

Киро Глигоров, Виорни времиња, Култура, Скопје 2004.

Историја на македонскиот народ, ИНИ, Скопје 2008.

Виктор Лилчиќ

ХИПОТЕЗА ЗА УБИКАЦИЈА НА ГРАДОТ ЛИНК

Интересирајќи се за најстарите познати жители на македонската висорамнина Пелагонија, дознаваме дека тоа биле древните Пелагонци, во етничка смисла познати како најзападен дел од древниот народ Пајонци, кои во античката епоха го населувале Средното Повардарје и долината на реките Еригон (Црна Река) и Астибо (Брегалница).

Некаде во раниот архајски период, во јужна Пелагонија пробиле Горно македонските Линкести. Тие ги потиснале автохтоните Пелагонци од јужна Пелагонија (Леринско и Битолско) и ги отфрлиле преку коритото на реката Еригон (Црна Река). Така коритото на Еригон постанало и северна граница на територијата на Линкестите.¹

Линкестите во ова време оформиле сопствено кнежевство. Првиот познат водач кој во изворите нема посебна титула се викал Бромер, а владеел околу 475 година пред н.е. Веќе неговиот син Арабај I, кој владеел околу 445 година пред н.е., во изворите е насловен како крал. Линкестидската кралска лоза ја следиме преку повеќе кралеви и членови на династијата во текот на V и IV век пред н.е. Една од најпознатите жени со линкестидско потекло, била македонската кралица Евридика, сопруга на кралот Аминта III, мајка на кралот Филип II и баба на кралот Александар III Македонски. Таа била родена внука на првиот крал на Линкестиди, споменатиот Арабај I.²

Кралската династија на Линкестите владеела од главниот град со името Линк, чијашто локација сè уште не е со сигурност откриена. Освен градот Линк, навестен само во еден извор индиректно, во друг извор (Тукидид) се споменуваат и линкестидски села, што можеби значи дека во кралството Линкестиди немало други градови?!

---

¹ В. Лилчиќ, *Линкестиди и Дебриои*, Скопје 2009.

² Истиот, 45.

Потрагата по локацијата на линкестидскиот град Линк со прекини трае најмалку 86 години. Имено, Н. Хамонд сметал дека Линкестите немале град. Н. Вулиќ и Ф. Папазоглу верувале дека градот Линк бил на местото на Хераклеја Линкестидска кај Битола. И. Микулчиќ во 1966 година предложил убикација на Линк на локалитетот Висок Рид село Егри, додека во 2009 година јас ја предложив убикацијата на Линк на локалитетот Градиште кај селото Црнобуки, 10 километри северно од Битола.³

Научните истражувања на проблемот околу убикацијата на Линк, главниот град на Линкестите, се делумно отежнети поради тоа што територијата на ова некогаш моќно кралство, денес е поделена на два дела. Јужниот во рамките на соседна Грција а северниот во рамките на Република Македонија.

Во овој труд сакам да истакнам неколку основни елементи во рамките на потрагата по местоположбата на овој исклучително значаен древен град.

Најпрво сметаме дека од посебна важност е точното определување на зоната што ја населиле античките Линкести. Истражувањата укажуваат на тоа дека тие ги напуштаат планинските предели и се населиле во рамнината на Пелагонија.

Во рамките на истражувањата мошне се важни географските елементи што ни ги нудат скромните извори, на прво место 31-та книга од *Ab urbe condita* на Тит Ливиј. Опишувајќи го судирот помеѓу војските на македонскиот крал Филип V и римскиот конзул П. Сулпикиј Галба, Т. Ливиј го споменува Линк како место во чија близина се улогорила римската војска, потоа ги споменува местоположбите на воените логори, неколку реки, едно мочуриште, и градовите Брианиј и Стибера за кои знаеме дека припаѓале на соседната област Девриоп.

Продлабочената анализа на познатите 21 на број предисториски и рани антички фортификации во линкестидскиот дел на Битолско, од страна што ја изнесувам во студијата Линкестида и Девриоп,⁴ укажува на егзистенција на голем број помали утврдувања но само еден локалитет кој што може да го понесе епитетот раноантички град. Тоа е археолошкиот локалитет Градиште кај село Црнобуки. Во постарата литература, овој локалитет бил идентификуван со градот Персеида, што според Т. Ливиј, започнал да го гради Филип V во областа Девриоп, на реката Еригон, а не многу далеку од стариот град Стоби. Сметам дека оваа конфузна информација на Ливиј може да се интерпретира на следниот начин. Кралот Филип V нов град започнал да гради и тоа на реката

³ Истиот, 207-208.

⁴ Истиот, 55-124.

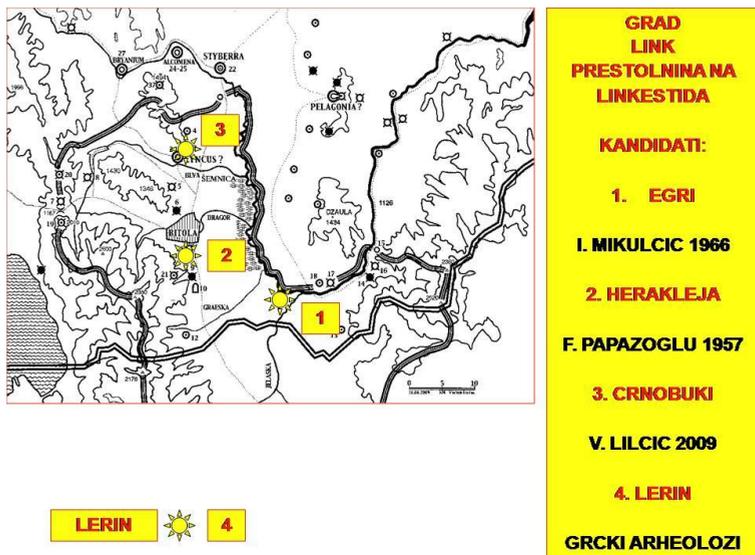
Еригон, во близина на Стоби, којашто извира и дотекува од областа Девриоп. Ова би значело дека градот Персеида секако се наоѓал или во Тиквешијата или најдалеку во Прилепскиот дел од Мариово.

Локалитетот Градиште село Црнобуки се наоѓа на левиот брег од реката Шемница која дотекува од северозападното подножје на Пелистер. Таа тече низ широкото поле од Цапари, преку Доленци, Лера, Стрежево кон Лисолај и Црнобуки, влевајќи се на околу 12 километри источно од Црнобуки во Црна Река (Еригон). Сиот овој простор, по долината на Шемница, како и рамнините јужно од Древеничката Планина, десниот брег на Црна Река се до селата Брод и Скочивир, претставувале северен дел од Линкестида а не Девриоп.

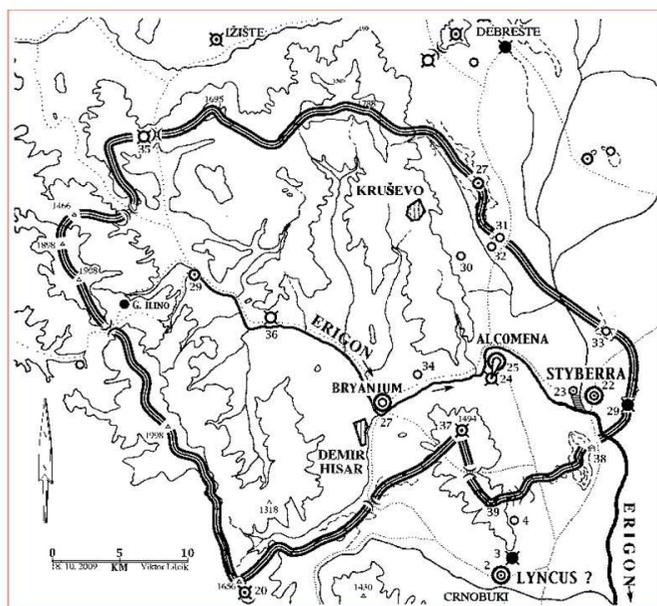
Во рамките на потрагата и откривањето на местоположбата на градот Линк, Филозофскиот факултет од Скопје организираше археолошки истражувања на Градиште кај Црнобуки. Во 2010 година беа отворени две контролни сонди а во 2011 беше извршено геоскенирање на поголемиот дел од акрополата.

Ограничените сондирања како и почетното геоскенирање, изнесоа на виделина мошне богат рецентен културен хоризонт од хеленистичко време, до длабочина од околу 1 метар. Се работи за урбанизираниот дел од градот, станбени простории, магацински простории, питоси за жито, фрагменти од груба но и фина трпезна керамика. Но паралелно се откриени и неколку фрагменти садова керамика од постарите културни хоризонти до кои не успеавме да се симнеме поради недостигот на финансиски средства. Лоциран е и масивен внатрешен, периметрален одбранбен сувосид, чијашто траса е видена и откриена во Сонда 1, на крајниот источен дел од акрополата, којшто веројатно припаѓал на населбата од хеленистичкиот период. Претпоставуваме дека постариот одбранбен ѕид се наоѓа неколку метри нанадвор, и неговата траса веројатно ќе биде откриена на падините околу акрополата.

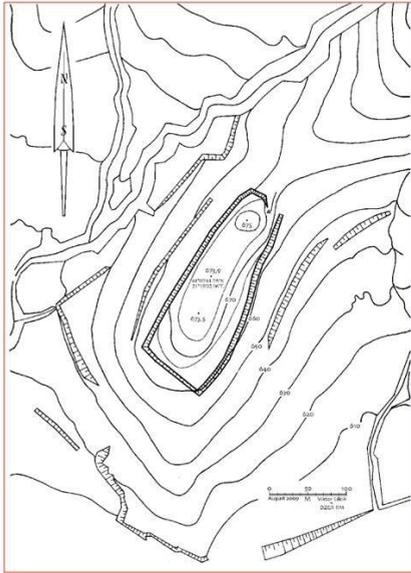
Во моментот ги очекуваме комплетните резултати од геоскенирањето на акрополата, изведени од фирмата Геоархео од Загреб, а се надеваме дека планираните археолошки истражувања на локалитетот во сезоната 2012 година ќе открие и делови од најстарите културни хоризонти на акрополата од времето на архајскиот и класичниот период.

Сл. 1 Карта на територијата на кралството Линкестида, Биџолскиот дел

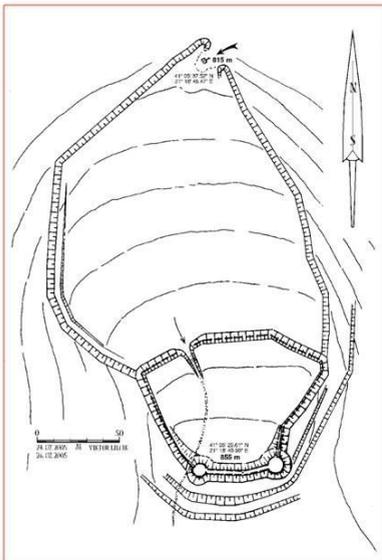

Сл. 2 Карта на територијата на Деврија, Демир Хисарско

**GRADISHTE
CRNOBUKI**
AKROPOLA: 2.5 HEKTARI
GOLEMINA 305X140/90 M
JUZNI TERASI: 12 HA
+
JUZNO PODGRADIE POD
SEVERNIOI DEL NA
SELOTO, JUZNO OD
CRKVATA
RIMSKA HERAKLEJA
7-8 HEKTARI
GOLEM ANTICKI GRAD
SO NEPOZNATO IME:
PERSEIDA
ILI
LINK

*Сл. 3 Планиметрија на акројолајта
на градој на Градишће село Црнбуки*

KALE, BOZDOVO KLADENCE
KUKURECHANI, 2005

Сл. 4 План и изглед на Кале Боздоо Кладенче, село Кукуречани

Сл. 5. Градиштије село Црнобуки поглед од југоисток

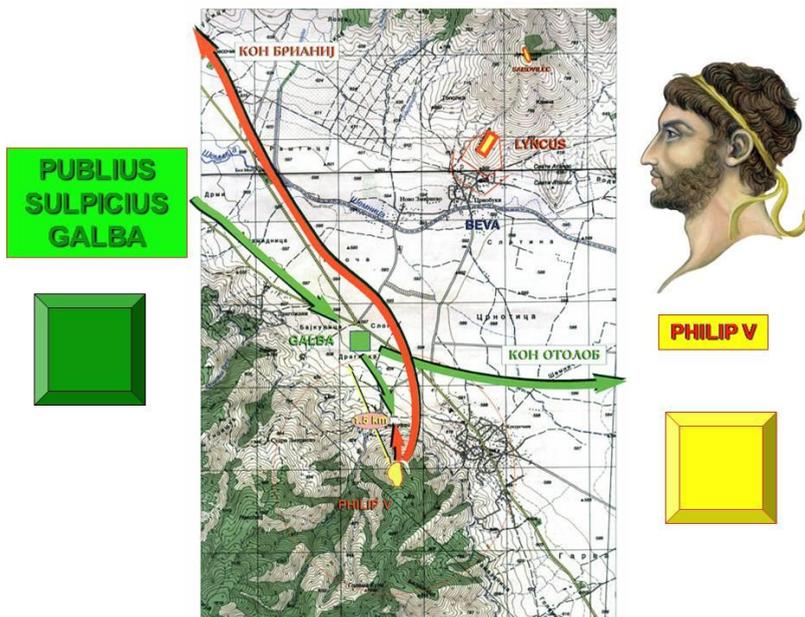
Сл. 6. Градиштије село Црнобуки поглед од североисток

Сл. 7 Градиштије, село Црнобуки, поглед на сонда 2

Сл. 8 Градиштије, село Црнобуки,
избор на садова керамика од Хеленистичко време

Сл. 9 Карта, детал со позицииите на археолошките локалитети кај село Црнобуки и село Кукуречани, кандидати за убицација на зрадојќи Линк и воениот логор на Филип V

Наша Кошлар-Трајкова

МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ДВИЖЕЊЕ ВО XIX ВЕК: ОСОБЕНОСТИ И ПРОЦЕСИ

Особеностите и процесите во развојот на македонското национално движење во XIX век од аспект на современите теории не прават од него теоретски исклучок, туку тие можат да се третираат како исклучок што го потврдуваат правилото.

Почетокот на XIX век го карактеризираат општествените промени во османлиската држава, геополитичките стратегии на европските сили, како и социоекономските внатрешни движења. Реформските обиди, меѓу кои најважни биле оние од периодот на танзиматот (1839 – 1876), придонеле за реформирање на Империјата од феудално-теократска кон граѓанско-световна држава. „Демократските, либералните и националистичките идеи почнале да навлегуваат на Балканот од Запад кон крајот на XVIII век, членовите на, сè уште, малата, но растечка средна класа и новата интелигенција на балканските народи чувствувале отуѓеност од османлиското статус кво...“¹. Како резултат на тоа започнал процесот на фрагментирање на милет-системот според кој населението (во османлиската држава) се разликувало според својата верска, а не според етничката припадност.

На почетокот на именуваниот период започнала миграција и на македонското население во градовите во кои претходно доминирало османското, односно муслиманското население. Во новата урбана средина ова население започнало да се занимава со трговија и занаетчиство, остварувајќи деловни врски не само во рамките на Османлиската Империја, туку и со позначајните западноевропски градови. На тој начин отпочнал процес на формирање на македонското граѓанство кое напредно со своето јакнење најпрвин поставило барања за образование на македонски народен јазик и богослужба на црковнословенски јазик.² Ова, всушност, повеќе значи воведување на македонскиот

---

¹ Е. РОСОС, *Македонија и Македоници: Историја*, Фондација Институт отворено општество – Македонија, Скопје, 2010, 74.

² Л. Гушевска констатира дека „употребата на народниот јазик во голема мера е поврзана со појавата на печатарската дејност, зашто присуството на печатената книга

народен јазик како основа на писменоста отколку некако негово глорифицирање. Секако, литературата што се создава во овој период и јазикот на кој се пишува не претендираме да ги определиме како национални во современа смисла на зборот, туку повеќе како регионални. За одбрана на јазикот можеме да зборуваме тогаш кога доаѓа до конфликт со туѓиот, наметнат јазичен код (и на културно-просветен и на црковен план). Конкретно во македонскиот случај, а имајќи го предвид милетсистемот, лингвистичкиот конфликт така се дисперзира во поширок општествен конфликт. Како резултат на тоа, во 50-тите години од XIX век, кога Цариградската патријаршија веќе има широк фронт за ширење на елинизацијата³, започнало организираното директно спротивставување на македонското граѓанство. Основната цел била да се потисне грчкиот јазик од училиштата особено во јужна и југозападна Македонија и да се замени со „живиот народен јазик“⁴, а во црковната богослужба да се воведат црковнословенскиот јазик и да служат свештеници од автохтоно потекло. Ова е периодот на појава на т.н. национални мобилизатори или агитатори, чија активност резултира со сплотена и организирана народна акција. Во именуваниот период, ова најдиректно можеме да го поврземе со личноста на Димитар Миладинов, чии преродбенски активности имаат влијание врз поширокиот македонски простор.⁵ Современикот и добар познавач на актуелната преродба на македонскиот народ, рускиот дипломатски претставник Александар В. Рачински во 1859 г., споменатиов процес го коментирал со зборовите: „Движењето се шири низ целата околина (на Кукуш – б.м.) до најоддалечените места на Македонија ... жителите на Карадак, Полјанин, Воден, Струмица се убедиле во сладоста на мајчино млеко – мајчината писменост“⁶. Следната деценија ја одбележува уште една значајна фигура на македонската Преродба (и не само на Преродбата) – Григор

во Македонија се врзува најмногу со продукцијата на народен јазик, сфатено во најопшта смисла.“ - Л. ГУШЕВСКА, *Македонскиот идентитет и јазикот*, 36. Македонскиот идентитет низ историјата: материјали од меѓународниот собир одржан по повод 60 години од основањето на ИНИ, Скопје, октомври 2008, Скопје, 2010, 346.

³ Тоа го прави ангажирајќи најнапред грчки свештеници и учители, а подоцна и картографи, статистичари, дипломатски претставници и сл. и отворајќи училишта.

⁴ *РАЙКО ЖИНЗИФОВ, Публицистика*, редактори: Ц. УНДЖИЕВА, И. ЛЕКОВ, БАН, Софија, 1964, 46.

⁵ Деветнаесеттиот век, како период обележан од романтичарските идеи, го свртува интересот на учените во Европа кон народното творештво. Таквите идеи и во Македонија значат засилено собирање на народното творештво. Константин Миладинов во предговорот на Зборникот од 1861 година, констатира дека народното творештво претставува: „показателка на степенот од умственото развитие од народот и огледало на неговиот живот“. – *Константинов Миладинов*, приредил: К. ПЕНУШЛИСКИ, Култура, Скопје, 1963, 56.

⁶ *Руски документи за Македонија и македонското истражување (1859-1918)*, избор, редакција и коментари А. ТРАЈАНОВСКИ, Државен архив на Република Македонија, Скопје, 2004, 71-72.

Прличев. Во таа смисла, неговата *Авџиобиографија* нуди интересен и значаен материјал за дејствувањето и обемот на грчката пропаганда, што во некои македонски градови, каков што бил, на пример, и словенскиот духовен центар Охрид, резултирало со целосно потиснување на словенското писмо во образованието и во богослужбата.⁷ Од друга страна, една од методите на експонентите на грчката пропаганда било наклеветувањето на истакнатите борци против елинизмот кај османлиските власти дека се бунтовници или шпиони. Таква судбина ги снашла Димитар и Константин Миладиновци, Јордан Константинов-Џинот, Григор Прличев и др.

Во исто време, македонските учители соочени со секојдневните тешкотии во наставата да ги користат најнапред грчките, а потоа бугарските и српските буквари, во голема мера неразбирливи за македонските деца, се одлучуваат да користат учебници разбирливи за децата, напишани од македонските учебникари Партениј Зографски, Димитар В. Македонски, Кузман Шапкарев, Горѓија Пулевски и др. Нивната продукција (1857-1875) била условена токму од потребите на практиката. Во овој контекст, карактеристична е забелешката на учителот Никола Поп Филипов во своето писмо објавено во весникот „Македонија“⁸ на 6 април 1868 г. вели: „Учебните книги преведени на Бугарско наречие (Балкански) јазик досега многу малку биле поразбирливи за нас Македонците од оние на Црковно словенски јазик: затоа и корист сосем мала сме имале од нив“⁹. Повеќето од овие книги, во суштина, биле напишани врз основа на определбата за „еден општ писмен“ јазик.¹⁰ Идеен творец на концепцијата за заедничкиот јазик за Македонците и за Бугарите бил учениот филолог отец Партениј Зографски, кој има свои истомисленици, односно застапници на истите идеи и концепции. Партениј не само што ја изнесува идејата за западномакедонското наречје како основа на заедничкиот јазик на Македонците и на Бугарите туку тој и пишува на тоа наречје, кое во основа го има неговиот роден галички дијалект, но со присуство на елементи од поширокиот македонски јазичен простор.¹¹

Значајно е да се споменат и состојбите на црковен план, бидејќи првите обиди „за ослободување на балканските христијани го чуваат

⁷ Истовремено, Г. Прличев ја опишува борбата за „искоренување на грцизмот“. - *Авџиобиографија*, (превод: Т. ДИМИТРОВСКИ), Григор Прличев, *Избор*, Мисла, Скопје, 1991, 40-44; 128.

⁸ В-к „Македонија“ бил редактиран од Бугаринот, Петко Рачов Славејков, а излегувал од 1866 до 1872 година.

⁹ Т. СТАМАТОСКИ, *Никола Поп Филипов, ран претходник на Мисирков*, во: Македонскиот јазичен идентитет, Култура, Скопје, 2004, 46-47.

¹⁰ Поопширно, Б. КОНЕСКИ, *Партениј Зографски како грамаѓичар*, во: Македонскиот XIX век. Јазично и книжевно-историски прилози, Култура, Скопје, 1986, 101-110.

¹¹ Л. ГУШЕВСКА, *Македонскиот идентитет и јазикот*, Зб. Македонскиот идентитет ..., 347.

нивното чувство за припадност кон едно заедништво на религијата и на заедничката цел – ослободување.¹² Интеррелигиската солидарност, конкретно во Македонија, била разнишана со појавата на туѓите пропаганди најизразени во црковно-просветната сфера. Хронолошки најстара е грчката, присутна уште од крајот на XVIII век, а емитувана од Вселенската патријаршија со седиште во Цариград. По неа, од средината на XIX век следуваат бугарската, српската, подоцна и романската, а од верските дејствуваат римокатоличката, протестанската и сл.

Настојчивата борба за еманципација од Цариградската патријаршија и елинизмот македонскиот народ ја водел на заедничка линија со бугарскиот, кој делел слична судбина во османлиската држава. Заедничкиот настап кој бил „под името на една општа бугарска кауза“¹³ бил мотивиран од општите проблеми и интереси, „блискоста на јазикот и заедничките словенски традиции“¹⁴. Но, токму тука, во оваа борба, која имала крајна цел да создаде единствена православна словенска црква (опонент на Патријаршијата, фактички грчка) како услов за реализација на правата во Турција се изразиле разликите во историскиот развој на двата словенски субјекта. Економски посилното бугарско граѓанство и интелигенција, преку своите црковно-просветни и општествени институции и механизми (цркви, општини, читалишта, дружини, книги, списанија) настојувало да обезбеди доминација и едноличие на борбата, односно нејзин бугарски колорит. Во почетокот на таа борба на македонското граѓанство низа акции го изразуваат словенското разбудување, на кое воздејствувало и влијанието на Русија.¹⁵ Амбициите на Русија кон Полуостровот биле придружени со панславистичка пропаганда, според која поробените христијани, со исклучок на Грците, се Словени. Стефан Мицов укажува дека тие политички шпекулации му задаваат удар на чувството за балканско заедништво, така што како противник на панславизмот, панелинизмот дефинитивно го дестабилизира тоа заедништво.¹⁶

Впечатлив пример за реализирање на културно-народна автономија бил обидот (1859) на граѓаните од градот Кукуш и нивниот првенец Нако С. Станишев за премин во унија со Римокатоличката црква, при што се барало да се образува единствена „архиепископија“ во Македонија директно потчинета на папата. Овој самоиницијативен чин на кукушките граѓани за еманципација од Патријаршијата и од грци-

¹²С. ВЛАХОВ-МИЦОВ, *Филозофскиот клуч за македонскиот идентитет*, Матица Македонска, Скопје, 2007, 106.

¹³Б. КОНЕСКИ, *Кон Македонската преродба*, ИНИ, Скопје, 1959, 40.

¹⁴Ibidem, 12.

¹⁵Словенско-преродбенската фаза била присутна и во еволуцијата на бугарската преродба. Руското пропагирање на панславизмот и на словенофилството било во согласност со политиката за излез на источното Средоземноморје преку територијата на османлиската држава.

¹⁶С. ВЛАХОВ-МИЦОВ, *Филозофскиот клуч ...*, 107.

зацијата, бил амортизиран со интервенцијата на руските политички кругови, Патријаршијата и бугарските водачи во Цариград. Барањата на кукушани биле задоволени – за првпат на чело на една македонска епархија (Полјанската) во составот на Патријаршијата, застанал владика Македонец – Партениј Зографски, родум од Галичник. Оваа историска епизода на кукушани била само фрагментарна руска поддршка, која доаѓала единствено кога биле застрашени интересите на Русија – нејзиното влијание на Балканот и на Блискиот Исток. Целосноста на православието под водството на Патријаршијата била најсигурниот патот кон целосноста на руското влијание на Балканот. Изворната граѓа потврдува дека од 1860 г. Русија прави обид да ја „трансформира карактеристиката ‘Бугари’ од политичка конструкција во етноним, т.е. за неа не постои никаква разлика меѓу жителите на Бугарија и на Македонија“.¹⁷ Наметнувањето на бугарското име во Македонија од страна на руските дипломати, можеме да го следиме и преку нивната кореспонденција. Така, во изворната документација на руската дипломатија до 1860 г. е карактеристично присуството на словенското именување на јазикот и на народот наспроти бугарското во однос 3 : 1 или 2:1. Овој однос од 1860 г. е целосно изменет во корист на бугарското именување на македонскиот народ и јазик.¹⁸ Во оваа смисла, руската политичка опција во Македонија – пробугарска, била засилена и со доаѓањето (1861) на првиот руски конзул во Битола – Михаил А. Хитрово.

Руската поддршка била особено значајна и за востановувањето на Бугарската егзархија (1870), како уште една христијанска православна црковна институција во османлиското општество. Но, токму во контекст на оваа „словенска“ црковна институција доаѓаат до израз претензиите на македонскиот и на бугарскиот етнос одделно. Така, само четири месеци по султанскиот ферман за основање на Бугарската егзархија, во весникот „Македонија“, кој излегувал во Цариград, бил објавен напис со наслов „Еден глас за цела Македонија“.¹⁹ Со суптилна етнодистинкција била истакната македонската солидарност во антипатријаршиската борба и побаран соодветен статус и за македонската етничка заедница во организациското поставување и градење на новата црква (Егзархијата).²⁰ Бидејќи таа институција востановена со документ на световниот владетел – султанот не била дадена „исклучиво за Бугарите, туку истото се вети и за Македонците преку 10-от член... ако си ја покажат сите или 2/3 желбата, ќе успеат да се присоединат кон Бугар-

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Руски документи за Македонија и македонското истражување (1859-1918) ... , 71-72; 74-75; 80-86.

¹⁹ В-к. „Македонија“, 23. VI 1870, цитирано според: Б. КОНЕСКИ, *Кон македонската иреродба. Македонските учебници од 19 век* (второ издание), ИНИ, Скопје, 1959, 40-41.

²⁰ Н. КОТЛАР-ТРАЈКОВА, *Македонското истражување во балканскиот контекст (1856 – 1875)*, ИМЛ, Спектар, XXIX/57, кн. I, 2011, 168-177.

ската црква“.²¹ Но, реализацијата на ваквата можност, во написот, била условена со промовирање на демократскиот принцип што значело почитување на особеностите во интеррелигиската релација на македонската и на бугарската етничка заедница. Оттука, референдумот (1872 г., 1875г.) на македонските епархии по создавањето на Егзархијата (1870) е всушност глас за еманципација од грцизмот, а не плебисцит во полза на бугарската кауза. Анализирајќи ја содржината на овие македонски објави германскиот истражувач Т. Сцобрис констатира „прв знак за македонски сепаратизам“²².

Според решенијата на Берлинскиот конгрес, Македонија, која во османлиски рамки фигурира под името на трите вилаети – Солунски, Битолски, Скопски, останала и натаму под целосен воено-политички суверенитет на султанот. Наедно, во согласност со османлискиот милет-систем, а со оглед на фактот дека Цариградската патријаршија и Бугарската егзархија се единствено признаени христијанскоправославни црковни институции во османлиското општество, македонското христијанско население мора да го реализира својот духовен, културен и образовен живот во рамките на овие две институции. Од аспект на македонското национално движење овој период претставува кристализирање на состојбите на балканскиот простор, но и на концепциите и на формите во кои ќе продолжи да се развива и да дејствува. Оттука, наредниот период од развојот на македонскиот јазик и национализам, всушност од 1878 г., е период на организации, списанија, потпалувачка литература и востанија (Македонското/Кресненското од 1878 г., Илинденското од 1903 г.), а не на учебници и на компромиси.²³

Со создавањето на Бугарското Кнежевство, некои македонски емигранти се понадевале дека во него ќе најдат пристан за македонската национална пропаганда, потпирајќи се на искуствата на другите преродбенско-ослободителни движења на Балканот, но дејноста им е осуетена. Во автономното кнежевство започнал нов социо-економски и политички живот - општество на постојан раст.²⁴ Тоа бил нов амбиент, различен од дотогашната османлиска феудална и теократска содржина. Кнежевството започнало да се развива како граѓанска и строго институционална централизирана држава. Таквата држава, констатира Е. Гелнер, раководи, одржува и се идентификува со еден вид култура, еден

²¹ Всушност, со овој член му се давала можноста за слободно изјаснување или референдум на сето словенско население во османлиската држава (вклучувајќи ги и Србите), кое немало своја црква и било во рамките на Патријаршијата, сега да се определи за приклучување кон новооснованата црковна институција – Егзархијата.

²² Х.Л. ШТЕПАН, *Македонскиот јазол. Идентификацијата на Македонците прикажан на примерот на Балканскиот сојуз (1878 - 1914)*, Аз-Буки, Скопје, 2005, 52.

²³ В. ФРИДМАН, *Модерниот македонски стандарден јазик и неговата врска со модерниот македонски идентитет*, 36. Македонското прашање: култура историографија политика, уредил: Виктор Рудометоф, Евро Балкан Пресс, Скопје, 2003, 257.

²⁴ Е. ГЕЛНЕР, *Нациите и национализмот*, Култура, Скопје, 2001, 37- 44.

начин на комуникација, кој преовладува во рамките на нејзините граници. Појавата на бугарската национална држава ја поставила Бугарската егзархија пред неопходноста од промена на нејзината дотогашна улога. Имено, во согласност со политиката на секуларизација спроведувана од државата, тоа значело одделување на политичката заедница од религиската идеологија и од црковната структура. Во конкретниот момент, Бугарската егзархија, како национална бугарска црква, добила улога на значаен инструмент во реализирањето на надворешнополитичките интереси на Кнежевството, особено во контекст на османлиската држава. Ваквата определба имала и конкретна правна смисла во чл. 39 од Трновската конституција, изгласана на Уставотворното собрание (1879), односно дека: „Бугарското кнежевство во црковен однос, претставува неразделен дел од бугарската црковна област потчинета на Светиот синод – највисоката духовна власт во бугарската црква, каде и да се наоѓа таа...“²⁵

Во постберлинскиот период, за да ја организира дејноста во теократска османлиска Македонија, Егзархот требало да добие берати за назначување на епархиски владици, со оглед на тоа дека за време на Руско-турската војна од 1877 г., османлиската власт ги отстранила егзархиските владици од таму.²⁶ Наидувајќи на тешкотии по ова прашање во актуелниот момент²⁷, Егзархот сметал дека „подобро би било отварање на народни училишта“ и на „таков начин да се постигне саканата цел, додека се чекало испраќањето на архиереи“.²⁸ Но, и во двата случаи патот за обнова на црковно-егзархиската управа во Македонија водел кон црковно-училишните општини. Егзархијата вешто ја искористила нивната економска опаднатост и потреба за материјална помош. Споменативе црковно-училишните општини, именувани како бугарски, а создадени уште пред Руско-турската војна (1877/8), не наишле на законско спротивставување од страна на османлиската власт, иако нивното постоење не било официјално признато. Ова се должи на фактот што во традиционалното аграрно општество какво што било османлиското, власта била заинтересирана пред сè за

²⁵ *Освобождение Болгарии от турецкого иџа. Документи*, т. III, Москва, 1967, док. 104, с.190; *Български конституции и конституционни проекти*, София, 1990, 24.

²⁶ Според одредбите на ферманот од 1870 г. и спроведените истилјами во 1872 г. и 1875г., Егзархијата имала право на 3 епархии во Македонија (Велешката, Охридската и Скопската). Но, Егзархот претендирал на уште 10 епархии во Македонија и на 2 во Тракија. - Поопширно: *Български Егзарх ЙОСИФ I, Дневник*, София, 1992, 116.

²⁷ По одржувањето на Берлинскиот конгрес (1878), Портата се обидела да ја проблематизира валидноста на ферманот и да го префрли седиштето на Егзархијата во Пловдив или во Софија, со оглед дека била формирана бугарска држава. - М. АРНАУДОВ, *Егзарх Йосиф и българската културна борба след създаването на Егзархијата (1870-1915)*, т. I, София, 1940, 369.

²⁸ *Егзарх български Йосиф I, Писма и доклади*, (ред. В. ГЕОРГИЕВ, С. ТРИФОНОВ), София, 1994, 24.

земјопоседништвото, собирањето на даноците и за одржувањето на мирот. Османлиската власт била толерантна, па дури и сосема индиферентна спрема различните вери и култури со кои владеела, или како што констатира Гелнер, не жеднеела по културните и лингвистичките души на своите поданици.²⁹ Во Македонија уште рано започнал активен однос – реакција на културата емитувана преку Егзархијата. Овој процес на реакција го актуелизирал принципот за децентрализација во доменот на образовното, општинското и црковното управување.³⁰ Потребата од автономност, самодејност и самофинансирање на образованието ја детектираме уште во 1882 година во егзархиската гимназија во Солун, како и во определбите на охридското културно-просветно друштво „Св. Климент“ (1885 г.) и нему блискиот „таен револуционерен кружок“ (1886 г.)³¹. Карактеристичен бил случајот и со прилепската општина (1886/7) која долго време успевала да ја зачува својата автономност во училишните работи, регулирајќи ги со свој Правилник усогласен со месните услови“.³² Блиску на овој став било и решението на црковно-училишната општина во Костур (1892/3 г.)³³, на група учители во Воден (1892), во Прилеп итн. Практиката на централизирање работата на општините резултирала со незадоволство и одбрана на самостојноста на општините од страна на македонското граѓанство. Оваа реакција била присутна во рамките на речиси секоја одделна општина и нејзиното блиско подрачје. Потребата од почитување на особеностите во Македонија и на демократскиот принцип засегнат уште во почетокот на 70-те, повторно се јавила со сета сериозност.³⁴ Така, уште во 1882 г. било отворено прашањето за единствен општински устав, по кој општините на македонското граѓанство би се раководеле во доменот на општото работење и би бил конкретизиран

²⁹ Е. ГЕЛНЕР, *Нациите ...*, 67.

³⁰ Н. КОТЛАР-ТРАЈКОВА, *Антиегзархиската борба како афирмација на македонскиот идентитет (1878 - 1893)*, Зб. Македонскиот идентитет низ историјата: материјали од меѓународниот собир одржан по повод 60 години од основањето на ИНИ, Скопје, октомври 2008, Скопје, 2010, 177 – 190.

³¹ „Во секое село (во Охридско б.м.) да се отворат училишта; учителите како и свештениците да бидат несменувачки; по можност секое село само да си го издржува своето училиште“. - Поопширно: А.КЕЦКАРОВЪ, *Предгичи на Револуционата организација во Охридско*, Ил. Илинденъ, VП/1 (71), София, 1936, 12; *Автобиографически бележки изъ живото на Н.Пасховъ*, Ил. Илинденъ, V/9 - 10 (49-50), София, 1933, 31.

³² А. ТРАЈАНОВСКИ, *Просветната дејност на Прилепската црковно-училишна општина во времето кога нејзин член бил Марко Цейенков*, Историја, Скопје, 1980, XVI / 1, 144.

³³ *Документи за борбата ...*, док. 214, стр. 303; Зб., *Школството, просветата и културата во Македонија во времето на преродбата*, МАНУ, Скопје, 1979.

³⁴ Н. КОТЛАР-ТРАЈКОВА, *Антиегзархиската борба како афирмација на македонскиот ...*, 177 – 190.

нивниот однос со Егзархијата.³⁵ Последнава, толкувајќи го ова прашање како самоиницијативност, наспроти нејзината упорност за непосредна и постојана контрола на општините, не отстапила од принципот на централизирање, односно дека „само преку директно контактирање“ со неа, успешно би се штителе нивните интереси³⁶. Карактеристичен пример на отпор на ваквата практика била иницијативата (1886 г., 1887 г.) на поголем дел од прилепските граѓани, предводени од месниот свештеник Спасе Игуменов, за основање нова прилепска општина во која народот би се „воспитувал на општествен живот, на хуманизам, давајќи му на својот дух позитивен полет“³⁷ и која би се викала „Македонско православно Општество“³⁸, наспроти управата на актуелната „Бугарска Ц(рковна) Општина“³⁹. Примери на реакција и непомирување имало и во градовите Велес, Штип⁴⁰, Охрид⁴¹ и др. Прашањето за случувањата во Македонија, придружени со размислите за јазикот и за правописот, било актуелно и меѓу македонската емиграција во Кнежевството, односно во дејноста на неколку здруженија и поединци, во периодичните списанија и сл. Во таа смисла ги изделуваме Тајниот македонски комитет (1885), Спирос Гулапчев (1887), Ѓорѓија Пулевски (1888), Георги Крапчев (1889/90), весникот „*Македонија*“ (1888-1893) на Коста Шахов, Младата македонска книжовна дружина и нејзиното списание „*Лоза*“ (1892) и други. Самоукиот галичанец Ѓ. Пулевски ја изразува најодредено свеста на македонскиот патриот уште во текот на 70-ите години од XIX век, тој зборува за историјата на својот народ, за потребата да се создаде граматика на македонски јазик, така што ќе се соберат учени луѓе кои добро го познаваат мајчиниот јазик. Што се однесува на прашањето за литературниот јазик, Ѓ. Пулевски го поставил ова прашање како национално прашање⁴². Членовите, пак, на Тајниот македонски комитет⁴³ во 1886 г.

³⁵ Д. РИЗОВ, Битоља, Средства за развитието на българщината в Македония, в-к. Марица, бр. 381, 27.IV1882, Великденъ, с.5 ; И. СНЕГАРОВ, Солун въ Българската духовна култура. Исторически очерк и документи, София, 1937, стр.169 .

³⁶ С. ДИМЕВСКИ, За развојот на македонската национална мисла до создавањето на ТМОРО, Култура, Скопје, 1978, стр. 213.

³⁷ Ibidem.

³⁸ К. ЦАМБАЗОВСКИ, Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т.V, кн, Београд, 1986, док.132,стр. 269-273.

³⁹ К. ЦАМБАЗОВСКИ, Граѓа за историјата ..., т.V, кн., Београд, 1988, док. 70, стр. 175.

⁴⁰ ВАРДАРСКИ, Симболовцината въ Македония и нейните представители, Виена, 1894, стр.32.

⁴¹ А. КЕЦКАРОВЪ, Предтечи на Революционата организација въ Охридско, Ил. Илинденъ, VIII/1 (71), София, 1936, 12.

⁴² Поопширно: В. РИСТОВСКА-ЈОСИФОВСКА, Ѓорѓија М. Пулевски, револуционер и културно-национален геец, Селектор, Скопје, 2008.

⁴³ Тоа се: Темко Попов, Васил Карајовов, Наум Евро и Коста Групче. За дејноста на последниве двајца, поопширно: Л. ГУШЕВСКА, Јазичниите особености на

се обратиле до српската влада со молба да ја помогне нивната активност за елиминирање на бугарската пропаганда во Македонија. Поаѓајќи од својата Привремена програма, комитетот излегол со четири барања⁴⁴. Еден од нејзините најекспонирани членови Темко Попов ја промовирал основната идеја на нивното дејствување, а тоа е: „Најглавната работа је Македонија да се помакедончит“, како и: „да се отвореет македонски училишча со ова наречие“ и да се „составеет граматика и други најнужни учебници ... македонски учебници“.⁴⁵ Тој е автор и на политичкиот трактат „*Кој је крив*“ од 1889 г., напишан на македонски јазик, кој „импонира со својот јазик и стил, со доследно спроведување на одделни графиски, правописни и воопшто јазични прашања“.⁴⁶ Овој трактат е, всушност, реализирањето на втората и единствената точка од програмата, но останал во ракопис⁴⁷. Во него тој ја изложил вистинската положба во Македонија по основањето на Егзархијата⁴⁸. Анализирајќи ја намерата од ваквиот начин на дејствување на Егзархијата, Петар Поп Арсов – еден од основачите на Македонската револуционерна организација (МРО), во 1894 г., констатирал дека: „љубезната наша Егзархија... се стреми да го одземе благородното поле за работа на нашите општини преку својот авторитет, сака да ги умртви, да ги

Македонскиот буквар од Наум Евро и Косџа Груиче, ИМЛ, Спектар, XXIX/57, кн. I, 2011, 178 – 188.

⁴⁴ Привремената програма ги содржи следниве точки: 1. да се назначат уште во учебната 1887/1888 година по градовите на Македонија, по можност по родните места, 12 учители што ќе предаваат на македонски јазик; 2. да се издаде брошура во Македонија во која ќе се изложи политичката положба во Македонија по основањето на Егзархијата со барање да се обнови Охридската архиепископија како македонска народна црква; 3. во Солун да се отвори македонско читалиште кое подоцна ќе прерасне во централно друштво со разграноци во поважните места во Македонија; 4. да се издејствува од османлиската влада во Цариград издавање весник на македонски јазик. – Т. СТАМАТОВСКИ, *Поѕлед на јазикот на сѐаџијата „Кој е крив“ на Темко Попов, Борба за македонски лџџерајурен јазик*, Скопје, стр. 94-95.

⁴⁵ Писмо на Темко Попов до Деспот Бацовиќ од 9 мај (с.ст.) 1888 г. – *Документи за борбата* ..., т. I, Скопје, 1981, док. 198, стр. 278 -279.

⁴⁶ Т. СТАМАТОВСКИ, *Поѕлед на јазикот на сѐаџијата „Кој е крив“* ..., Скопје, стр. 97.

⁴⁷ Програмата на Тајниот македонски комитет не успеала да се реализира бидејќи интересите на српската влада биле во очигледна колизија со барањата на споменативе македонски интелектуалци.

⁴⁸ Попов ја почнува статијата со зборовите: „Појке од десет години има како није Македонците немаме духовно начелство во нашиве места, од које најмногу страдаат нашиве црквени и училишни работи“. Продолжувајќи ја анализата, наведува: „Мене ми се чини, оти причина на оваа наша духовна парализија је..., Егзархијата и егзархијските милости“. Тој го подложува на критика и македонското граѓанство, а на крајот ги дава и конкретните решенија за разрешување на оваа ситуација, заклучувајќи: „ прво, да имаме за брзо време наши владици и уредени училишта, без да имаме потреба од туѓи милости, зашто тешко и горко на оној народ, што чека својата душевна храна од туѓи раце и ја поверил на такви ... “. – Темко Попов, *Кој је крив*, во книгата: Т. СТАМАТОВСКИ, *Борба за македонски* ..., стр. 225, 234, 241.

убие“.⁴⁹ Актуелноста на ова прашање од година на година сè повеќе се зголемувала со оглед на последиците во општинското (не)функционирање од ваквата егзархиска концепција. Резимирајќи го ефектот од просветната практика на Егзархијата во Македонија, Поп Арсов заклучува: „училиштата, со еден збор, како што се сега поставени, ги немаат во предвид интересите на таа земја, за која наизглед постојат ... И Македонецот има особена потреба од повозвишен интелектуално-морален полет, кој нашите 'доброжелатели' наместо да го подпомогнат, бараат севозможни средства да го спречат, сомневајќи се во најново време во некаков сепаратизам“.⁵⁰

Како значаен сегмент на овој план е и зафатот на научно-литературното друштво што дејствува во овој период во Софија, а тоа е Младата македонска книжевна дружина, чие гласило е списанието „Лоза“⁵¹. Иако тие експлицитно не пројавуваат сепаратистички тенденции, веќе првиот број на списанието, кој излегол во февруари 1892 г., бил подложен на силна критика од страна на провладиниот весник „Свобода“. Сепаратистичките пројави, меѓу другото, биле препознаени во обидот на „лозарите“ да воспостават свој јазичен стандард⁵², во кој свесно биле занемарени правилата на официјалниот бугарски правопис со воведување повеќе фонетски правопис и македонски особености⁵³. Ограничувањето на и онака минималниот општествен живот на македонскиот народ во османлиската држава, било повод за барање и на друга алтернатива во црковната сфера (со оглед на шеријатското право во Империјата). За македонското граѓанство излебот од лавиринтот на „општествената парализија“⁵⁴, бил во организирање посебен црковен живот од Егзархијата или под јурисдикција на Патријаршијата или под покровителство на Римокатоличката црква (унија) преку

⁴⁹ Понатаму во брошурата Петар Поп Арсов, запишал: „... нашите вековни господари никогаш не го имаа закачено нашето општинско самоуправавање, макар и под грчки владици, во општината нашиот народ бил слободен да размислува за поддршка и уредување на училиштата, црквите, манастирите и други народо-општествени прашања“. - ВАРДАРСКИ, *Сѿамболовцината ѿ Македонија ...*, 42-46.

⁵⁰ *Ibidem*, 14 - 42.

⁵¹ Во дружина членувале редица истакнати македонски интелектуалци, публицисти, писатели и сл., кои и подоцна ја развиваат својата активност, пројавувајќи и иделоска непостојаност, како што се: Коста Шахов (претседател), Георги Баласчев, Евтим Спространов и др., но и идните основачи на Македонската револуционерна организација: Иван Хаџи Николов, Даме Груев и Петар Поп Арсов.

⁵² Т. СТАМАТОСКИ, *Обидоѿ на „Лоза“ да зради македонски јазичен сѿандарг, Конѿиннуѿиѿѿ на македонскиоѿѿ јазик*, Скопје, 1998, стр. 67-84.

⁵³ Како резултат на ова, во јуни 1893 г. се растура друштвото, а списанието „Лоза“ престанува да излегува. Истото било обновено во мај 1894 г., но овој пат со друга редакција, нова уредувачка политика и со примена на официјалниот бугарски правопис. – Б. РИСТОВСКИ, „Лозарѿиѿѿ“ во развѿѿокоѿѿ на македонскаѿѿ национална мисла, во: *Македонскиоѿѿ народ и македонскаѿѿ наѿѿѿѿѿ*, I, Мисла, Скопје, 1983, стр. 469-510.

⁵⁴ *Темко Поѿов, Кој је крив?, Документѿѿ за борбаѿѿѿ ...*, т. I, стр. 284.

чинот на обновување на Охридската архиепископија⁵⁵. Оваа мисла во Македонија била актуелна и во раните 80-ти години од XIX век, имајќи ги предвид идеите и расположението токму на првите луѓе заслужни за организирање на егзархиската гимназија во Солун – учителите Кузман Шапкарев и Јанаки Стрезов (двајцата од Охрид) и владиката Методија Кусевич (од Прилеп).⁵⁶ Неколку години подоцна (1887 г.) следела Изјавата на свештеникот Спасе Игуменов со неговите приврзаници од Прилеп за непризнавање на бугарската Егзархија и определба за религиозна заштита од „папата, но без измена на догмите на православната црква“.⁵⁷ Скоро во исто време, бугарскиот весник „Пловдив“, пишувал за „тешки жалби од разни градови во Македонија кои денес сакаат да се откажат од Егзархијата и да основаат посебна духовна Управа“.⁵⁸

Незадоволството од долгогодишното егзархиско (не)духовно дејствување во Македонија особено било присутно во времето непосредно пред издавањето на двата султански берати за егзархиски владици во Македонија. Затоа и јавно прокламираната идеја на штотуку пристигнатиот во Скопје (30 јули 1890 г.) егзархиски митрополит Теодосиј Гологанов за духовно обединување на македонскиот народ „во крилото на Охридската архиепископија, неговата вистинска мајка црква“⁵⁹, имала силна резонанса и значела истргнување на подлогата која цврсто ја држеле и Егзархијата и Патријаршијата за духовно (културно) придобивање на македонскиот народ.⁶⁰ Дејноста на митрополитот скопски Теодосиј за самостоен, македонски црковно-просветен живот, не била случаен изблик. Таа била уште една алка во низата наречена – традиција на своја црковна организација, општинска самоуправа, соодветно образование и домашна интелегенција, македонски народен јазик. Современикот на овие актуелени настани – Горче Петров, еден од идеолозите на Македонската револуционерна организација (МРО), во своите „Сџоменѝ“, се секава: „Реченово раздвижување што траеше неколку години, го толкувам просто како реакција против долгогодиш-

⁵⁵ Охридската архиепископија е укината во 1767 г. со султански едикт (неканонски), а под влијание на Цариградската патријаршија.

⁵⁶ *Илюстрација Илинденъ*, г. IV, кн. 10(40), 1931, София, 6-7; К. ШАПКАРЕВ, *Зайиси*, (редак. Т. ТОДОРОВСКИ), Скопје, 1990, стр. 253-254, бел. 1; стр. 255; Х. К. РАДЕВ, *Зелената корона на владикајата: Книга за Методиј Кусевич*, София, 1994.

⁵⁷ М. МИНОСКИ, Два документа за акцијата на прилепчани од 1887 година за македонското народно училиште и самостојна црква, *Историја*, XIX/2, Скопје, 1983, 329-330; К. ЦАМБАЗОВСКИ, *Граѓа за исџорџајата* ..., т. V, кн., Београд, 1988, док. 70, стр. 175.

⁵⁸ Државен архив на Република Македонија (ДАРМ), фонд – МИД Краљевине Србије, мф. 439, преписка: Т-1, ф. IV, 1887; *Документи за борбата* ..., док. 203, стр. 287.

⁵⁹ С. ДИМЕВСКИ, *Митрополитот скопски Теодосиј - живој и дејној - (1846 - 1926)*, Скопје, 1965; *Документи за борбата* ..., док. 204, стр. 289; док. 206, стр. 294.

⁶⁰ С. ДИМЕВСКИ, *Еден значаен документ за активността на Теодосиј Гологанов*, Г ИНИ, IX/2, Скопје, 1965, с. 181.

ниот стремеж на Егзархијата да го сосредочи во свои раце диригирањето на општествениот живот, а освен тоа го сметам за прв чекор кон самодејност во земјата ... Тоа неосетно се прероди во револуционерно движење⁶¹, односно во Македонската револуционерна организација.

Во периодот по Руско-турската војна (1878), раководењето со грчката пропаганда го преземаат грчките конзулати во Македонија, во чија заднина сè уште дејствува Патријаршијата, односно нејзините митрополити. Оваа пропаганда најголем замав зема во Битолскиот вилает во периодот 1878 - 1893 г., кога само во Битола се отворени грчка полна машка и женска гимназија, богословија, неколку основни училишта и забавишта. По 1903 г., грчката црковно-просветна пропаганда во Македонија добива поддршка од паравоените андартски чети, кои со радикални мерки настојувале да го „вратат“ македонското христијанско население под духовната власт на Цариградската патријаршија.

Во однос на дејствувањето на српската пропаганда по Берлискиот конгрес, карактеристично е тоа што покрај отворањето нови српски училишта, од османлиската власт се барала дозвола за печатење српски учебници и поставување учители во Македонија, а од Цариградската патријаршија – одобрување за српските владици да служат во повеќе македонски градови (Скопје, Велес, Дебар, Битола, Охрид и сл.). По 1903 г., и оваа пропаганда се радикализира со финансирање и испраќање паравоени чети на територијата на Македонија. Како резултат на ова, доаѓа до вооружени судири на уфрлените паравоени единици од конкуретските пропаганди, што дополнително ја усложнува ситуацијата во Македонија.

Идеите за културно-просветна и црковна автономија во рамките на Отоманската Империја, во следниот период се кристализираат во движење за национален сепаратизам. Главни носители на овие текови се студентите и младите интелектуалци кои дејствуваат повторно во емиграција, односно т.н. „македонска колонија“ во Санкт Петербург, предводена од Крсте Мисирков и Димитрија Чуповски. Оваа група на 28 октомври 1902 година го основала Македонското студентско друштво, кое од следната година било преименувано во Македонско научно-литературно другарство „Св. Климент“, најзначајна македонска национална институција во Русија. Една од првите активности на ова другарство е Меморандумот испратен до руската влада и до Санктпетербуршкото словенско благотворно друштво во кој многу прецизно било разработено прашањето за издигнувањето на македонскиот јазик на степен на литературен јазик за сите Македонци, потоа прашањето за обновувањето на Охридската архиепископија како македонска национална црква, како и признавање на Македонците како одделен словен-

⁶¹ *Спомени на Ѓорчо Пейчров* (Съобщава Л. Милетичъ), София, 1927, 11-12.

ски ентитет, со цел да се добие целосна автономија во рамките на Империјата.⁶² На крајот од истата 1903 година во Софија излегува и книгата на К.П. Мисирков „*За македонскиите работи*“⁶³. Анализирајќи ги актуелните состојби, меѓу другото тој, вели: „Културното работење е по нрвствено од револуционото, зашто првото интелегенцијата се чинит истински слуга на својот народ, а со револуцијата она се обрнуат во немилосрден експериментатор.“⁶⁴ Во овој контекст, тој ја проследува и работата на Македонската револуционерна организација, на која најмногу ѝ замерува поради нејзината насоченост кон политичкото ослободување (за што немала ни поширока надворешна поддршка) и на користењето на бугарскиот јазик во нејзината комуникација и публицистика, што било непростливо за кодификаторот на македонскиот литературен јазик.

Во македонскиот историски корпус на значајни настани и процеси Македонската револуционерна организација (МРО) има посебно место. Таа претставува повисока етапа во развојот на народноослободителната борба на македонскиот народ од крајот на XIX век. Нејзината појава во споменатиов период била логична последица на конкретните општествено-економски и геополитички услови во османлиската држава.⁶⁵ Таа претставува држава во држава, како што ја карактеризираат понекогаш, фактор што претставува една цела етапа во македонскиот историски развој, и тоа многу значајна. Со МРО отпочнал процес на организирање на ослободително дело со „чисто

⁶² Крсте П. МИСИРКОВ, *Одбрани стираници*, приред. Б. РИСТОВСКИ, Скопје, 1991, стр. 16, 17, 48.

⁶³ Поради својата македонска проблематика, целиот тираж на книгата бил веднаш запален, а останале само неколку примероци.

⁶⁴ Крсте П. МИСИРКОВ, *Одбрани стираници* ..., 107.

Од друга страна, Кочо Рацин, основоположникот на современата македонска поезија, публицист и учесник во антифашистичкото движење, во предвечерјето на Втората светска војна (1940 г.) и со оглед на историската дистанца, пишува: „Првата В.М.Р.О. била направена од неколку поразбудени Македонци, ама како масовна организација таја почнуе да биде од 1896 г. Тогај на чело стоеше Даме Груев. Таја организација, како вистинска револуционерна организација, јасно се определи што сака и како ќе го постигне: масовно организирана револуционерна акција и самата Македонија, водена од самите Македонци. Оти за организаторите на В.М.Р.О. беше јасно дека само така може да се освојуе слободата на Македонија“. - КОЧО СОЛЕВ РАЦИН, *Значењето на Илинден, Избрани дела, Проза и публицистика, Избор*, редакција и предговор В. ТОЦИНОВСКИ, Скопје, 1987, 170-172.

⁶⁵Кризата на државно-правниот систем и агресивната пропагандна дејност на соседните балкански држави во културно-општествениот живот на Македонците ја "ажурирале" појавата на организираното македонско револуционерно движење. Во него биле вградени искуствата од претходните ослободителни настојувања на македонскиот народ – Разловечкото од 1886 г. и Македонското (Кресненското) востание од 1878 година и особено искуствата од антипатријаршиските и антиегзархиските борби. – Д. ДИМЕСКИ, *Македонското националноослободително движење во Бийолскиот вилет (1893-1903)*, Скопје, 1982, стр. 475-477.

веднаш укажал на потребата од организирање на народните маси во македонските села. Тој ја надминал дотогашната практика на поединечно зачленување на луѓето од градските средини и постојано се движел во агитација и организација меѓу селанството. Преку неговата непосредна дејност среде селската средина бргу никнале нови револуционерни центри.⁷⁴

Внатрешна детерминирачка структура која внесува нов идеен импулс во Организацијата се социјалистите, кои влегуваат дури во нејзините највисоки органи. Тие биле свесни дека во конкретното историско време борбата на македонските револуционери се одвивала во многу поразлични услови, за што војводата Никола Петров Русински⁷⁵, пишува: „Грчките, српските и бугарските револуционери, работеа во подруги политички и економски услови“⁷⁶. Тоа значело, приспособување на македонското револуционерно движење кон актуелните, тековни услови каде што „капиталот“ бил „командант на светската политика“.⁷⁷ Блиску на неговата социјалистичка определеност, тоа значело: револуционерни измени и на социјален и на политички план, борејќи се против султановиот апсолутизам (монархизмот) и ригидниот општествен систем. Во конкретното време, Тајната македонско-одринска револуционерна организација (ТМОРО)⁷⁸ се дефинира како револуционерно движење со декларирани општествени одговорности и ослободителна платформа. Внатрешната структурата на движењето ја чинеле субјекти со различна социјално-политичка и идеолошка насоченост, сплотени под ослободителната платформа – против нефункционалниот систем на власт, за автономија на Македонија (меѓународно-правно темелена на членот 23 од Берлинскиот договор) и со борбена парола „Македонија на Македонците!“ Ваквата поставеност на движе-

---

сѝруења.“- М. ПАНДЕВСКИ, *МРО меѓу 1893-1918 – формирање и развој*, 36. Сто години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание, Скопје, 1994, 23.

⁷⁴ Ваквата активност ја практикувале и неговите соработници и следбеници, како што се Јане Сандански, Никола Петров-Русински, Веле Марков, Михаил Герчиков, Никола Карев, Сава Михајлов-Савата и други.

⁷⁵ Никола Петров Русински (1875-1943) е организатор-идејник, агитатор и воен инструктор на ТМОРО, војвода, член на Прилепското горско началство во Илинденското востание, социјалист, револуционер и општественик во подолг временски период. Поопширно: Н. КОТЛАР-ТРАЈКОВА, *Прилоз кон документираната биографија на Никола Петров Русински*, Г ИНИ, г. 54, бр. 1-2, Скопје, 2010, 129 – 138; Н. КОТЛАР-ТРАЈКОВА *Документирана биографија за Никола Петров Русински (1912-1934)*, Г ИНИ, 53/1-2, Скопје, 2009, 23-35.

⁷⁶ Никола Петров-Русински, *Сѝомени*, (редакција) Д. ПАЧЕМСКА и В. КУШЕВСКИ, ИНИ, Скопје, 1997, 152.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ МРО во 1896 г. се преименува во Тајна македонско-одринска револуционерна организација (ТМОРО), а од 1905 г. е Внатрешна македонско-одринска револуционерна организација (ВМРО).

њето овозможувала политичката борба да се јави и како перманентна карактеристика во општествениот живот на Македонија, а добивала и во масовност. Организациската поставеност се темелела на месни и на задгранични, односно на легални и на илегални револуционерни организации кои заедно со четите (вооружените формации на Организацијата) имале обврска да го промовираат народното самоуправување. Најзначајна манифестација на нејзиниот организиран отпор е Илинденското востание од 1903 г., кое и покрај неуспехот, оставило значајна трага во колективната меморија на македонскиот народ до најново време, како чин на врвно херојство, но и како инспирација во подоцнежните борби на македонскиот народ за слобода. На тој начин, настаните и личностите врзани со илинденскиот период се издигнати во вистински култ⁷⁹.

По илинденските случувања настанува пасивизација на дејноста на Организацијата. Нејзината мрежа била раскината како никогаш порано, повеќето реони останале без своите раководни органи. Нејзината хиерархиска структура била сериозно нарушена, а дисциплината разнишана. Настанала идеолошка поделба на левица и на десница. Во текот 1904 и 1905 година се јавуваат неуспешни обиди за нејзино заживување. „Иронија на историјата е што автентичната македонска револуционерна организација исчезнала во истиот град Солун (1908 г., б.м.) во која била основана пред петнаесет години“.⁸⁰ На културно-просветен план, пак, во Македонија речиси и да немало услови за дејствување, зашто, како што наведува В. Фридман, во периодот до Првата светска војна условите за живот во Македонија се движеа од тешки до кошмарни. Најзначајните активности повторно се случуваат во емиграција, а најзначаен производ на таа активност е списанието „*Vapgar*“, подготвено од Мисирков во 1905 г.⁸¹, а целосно подготвено на „родниот македонски јазик“⁸².

Од 1908 г, односно со Младотурската револуција па натаму, целосно се менуваат условите за дејствување на македонското националноослободително движење. Во оваа смисла, по Балканските војни, а особено по Првата светска војна, кога географско-етичко-социјалниот

⁷⁹ Кочо Рацин за востанието пишува дека е „востание во кое искрвавеле десетици илјади луѓе, во кое учествувале нашите татковци, чичковци, дедовци, по кое нашите мајки си создале сопствен, револуционерен календар: 'Детето ми е родено една година по востанието', 'Свадбата ја направивме една година пред востанието', 'Берикетот третата година по востанието беше...'. – К. МИЉОВСКИ, *Со Кочо за македонскиот јазик, нација, историја, Кочо Солев Рацин. Избрани дела, Сеќавања на современициите*, Избор, редакција и предговор П. КОРОБАР, Скопје, 1987, 150.

⁸⁰ М.ПАНДЕВСКИ, *Програмски и стипендијарни документи на Внатрешната македонска револуционерна организација (1904-1908)*, МАНУ, Скопје, 1998, стр. 32.

⁸¹ Првиот број на списанието останал неиспечен поради недостаток на финансиски средства.

⁸² Вака го нарекува самиот Мисирков.

простор Македонија останува поделен помеѓу трите балкански држави, македонското население се соочува со фактот да биде вклучено во правно-политичкиот систем на различните балкански држави, каде што директно се соочува со својата посебност, како од аспект на јазичното и културното непризнавање така и од аспект на постојаната економска и социјална маргинализација. И покрај фактот што движењето веќе е фрагментирано и без заедничко раководство, тоа продолжува да се развива, применувајќи различни тактики на дејствување во зависност од внатрешните услови на секоја од балканските држави.

Лорета Георгиевска-Јаковлева

**ПРЕД ДОЖДОТ И ПРАШИНА
НА МИЛЧО МАНЧЕВСКИ:
ИЛИ КОГА ОБЈЕКТОТ СТАНУВА СУБЈЕКТ**

Западната критика двата долгометражни филма на Манчевски ги оцени на фестивалот во Венеција. *Пред дождот* (1994) го доби „Златниот лав“, а *Прашина* (2001) беше дочекан „на нож“. Фактот дека двата филма беа технички добро изведени, дека и двата се копродукции, дека и двата ја тематизираат врската Исток – Запад, т.е. дека имаат низа допирни точки, го поставуваат прашањето зошто западната критика ги оцени толку различно?

Фактографијата за западната критичарска рецепцијата на филмот *Прашина* бележи серија слични изјави. Првите критики беа искажани на првите прес-конференции во Венеција. Карактеристично е полупрашањето на Александар Вокер од лондонскиот „Ивнинг стандард“: „Вие сте направиле расистички филм, кој ги прикажува Турците во негативно светло. Ова е очигледно направено со цел на Турција да ѝ се попречи приемот во Европската Унија. Што имате Вие да изјавите за ова?“ .

Понатаму, Британецот Питер Бредшо во лондонски „Гардијан“ го нарекува *Прашина* „специјален повик на македонскиот национализам“. Во Германија, критичарот Јан Шулиц од „Дер Тагешпигел“ смета дека филмот е „антиалбански“, но „наместо албанските муслимани овде имаме Турци кои се прикажани како крвави убијци наспроти Македонците кои се невини јагниња, а црнецот е никој друг туку Западот кој треба да биде разбуден од фанфарите и да тргне во борба против исламот. Естетиката на убијци, како што се претставени Турците, има нешто неофашистичко во себе, и тоа е скандалозно!“ И на Балканот има слични коментари. Хрватскиот „Јутарњи лист“ еден месец пред Венеција, од перото на угледниот босански писател Миљенко Јерговиќ ќе објави критика, во која тој го обвинува Манчевски за „македонски национализам, несфаќање на историската ситуација и положбата на Албанците“.

Цел ред статии и огледи за филмот ја истакнуваат доминацијата на насилството во филмот. Меѓу другите, и Дејвид Стратон, критичарот на холивудски „Варајати“, кој вели: „*Прашина* изобилува со насилство, па западната публика тешко ќе го прими“.

Интерпретативните стратегии кои се пледираат од страна на спомнатите координирани читања се: неподносливото насилство, расизам, национализам, филм кој зазема антиалбанска/антитурска позиција, сите тип на интерпретации чија референцијална точка е нетолерантноста и насилството во стварноста.

Аналитичарите кои не се согласуваат со овие коментари, потпирајќи се на повеќе извори, нив ги оценија како однапред смислен и организиран „напад“ на филмот. Се поставува прашањето од каде очигледната потреба за една стратегија на консензуално читање на *Прашина*, особено со оглед на фактот дека Манчевски веќе беше прифатен во западната кинематографија како нова ѕвезда? Што е она што како сознание го произведе филмот, а што предизвика паника во западните редови и што мораше да се санкционира заради отстранување на опасноста?

За да одговориме на ова прашање можеби е најдобро да започнеме со *Пред дождот*. Приказната е следнава: фотографот Александар Кирков (улогата ја толкува Раде Шербеџија) од Велика Британија, каде работи, се враќа во Македонија каде е сведок на ужасен след на настан: неверојатна омраза и насилство помеѓу две страни/семејства (македонска и албанска), предизвикани од општо прифатеното правило на патријархалниот морал, сè уште актуелно за балканските простори, за забрана на љубовта помеѓу етнички и верски различни луѓе. Последиците се трагични: страв, убиства и жртви на двете страни. Или како што вели Слапшак: „Пред нас се протега валканиот, примитивен, заостанат Западен Балкан, Балкан обземен со насилство и братоубиство, во време кога тој и навистина таму се случуваше апсурдна војна. Во него, злото, насилството и крвопролевањето се балкански начин на живот и само оној што бил надвор / што го прифатил / го живеел со западот (фотографот, гастарбајтер Александар Кирков) може да дели правда и да гледа разумно и човечки. Другите, немаат таква способност ни легитимитет“. Усвојувајќи ги нормите и вредностите на Западот, Александар всушност е претставник на западниот поглед на свет. Неговата позиционираност во светот на филмот може да се дефинира како „невин набљудувач“ кој не учествува во настаните и затоа не носи одговорност. Оттука не сметам дека авторот случајно ја избира професијата на овој лик-повратник со усвоен западен светоглед: како и фотоапаратот кој му е основна алатка за работа, тој „објективно“ и „вистинито“ ги забележува настаните во потрага по вистината. Како што на едно место вели самиот лик, „Западот не избира страна“, зошто и тој е жртва на балканското безумие и зло, претставено преку сцената на колежот во лондон-

скиот ресторан, предизвикана од сомнителен тип и зборува на некој од балканските јазици. Токму тој светоглед на жртва, од една страна го легитимира присуството на Западот на Балканот, а од друга, го овозможува трансферот на насилството, некогаш, во минатото присутно и на Западот, надвор од неговите граници во сегашноста, негде на маргините на Европа, на Балканот, во Другото на Европа. Токму тоа Друго овозможува да се конструира „неутралниот“ и „објективен“ поглед на Западот, на Западот му треба токму крволочниот Друг, Балканот, за тој да може да се конструира како „невина“ жртва, го дистанцира Западот од насилството и да го декларира својот миротворен идентитет. Токму таа перспектива на филмот се совпаѓа со официјалната самоидентификација на Западот поистоветен со ЕУ (на која понекогаш се придружува и САД) и овозможува *Пред дождој* да го понесе „заслужениот“ успех. Во таквата позиционираност на Западот ретко кому му пречеа „мажите со машинки“ претставени во Македонија, во време кога тука такви луѓе воопшто и немаше. Истата таа западна критика не само што не ги осуди сцените на насилство кое се случуваше таму некаде на „чудниот“, „варварски“ Балкан, толку различен од Европа, туку, може да се каже дека ѝ се допаднаа овие „мажи со машинки“. За Западот, *Пред дождој* беше политички чист и коректен филм, па ѕвездата можеше да биде родена. Со *Прашина* големиот уметник од *Пред дождој*, во очите на Западот, стана субверзивен уметник и со тоа, опасен. ѕвездата мораше да падне!

Од *Пред дождој* до појавата на *Прашина* поминуваат седум години, веројатно неопходно време во кое „балканското зло“ може да се види од друг аспект и можеби да подразмисли за она што му треба повеќе: „позајмена“ гледна точка која вроди со престижна филмска награда или одговорност во сопствениот креативен чин, т.е. интелектуален интегритет.

Приказната на *Прашина* се одвива како сеќавање на старицата Ангела која во Њујорк го принудува младиот, црн крадец да ја слуша нејзината животна приказна за тоа како од Македонија, како бебе, стигнува во Њујорк. Така филмот се одвива на две временски рамнини (почетокот на XX и почетокот на XXI век) и на две локации САД и Македонија. Во нејзиното раскажување се преплетуваат две приказни, онаа на нејзините родители кои во почетокот на XX век се борат против османлиското владеење и неконтролираните пљачкашки банди во Македонија и приказната за двајцата браќа и проститутката, вpletени во љубовен триаголник во САД. Местото каде што се сретнуваат овие две приказни е Македонија: еден од браќата (Љук) тука се засолнува од гревот на прељубата, а мотивиран со потрагата по злато. Наместо злато, тој ја наоѓа Ангела, штотуку родената ќерка на водачот на отпорот именуван како Даскалот. Двата наративни тека и двете временски рамнини, преку аналогијата со сликите на насилство во денешен Њу-

јорк, ја покажуваат изедначеноста на двата света (Истокот и Западот) или сета извртеност на тезата за миротворниот Запад наспроти насилниот Исток. Наместо да ги разоткрива „вистините“, Манчевски нуди балканска верзија за насилството, еднакво видено во минатото и на Истокот и Западот, како и во нивната сегашност. Впечатливиот филм на Манчевски претставува и нешто што Западот не сака да го види: моќен раскажувач и бунтовник против западниот дискурс, субјект кој го толкува светот и му дава значење. Во оваа верзија на приказната Исток-Запад, Западот веќе не е ни толку невин, ни толку неутрален, ни толку ненасилен.

На рационалниот Запад кој бараше од Балканот да истражува и да систематизира со цел да даде јасна претстава што таму, на периферијата на Европа, на просторот кој е хибрид од сè и сешто, всушност се случувало и се случува, Манчевски балканската меморија ја постави во имагинарното, во митот, во приказната, не за да ја претстави реалноста туку да ги истражи наративите, дискурсите, идеологиите. Наместо да се раководи од интересите за „констативот/приказната/вистината“, како што вели Крамарик, тој е заведен од прашањата за „перформативот/дискурсот/чинителите“. Прашањата за веродостојност и вистинитост сега се заменети со прашањата за „политичко-етичките чинители“ на приказната/филмот. Тоа што како сознание го донесе овој филм завлегува длабоко во релациите Исток-Запад и на показ ја поставува сета неможност за „објективност“, „вистинитоста“, па Западот го открива како еквивалент на Истокот, во минатото и денес. Негативната проекција за Другиот на Европа (на Западот) со овој филм го губи својот легитимитет. Некогашниот Див Запад останува исто толку див колку и сегашниот Див Исток, рушејќи ги правилата за моќта на означување и имагинирање на светот, поставени и контролирани од Западот. Со филмот на Манчевски, Балканот не е веќе предмет на набљудување, туку субјект кој има свои стратегии за деконструкција на начините со кои Западот освојува/владее, имено со конструирање на бинарни опозиции во кои моќниот Запад си ја присвојува за себе позитивната страна од парот, а во дадениов случај и на компетентен проценувач на состојбите. Манчевски ја превртува таа Западна култура наопаку, така што се гледаат сите спорни точки, сите стратегии на колонијалната манипулација. Или, како што вели Слапшак „Ова е токму тоа што го направи Манчевски со својот филм. Оваа позната карневалска постапка што има за цел да прикаже како функционира машината однатре и да го ослободи сиот притисок, ретко наидува на позитивен одговор од разобличената страна.“ Филмот на Манчевски е субверзивен токму во однос на парот субјект/објект. Осамостојувањето на објектот и неговиот премин во позиција на субјект/интерпретатор е болен процес зошто ја засега компетентноста. Објектот кој станал субјект/интерпретатор, а со тоа и авторитет кој објаснува, ја доведува

во прашање компетентноста на поранешниот субјект, во нашиов случај Западот/Европа, а со тоа Запад/Европа ја губи невиноста и мудроста, т.е. го губи легитимитетот за самоидентификација во атрибутите на миротворност и правичност.

А дека Манчевски знае што направил говори и самата рецепција на филмот од стана на западноевропските критичари. Нели е тоа насилство над филмот, насилство кое ја доведува во прашање компетентноста на оценувачите? Да се сведе една сложена уметничка структура на дневно-политички потреби (зад што, се надевам покажав, се крие нешто поголемо), да се превидат многуте нови знаци што Манчевски ги создава за да се спротивстави на упростеното објаснување и разбирање на „балканските состојби“, не може да нема повратно дејство врз оној што оценува/вреднува. Субверзијата на *Прашина* е толку силна што едноставно не може да биде потисната, па соодветно и реакцијата е жестока. Таа го поставува прашањето за „машката“ (читај: оној која има моќ) себичност и неодговорност со приказната предадена преку меморијата на трите женски лика Лилит, Неда и Ангела. Но, уште поважна ми се чини проекцијата што Манчевски ја поставува за иднината, предадена преку трансферот на телото на Ангела од Македонија до САД и назад, трансфер кој симболички го означува местото на колективната меморија. Во замена за златото (она што го олеснува трансферот) Ангела си ја обезбедува позицијата на субјект со компетенции, „привилегија здобиена во долгата историја на нагудување и борби, коишто понекогаш отворено можат да кулминираат во една отворена политичка борба“ (Слапшак). И ми се чини сосем е намерна идејата приказната да ја раскажува женски лик (бабата Ангела), а да ја пренесува машки лик, Афроамериканец. По логиката на здружување на немоќните заради добивање на право на глас, исходот е многу логичен: конечно долго замолчуваните и безгласни субјекти, го избираат правото на глас. И како што се одвива трансферот од модерна машка култура (Ораиќ-Толиќ), каде другоста беше замолчана преку апсолутната контрола на белиот машки, авторитарен, монотеистички глас, во постмодерната женска култура, истиот тој замолчан глас го стекнува својот глас ја доведува во прашање логиката на западната авторитарна мисла. Исходот на таа борба ја делегитимизира западната приказната.

Оттука, саморефлексивното отфрлање на своето насилно минато е самото чин на насилство, за што сведочи рецепцијата на филмот на Манчевски. Секако, ова насилство не спаѓа во конвенционалните облици, но е доволно да се посочи на несоодветноста на миротворниот замислен идентитет на Европа кој насилството го проектира во Другот. Таквата стратегија непријатно ја потсетува Европа на нејзиното „насилно и националистички обоено минато, кое таа решително сака да го отстрани од себе“ (Пејчинова), што пак посочува на потребата за

самозамислување над сопственото насилство за воопшто да може да стигне до гестот на миротворност.

Наместо заклучок: Може ли субјектот да стане објект?

Од друга страна секоја позиција на моќ (вклучително и онаа која овозможува некој да биде субјект кој симболички го означува светот, а некој објект кој е означен од субјектот) не е дадена еднаш за секогаш, туку мора постојано и одново да се освојува преку преговори (Грамши). Оттука, многу лесно може да се замисли и ситуација во која даден субјект може да биде претворен во објект. Реакцијата на субјектот кој е претворен во објект, на овој или на оној начин, се совпаѓа со она што Манчевски го прави во филмот *Прашина*. Дека тоа е така сведочи Џани Ватимо кој во статијата „Постои ли европски идентитет“, говорејќи за европскиот наспрема американскиот, го поставувајќи прашањето што ги прави Европејците Европејци? Тој заклучува дека тоа е чувството да се биде посебен, кое не е врзано со припадноста кон ЕУ, која ја гледа, првенствено како економска заедница (Европска заедница за јаглен и челик, потоа како заедница со заеднички пазар). Тој сојуз, според Ватимо, помогнал „да не се повторат војните меѓу земјите на стариот континент и Европа да стане конкурентно и побогато економско подрачје“. Тој смета дека тие прагматични причини, кои често имаат радикално спротивставени интереси, не се доволни да се почувствуваме Европејци. Според него, за тоа да се случи, потребен е „додаток на душата“, значи **етичка одлука**, т.е. „мораеме да ги признаеме и експлицитно да ги артикулираме причините поради кои станавме свесни дека да се биде Европеец е нешто посебно; тоа е попримарно и поосновно од нашата припадност на Унијата која е во изградба“. (Ватимо). Посочувајќи на изјавата на Доналд Рамсфелд дека „Стара“ Европа мора да се исфрли од игра бидејќи не е способна да оди во чекор со времето и дека „Нова Европа“ ја сочинуваат земјите кои се подготвени да учествуваат во коалицијата, тој жестоко реагира. Веројатно Ватимо на сопствена кожа го почувствувал процесот на исклучување. А кога некој е исклучен, тој е Друг и како таков, станува предмет и на набљудување и оценување, т.е. станува објект. Ватимо се жали дека ваквото исклучување е непримерно за земјите на кои им припаѓа заслугата за раѓањето на самата идеја за Европската унија. Чинот на третирање на Европа како објект кој треба да биде опишан од друг, „попрогресивен“, за Ватимо е настан рамен на скандал. „За волја на вистината, најмногу нè разлуту фактот што за Европа одлучуваа експонентите на администрацијата на Буш; и кои – исклучувајќи ги Франција и Германија, како и Италија – оставаа впечаток на предавници на европскиот дух, онака како се навикнавме да го претставуваме. Она што Рамсфелд и Буш го нарекуваат Европа се изедначува со вредностите кои не ги чувствуваме како наши; и во нас го евоцира

токму спротивното, свеста за она што Европа „навистина“ е. (...) Европа, која го носи товарот на историјата (...) не успева да мисли за државата само во тој супсидијарен облик“.

Сосем се согласувам со Ватимо во однос на „додатокот на душата“, т.е. етичката одлука, но тоа е критериум кој важи за сите, а не само за „привилегираните“.

Иван Глиџоровски

УЛОГАТА НА ЈАВНИТЕ СРЕДСТВА ЗА ИНФОРМИРАЊЕ ВРЗ АФИРМАЦИЈА НА МАКЕДОНИСТИКАТА

Почитувани слушатели и вљубеници на македонскиот јазик!

Имајќи ги во предвид моите, 38 и пол години, вградени, поминати и творечки целосно посветени на новинарството, се одлучив на овој многу значаен собир на македонисти да ги презентирам моите сознанија и искуства за значењето и улогата на јавните средства за информирање врз афирмацијата на македонистиката. Како потврда за моите оценки и согледби што ќе следуваат во ова мое излагање, нека послужи и фактот што, како професионален новинар на Македонската телевизија, скоро две децении ги следев, ги регистрирав и ги афирмирав случувањата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид. Во тој временски период и учествата на дваесетината научни собири, успеав да известувам за тв Дневникот на Македонската телевизија, за емисијата “Добро утро, Македонијо” и за некои други програми, десетици и десетици содржини од Летната школа, од Научната конференција, од културните збиднувања што се случуваа во Охрид и неговата околина. Емисиите и тв портретите пак, на познатите слависти – македонисти, ми претставуваа, посебна опсеција. Сепак, главна моја цел на овој реферат, е улогата, не само на телевизијата, туку, на сите други јавни средства за информирање кои имаат значајна улога врз афирмацијата на македонистиката.

За следење, опширно и објективно информирање на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, во прв ред, како и на некои други научни собири на кои се презентираат содржини од областа на македонистиката, како што се Светските славистички конгреси, научните симпозиуми, или во последните години, одржувањето на научните конференции меѓу македонските и странските научни работници, многу важна улога имаат раководните кадри на јавните средства за информирање. Од разбирањето и потребата на одреден весник, на радиото или телевизијата, а во прв план, овде мислам на директорите и главните уредници, зависи дали, како и колку

ќе се следи и ќе се пренесуваат активностите што се случуваат во работата на споменатите научни собири, а со тоа и колку ќе се афирмираат содржините што ја афирмираат македонистиката.

Како пример во таа насока, а што со години го следам и од кој произлегува оценка и констатација, е следниот. По традиција пред одржување на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Ректоратот на Скопскиот универзитет “Свети Кирил и Методиј” во Скопје се одржува Конференција за медиумите, порано нарекувана, за печат. На сите нам што живееме во Република Македонија ни е познато, а сигурен сум дека и меѓу вас, дојдени од повеќе земји на светот, допира сознанието дека во нашата земја постојат и зрачат повеќе десетици, да не речам стотици, весници, радија, телевизији. На сите дирекции на овие јавни средства за информирање уредно им е испратена информација од Раководството на семинарот во Охрид за одржување на Конференцијата за медиуми. Бројот на новинарите испратени од нивните новинарски куќи некогаш е поголем, а некогаш помал. Но, моја оценка е дека тој е недоволен, имајќи го предвид севкупниот број на медиуми, како печатени, така и електронски. Но, еден друг момент, во овој контекст, сакам да истакнам. На секој од присутните новинари на Конференцијата за медиуми, уредникот му „нарачува“ или му „наредува“ колку време и простор да ѝ посвети на информацијата за одржување на Семинарот во Охрид. Има некои уредници и со помош на упорноста на новинарот, кога за овој настан посветуваат доволен простор, па дури и воведуваат посебна рубрика. Други пак, објавуваат информација, колку да се каже дека објавиле нешто и дека биле присутни на овој значаен настан. Факт е, а тоа е и мое сознание, дека од споменатите дваесетина и повеќе јавни средства за информирање од Скопје, на Конференцијата за медиуми или печат што се одржува за претстојниот Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, присуствуваат десетина претставници од печатените и електронските медиуми.

Заслужува внимание и начинот на презентирање на веста или информацијата од тој настан. Така, некои медиуми, за научниот собир што треба да се одржи во Охрид известуваат во централните, односно главни вести (на радиото и телевизијата), односно одвојуваат голем простор на страниците на весниците, додека други, кратко и маргинално соопштуваат за овој настан, кој е посветен на изучувањето на македонскиот јазик, македонската култура и литература, односно опфаќа целосна афирмација на македонистиката. Мој цврст заклучок е дека (барем кога јас сум бил присутен) на Конференцијата за медиуми посетена на претстојниот Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, никогаш или многу ретко, присуствува претставник, новинар или тв снимател од тв куќа или весник на друга етничка заедница – дали тоа било на албанската, турската, ромската

или на некоја друга етничка заедница. А, мора да признаеме, дека македонската држава, како ретко која држава во светот, дозволува и им овозможува да имаат свое јавно средство за информирање, скоро на сите етнички заедници, па макар, според пописот, нивниот број да изнесува и помалку од 10.000 жители. Според мене, таквиот однос на новинарските куќи што припаѓаат на другите етнички заедници кон официјалниот, во употреба – македонски јазик во Република Македонија, е недозволив и е за осуда. Зашто, пренесувањето на информацијата за одржување на научниот собир за македонскиот јазик во Охрид, не треба да претставува само обврска на тие медиуми, туку и потреба.

Поради несериозноста или пак поради недостаток на новинарски кадар, честопати на Конференцијата за медиуми, односно за печат, одделни новинарски куќи испраќаат млади новинари. Се разбира, тоа е за почит и пофалба, со цел тие и понатаму и подолго време да ги следат настаните околу случувањата на научниот собир во Охрид, кој обработува содржини околу изучувањето на македонскиот јазик, на македонската култура и литература, како и на историјата, археологијата и на другите области значајни за нашиот народ и нашата земја. Но, за некои од нив, овој настан е непознат и неразбирлив и поради тоа се неизбежни и грешките. Ке го посочам само примерот што се случи пред 5 - 6 години на Конференцијата за медиуми одржана, традиционално во просториите на Семинарот при Ректоратот на Скопскиот универзитет. Следејќи ја конференцијата една млада новинарка на еден скопски дневен весник, на насловната страница објави дека на Годишниниов семинар во Охрид ќе учествуваат 2.000 слушатели од повеќе земји на светот?! Си помислив дека е грешка во насловот. Но, читајќи ја внимателно информацијата, односно извештајот од Конференцијата за медиуми што го објавува младата новинарка, не станува грешка само на насловната страница, туку таа истата информација ја образложува и во самиот опширен текст. Тоа значи дека во овој пример отсуствува познавањето на проблематиката од страна на новинарката, но уште повеќе тоа е грешка и пропуст на уредникот на весникот. Всушност, бројката објавена во овој скопски дневен весник се однесува за бројот на сите учесници на сите дотогашни одржани охридски семинари. Зашто, сите знаеме, дека годишно на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, во просек, учествуваат од 80 до 110 странски слушатели.

Овој пример го посочувам како најочигледна новинарска грешка, која негативно влијае врз објективното информирање на читателите. Со други зборови, новинарот ги става во заблуда илјадници корисници на пишаниот збор, со помисла дека не само што погрешно се известува за еден значаен, сериозен, и за Република Македонија, многу важен настан – а тоа е одржувањето на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, туку такви грешки се прават

и за други случки, настани и збиднувања кај нас и во светот. Се разбира, не е осамена само оваа новинарска грешка. Нив ги има многу, а јас ја истакнувам само од еден настан, поврзан со проблематиката што ја обработувам. Со тоа, на некој начин, нагласувам од какво значење се јавните средства за информирање и колку тие влијаат врз објективното или погрешното информирање.

Значаен настан, на кој, важна улога имаат јавните средства за информирање врз афирмацијата на македонистиката, секако, е самото одржување на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, кој ете, веќе се одржува по 44 пат, во стариот и убав град Охрид. Всушност, центарот на словенската писменост е уште поголем центар на македонистиката. Овде секоја година, поточно секое лето доаѓаат млади слависти – македонисти, но и афирмирани професори, академици од повеќе земји на светот, а најмногу од европските држави. Еден број на учесници за првпат се среќаваат со говорот и со писмото на македонски јазик и потоа постепено и упорно го совладуваат нашиот јазик, додека други пак, доаѓаат со подготвени реферати и научни трудови со најнови истражувања и сознанија за одделни специфики и развојни сегменти од македонскиот јазик. Таквите заложби и иницијативи на странските учесници се драгоцен придонес врз севкупната афирмација на македонскиот јазик, на македонската култура и литература, но и на историјата и македонската традиција. Но, каква е тука улогата на јавните средства за информирање?!

Нема дилеми дека присутноста на новинарите и на сите претставници на јавното информирање е од огромно значење. А, еве зошто. Ако на отворањето на големиот настан – започнувањето со работа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, не се присутни претставници на печатените и електронски медиуми, настанот и свеченоста ќе имаат чест да ги проследат само присутните гости и учесници! А, тоа е еден мал број, па нека се и околу 100 луѓе. Но, еве и каква е моќта на медиумите. Оние новинари што известуваат од овој настан за своите весници ги пренесуваат впечатоците и програмите од овој научен собир, некои во кратка форма, но некои со опширни извештаи, како и со фотографии од свеченоста. Во зависност од тиражот на весникот зависи и колку читатели ќе се запознаат со случувањата на настанот во Охрид. Но, се разбира, на сите ни е јасно, дека со научниот собир и бројот на учесниците и од кои земји доаѓаат, ќе се запознаат илјадници читатели, илјадници наши граѓани. Исто така, не треба да се заборава дека одделни весници се дистрибуираат и во некои странски земји, па извесен број на читатели регистрираме и кај македонското иселеништво. Не се исклучува можноста информацијата во весниците за Семинарот во Охрид да се најде и кај некој од тамошните граѓани на некоја европска, австралиска или американска држава. Уште позначајно е тоа што тие преку електрон-

ските медиуми, радиото и телевизијата, а во последно време и преку интернетот, со збор и слика имаат можност многу брзо да дознаат што се случило на настанот одржан во Охрид, во Република Македонија. Се разбира, некои од нив се и познати познавачи и афирматори на македонскиот јазик во своите земји и пошироко. И повторно морам да нагласам дека честопати и од чинот на отворањето на Семинарот се пренесуваат различни податоци, извештаи и коментари. Некои од јавните сраѓства за информирање акцентот го посочуваат на бројот на учесниците, други пак, од колку и од кои земји се присутни учесниците на овој научен собир посветен на изучувањето на македонскиот јазик. Сведоци сме и на забележливи грешки. Некои медиуми погрешно го истакнуваат бројот на слушателите, други пак, спомнуваат учесници од некои земји, а од кои воопшто не пристигнале во Охрид. Исто така, според мислењето и уредувачката политика на медиумот, дали тој е печатен или електронски – различни се и оценките за важноста на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид. Некои од нив во своите наслови и извештаи акцент ставаат на пристигнатите гости од несловенските земји, други пак, истакнуваат, на пример, дека на годинашниот Семинар во Охрид допатуваа најмногу слависти – македонисти од Полска итн., што значи, бележиме различни оценки за еден настан. Но, тоа е нормално во едно демократско општество. Останува вистинска проценка да направат самите читатели или радиослушатели, како и тв гледачи. Единствена наша забелешка е, сите јавни средства за информирање, многу да не отстапуваат од новинарскиот кодекс – а тоа е нивно што пообјективно информирање.

За помасовно информирање на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, секако придонесува и местото на одржување на овој значаен научен собир поврзан со изучувањето и афирмацијата на македонистиката. Мое сознание е дека поголем информативен ефект има научниот собир кога се одржува во месност (град или населба), во објект, просторија што се наоѓа во урбан центар, каде што има добри комуникации и врски со светот. Настапувам со пример и аргументи за да го докажам ова мое сознание и оваа моја проценка.

Во досегашните 44 одржани семинари во Охрид, како центар и собир на странските слависти – македонисти, без сомнение, беше хотелот „Палас“ со неговите сали, простории и широки летни тераси. Тука беа почетоците за изучување на македонскиот јазик, кој постепено, но сигурно го ширеа низ светските хоризонти, стотици и стотици слушатели, курсисти, а подоцна и докажани познавачи на македонскиот јазик, кои несебично ја афирмираа македонистиката низ светот. Така беше речиси дваесетина години. Подоцна семинаристите од своите професори и предавачи првите познавања, како и опширните содржини по македонски јазик, литература и култура, ги стекнуваа во прос-

ториите на депандансот на хотелот „Палас“ или во просториите и училиниците на некои охридски училишта. Не беше мал периодот кога странските слависти – македонисти Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура го следеа во просториите и амфитеатарот на Факултетот за туризам во Охрид. Како домаќин на младите, но и на голем број афирмирани македонисти, беше охридската населба Пештани и нејзиниот убав хотел „Десарет“. И, најпосле, а тоа значи, во последните 5-6 години, гостопримство на љубителите на македонскиот јазик, култура, литература, на македонската историја и традиција, им пружа Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ од Скопје во своите простории на Конгресниот центар во Охрид.

Од мое лично и долгогодишно искуство и од искажувањето на повеќе мои колеги новинари – се доаѓа до констатација дека помасовно, подобро, па би рекол и пообјективно информирање, среќаваме во јавните средства за информирање кога Семинарот се одржувал во центарот во Охрид. Тоа значи, дека информативните македонски гласила поголем простор и акцент на научниот собир на славистите – македонисти и воопшто на афирмацијата на македонистиката, посветувале кога тој се одржувал во просториите на хотелот „Палас“ и неговиот депанданс, како и во просториите на Факултетот за туризам во Охрид. Всушност, за тоа сведочат информациите, извештаите, репортажите, објавувани, како во печатените јавни средства за информирање, така и во електронските. На пример, Македонската телевизија редовно преку Дневникот, како и во специјалните емисии и тв портрети редовно секоја година посветуваше голем простор на случувањата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Додека научниот собир се одржуваше во погоре споменатите објекти, оваа национална информативна куќа (а тука го вбројувам и Македонското радио – Радио Скопје), снимаше и на своите програми емитуваше триесетина емисии, радио и тв портрети преку кои славистите - македонисти ги искажуваа своите постигнувања во областа на македонистиката.

Сознанијата велат дека со менување на местото на одржување на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, а тоа значи на поодалечени места од Охрид, односно од неговиот центар, интересот за следење на работата на овој научен собир е помал и не е на саканото ниво. Се разбира, пречка за тоа не е бројот на учесниците или од кои земји тие доаѓаат. Исто така, не е причина на овој значаен собир на науката за македонскиот јазик да има помал интерес и давање простор од страна на информативните гласила во Македонија. Главната причина е јасна и едноставна – поради финансиските потешкотии со кои се соочуваат македонските информативни куќи и оддалеченоста на одржување на Семинарот, на одвај десетина километри оддалеченост – помал е бројот на новинарите од весниците, радиото и телевизијата што пристигнуваат и што го следат овој важен собир.

Специјалните новинарски екипи, како од печатот, така и од електронските медиуми, поретко се решаваат да заминат на задача надвор од Охрид и да ја следат работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура и покрај сознанието дека тој е најголемиот и најважен афирматор на македонскиот јазик и неговиот развој, како и воопшто на афирмацијата на Република Македонија. Тоа е причина, претставниците на јавните гласила за информирање помасовно да бидат присутни само на отворањето, на доделување на некои награди или пак, на завршување, односно на затворањето со работа на овој научен собир. Но, мора да признаам дека и покрај оддалеченоста на одржување на Охридскиот јазичен семинар, има години, кога информираноста не е помала од онаа што беше кога тој се одржуваше во центарот на Охрид. Тоа се должи, според мене, и од соработката на раководниот тим на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура со претставниците на јавните средства за информирање. Нивниот постојан контакт со новинари што ја следат проблематиката за развојот, проблемите, но и афирмацијата на македонскиот јазик и македонската култура, е многу важен и дава придонес во сепкупното следење на случувањата на Семинарот. Но, мора да кажеме дека и поради финансиските потешкотии околу организирањето и одржувањето од страна на Скопскиот универзитет „Свети Кирил и Методиј“ на овој голем и значаен македонистички собир, отсутствува поголема, и би рекол, потребна информативна пропаганда која ќе ги привлече претставниците на јавните средства за информирање помасовно и подостојно да го следат Охридскиот семинар. Сепак, и покрај таквите проблеми, раководните луѓе при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура секогаш, и би рекол, постојано ги совладуваат потешкотиите и подготвени ги пречекуваат странските изучувачи на македонскиот јазик, кои подоцна достоино ја презентираат македонистиката во своите земји.

Претставници на јавните средства за информирање, повеќе тв екипи и други новинарски хроничари, среќаваме и на едни други научни собири што ја афирмираат македонистиката, и тоа не само во Република Македонија, туку и во светот. Еве за што станува збор.

Најпрво во рамките на одржување на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, поточно при неговото завршување, а подоцна и одделно, почна одржување на научни конференции меѓу македонските научни работници и претставници на некои од пријателските земји, главно земји од кои доаѓаат слушатели и учесници на Охридскиот семинар. Така, на пример, пред речиси дваесет години сведоци сме на одржување на Македонско – руска научна конференција во Охрид, на која со содржини од македонистички теми кои говорат за историјата и развојот на македонскиот јазик, литература и култура, како и на македонската историја настапуваа десетици и

десетици професори и академици од двете држави. На ваквиот научен собир со теми во кои се обработуваа содржини кои говорат за сличностите и соработката на македонската и руската литература, култура и традиција учествуваа многу познати руски научници од областа на славистиката и македонистиката. Такви научни конференции почнаа да се одржуваат подоцна меѓу македонските и научните работници од Северна Америка (САД и Канада), Полска, Словенија, Украина и Чешката Република. Градовите Охрид и Скопје беа местата кога домаќини на научните конференции беа македонските научници за јазикот, литературата, културата и историјата. Македонските претставници со свои теми и научни трудови од споменатите области, пак, беа на гости во Москва – Русија, на пример, повеќе пати. Исто така, тие учествуваат веќе редовно на таквите научни конференции во Киев – Украина, во Краков – Полска, Брно – Чешка Република или во Љубљана – Словенија.

Моите сознанија и оценки се дека на научните конференции одржани во Република Македонија (Охрид и Скопје) јавните средства за информирање во нашата земја им посветуваат одреден простор и внимание во своите информативни средства – весници и списанија, преку радиото или телевизијата. Во оваа прилика да спомнам дека и јас сум еден од оние новинари кои посветиле голем простор за следење на овие научни собири, кои се од исклучително значење за афирмација на македонистиката, но и на другите славистички области со кои е опкружена македонската научна мисла. Во оваа прилика, да додадам, дека многу ретко, да речам дури, многу скромно се пишува, се објавува преку радиото и телевизијата што се случувало на научните конференции кои се одржуваат надвор од Македонија. Сведоци сме само на кратки вести и информации, а не е реализирана ниту една радио или телевизиска емисија, во која би се презентирале научните сознанија и оценки на нашите и странските професори и академици, кои ги искажуваат своите досегашни истражувања во областа на јазичната наука или воопшто постигањата во областа на славистиката, на историјата и археологијата на нашата и на земјата каде што гостуваат македонските претставници. А, тоа не е добро, таквите научни трудови што ја афирмираат, меѓу другото, македонистиката, не заслужуваат толку скромно информативно претставување. Зашто, за долгогодишното истражување во областа на историјата и развојот на македонската наука за јазикот, а сублимирано во нивните научни трудови и реферати, дознаваат самите учесници на таквите конференции, односно научни собири. За тие вредности, и пред сè, за соработката меѓу научниците од двете земји пошироката јавност не дознава ништо. Тогаш, се прашуваме, дали вреди да се поминуваат толкави растојанија и пространства за врвните научни постигнувања да дознаваат само дваесетина и нешто повеќе луѓе, отколку да се има претставник на јавните средства за

информирање, кој би ги пренел преку своето информативно гласило, заклучоците или поточно успесите на тие научни конференции за кои ќе дознаат илјадници, ако не и милиони читатели, слушатели или телевизиски гледачи. Всушност, тука ја гледаме вистинската и огромна улога на јавните средства за информирање и затоа таа нејзина моќ треба што повеќе да ја бараме и да ја користиме.

За да ја потврдам уште поубедливо мојата констатација и оценка ќе го наведам и примерот за присуството и улогата на новинарот, односно на јавните средства за информирање на некои од светските славистички конгреси. При крајот на август и почетокот на септември во 1998 година се одржа XII светски славистички конгрес во убавиот полски град Краков. Како новинарска тв екипа од Република Македонија, поконкретно од Македонската телевизија, масовниот светски славистички самит го следеа новинарот Иван Глигоровски и снимателот Владо Тричковски. Со свои информации, разговори и извештаи од конгресот активен беше новинарот и Душко Христов од Македонското радио. Од печатените медиуми од нашата земја на овој голем научен собир немаше ни еден претставник.

Благодареејќи на докажаната професионална, несебична и упорна истражувачка работа на споменатите претставници од т.н. седма сила, преку радиобрановите на Радио Скопје и програмите на Македонската телевизија (Дневникот и специјалната емисија) слушателите, како и тв гледачите дознаваа за случувањата на големиот славистички собир во Краков. Меѓу другото, тие беа информирани дека на овој Конгрес присуствуваа околу 800 слависти од целиот свет, дека од Република Македонија со свои реферати и научни трудови за најновите истражувања и резултати од областа на славистиката, учествуваа околу 15-ина професори, академици и други научни работници од повеќе институти од нашата земја. Новинарот и предавачот во оваа прилика што ги искажува овие аргументи, следејќи ја оваа врвна научна манифестација, за потребите на програмите на Македонската телевизија, а тоа значи и за сите граѓани од Република Македонија, подготви 45 минутна емисија, во која со свои искажувања за значаењето на конгресот, и пред сè, говорејќи за своите научни трудови и реферати, настапија, околу 20 учесници од повеќе земји во светот. Со свое искажувања за успешноста на овој светски славистички самит се претстави Јан Сјатковски, претседател на XII светски славистички конгрес, кој, меѓу другото, се задржа и на соработката меѓу полските и македонските слависти. Од странските слависти што учествуваа во тв емисијата на Македонската телевизија ги споменуваме имињата на традиционално добрите познавачи и афирматори на македонистиката професорот Влогимјеж Пјанка од Полска, Виктор Фридман од САД, Јуми Накацима од Јапонија, потоа неколку претставници од Русија, Бугарија, Словачка, Словенија, Белорусија, Германија итн.

На славистичкиот конгрес во Краков, со посебно внимание ги следевме и настапите на разни македонистички, а пред сè, славистички теми, на македонските учесници и делегати. Во кратки црти ги регистриравме исказите на академик Милан Ѓурчинов, инаку претседател на Македонскиот славистички комитет, потоа на академиците Блаже Ристовски, Петар Илиевски, Зузана Тополињска, на професорите Илија Чашуле, Људмил Спасов, Коста Пеев, потоа на научните работници Михајло Георгиевски, Танас Вражиновски, Маринко Митков, Милица Миркуловска и некои други претставници. Академик Ѓурчинов ги презентираше оценките на нашите делегати, го поздрави идниот домаќин на XIII славистички конгрес – Република Словенија и ми се чини, ја навестуваше уште тогаш кандидатурата на Република Македонија – за домаќин на XIV светски самит на славистите.

Убеден сум дека се согласувате со моите согледби за тежината и значењето од присуството на претставници од јавните средства за информирање на еден таков голем и значаен собир, на кој, во овој контекст, ја обработува тематиката за афирмација на македонистиката.

Поради финансиски потешкотии со кои се соочуваа голем број на јавни средства за информирање – весници, радија, телевизии, новински агенции итн. јас бев, за жал, единствениот новинар од Република Македонија, што го следеше XIII светски славистички конгрес во Љубљана, Република Словенија. На овој светски славистички собир присуствуваа околу 600 делегати од целиот свет, а меѓу нив беа и 15-ина претставници од нашата земја. Бидејќи на колегата Душко Христов не му беше овозможено да го следи овој научен собир, а беше еден од најактивните новинари што ја следи образовно-културната проблематика, и пред сè, афирмацијата на македонистиката, јас морав да информирам и за програмите за Радио Скопје – поточно за Македонското радио – за дневниците и за дневните вести. Но, како главна задача имав да подготвам, не една, туку две полчасовни телевизиски емисии со учество, како на македонските, така и на повеќе странски слависти. Исто така, со свои извештаи и информации бев присутен на тв дневникот и на пладневните и попладневните вести. Со тоа истакнувам дека единствената врска за настаните со важниот славистички собир во Љубљана за македонската јавност се одвиваше преку информациите што ги испраќав јас, а нешто подоцна поопширно со сите случувања и постигања на македонските претставници тв гледачите се запознаа преку двете емисии. Во реализација на овие тв проекти ми помогна словенечкиот снимател Јоже Јагрич, од Словенечката телевизија.

Нема време и простор да се опишат, не целосно, туку и делумно, случувањата на Светскиот славистички конгрес во Љубљана, зашто тие се многу. Едноставно, сакам да ги потенцирам само најважните, а кои се однесуваат врз работата на новинарот, односно на претставник на едно информативно гласило.

За време на следењето на научниот собир на светските слависти бев пријатно изненаден од претставничката од Јапонија, Јуми Накацима. А, еве што за неа напишав во мојата специјална емисија под наслов „Успешен светски славистички самит“:

- За нас Македонците беше посебно пријатно што некои од учесниците на Славистичкиот конгрес во Љубљана од другите земји во своите реферати како предмет на истражување го имаа развојот на македонскиот јазик, пред сè, на литературата, топонимите, а имаше и лингвистички прашања. Така, на пример, претставничката од Јапонија, Јуми Накацима, својот научен труд го кажуваше на македонски јазик. Ке се сложете, и пријатно чувство и признание некој од толку далечната Јапонија, да го зборува македонскиот јазик...

За наша среќа, а во интерес на сè поголемата афирмација на македонистиката, овој случај не е осамен. На македонски јазик своите научни истражувања и постигнувања во областа на македонистиката ги интерпретирале и други странски научници. Тука, во прв ред мислиме на академиците Зузана Тополињска од Полска и на Виктор Фридман од Соединетите Американски Држави, а сигурно ги има и многу други. Но, не помалку се важни и искажувањата и придонесот во областа на славистиката и македонистиката на другите светски преставници, а кои застапаа пред камерата на Македонската телевизија. Во тој поглед ќе ги спомена имињата на Јоланта Сујецка и Жежи Русек од Полска, на Јан Русек од Чешката Република, на Генадз Цихун од Белорусија, Владимир Осолник од Словенија, Емил Хорак од Словачка, Слободан Марковиќ од Србија, Јухани Нуараото од Финска, како и на македонските делегати Максим Каранфиловски, Људмил Спасов, Науме Радически, Димитрија Ристески, Емилија Црвенковска, Блаже Ристовски, Маја Јакимова-Тошиќ, Јасмина Мојсиева-Гушева, Ружица Јанчулева, како и на академик Милан Ѓурчинов, претседател на Македонскиот славистички комитет.

Накратко само ќе го опишам моментот кога веќе дознавме дека домаќин на наредниот – XIV по ред Славистички конгрес ќе биде Македонија, односно градот Охрид. Со мене во хотелот „Лав“ во Љубљана во очекување директно да се вклучиме во Дневникот на Македонската телевизија беше академик Милан Ѓурчинов, сега веќе и претседател на Меѓународниот славистички комитет. Никогаш не може да го заборавам неговото насмеано лице и солзите радосници, но и големата возбуда, кога се подготвуваше на македонската јавност да ѝ соопшти дека Република Македонија во 2008 година ќе стане центар на славистичката наука. Тоа, ете и се случи, на големо задоволство на целата македонска делегација во Љубљана. А, еве, покрај зборовите на академик Милан Ѓурчинов што допреа до тв гледачите и слушателите во Македонија, јас како единствен новинар што ја следев работата на овој

голем светски научен собир, специјално за вестите на тв дневникот на Македонската телевизија, ја испратив и оваа информација:

– По еднонеделна работа денес во Љубљана, Република Словенија заврши XIII Меѓународен славистички конгрес. Нашата земја стана домаќин на идниот XIV собир на светските слависти, што ќе се одржи во 2008 година. Академик Милан Ѓурчинов беше избран за претседател на Меѓународниот славистички комитет и негова важна задача, со членовите на Македонскиот славистички комитет ќе биде добро да го организира најмасовниот собир на светските слависти... Тоа беа првите реченици, и се чини, најважни во тој момент на радост, за македонските граѓани. Да кажам, исто така, дека освен извештаи, тв емисии и радио информации, за присуството и активностите на Славистичкиот конгрес во Љубљана говорат и повеќе фотографии, кои, ете, постепено стануваат историја.

И, што се случи во наредните пет години околу подготовките и организирањето на XIV светски славистички конгрес, што од 10 до 16 септември се одржа во Охрид, Република Македонија?! Македонските слависти, а пред сè Македонскиот славистички комитет, на чело со претседателот академик Милан Ѓурчинов, континуирано се подготвуваа за добар пречек на светските слависти во Охрид. Во македонските јавни средства за информирање се даваа секоја година извештаи и репортажи за подготовките на овој голем научен собир, кој беше под покровителство на тогашниот претседател на Република Македонија – Бранко Црвенковски. Јас како новинар што со децении ја следи јазичната проблематика (како што се: Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, Деновите на Благоја Корубин што ги организира Институтот за македонски јазик „Крсте П. Мисирков“, научните симпозиуми што ја обработуваат оваа проблематика организирани од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, како и Македонската академија на науките и уметностите итн.) се зафатив сериозно и подготвив две телевизиски емисии – едната снимена во просториите на МАНУ, а другата во едно од студијата на Македонската телевизија. Целта, не само моја, како на новинар, туку и на нашата информативна куќа ни беше гледачите да ги запознаеме со подготовките за одржување на светскиот славистички самит во Охрид. Убеден сум дека преку исказите на членовите на Македонскиот славистички комитет, академик Милан Ѓурчинов, како претседател, д-р Трајко Статоски, како потпретседател и д-р Димитрија Ристески и д-р Снежана Веновска – Антеска како дел од раководниот тим на овој комитет, македонската јавност беше запозната со сите подготовки и услови за успешно одржување на XIV Светски славистички конгрес во Охрид. Слични емисии за македонското радио подготвија и колегите Душко Христов и Драге Сталески, а со свои написи и информации овој научен собир го претставија и повеќе колеги – новинари од весниците Днев-

ник, Утрински весник, Време, Вечер, Нова Македонија, Вест и некои други информативни гласила.

Финансиската криза што ја зафати мојата информативна куќа – националната Македонска телевизија – беше причина да не се следи со посебна тв екипа XIV Светски славистички конгрес што се одржа во Охрид од 10 до 16 септември 2008 година, на која учествуваа 700 слависти од целиот свет. Значи, новинарот што подготви неколку тв емисии за претходните славистички конгреси во Краков (1998 г.) и Љубљана (2003 г.), не беше во можност да подготви специјални емисии со учество на врвни слависти од многу земји на светот, што во своите реферати и научни трудови обработува содржини со македонистичка тема, односно ја афирмираа македонската јазична наука, македонската култура и литература, македонската историја и воопшто ја афирмираа Република Македонија. Нагласувам дека од тие причини, а можеби и од пропустот на уредувачката политика на мојата информативна куќа, во тв документацијата ќе отсутува важен историски материјал за одржувањето на еден врвен научен собир што се случи во Република Македонија. Зашто, евентуалното учество на новинарот што го пишува овој текст, и кој со децении ја следи оваа проблематика, ќе придонесе во анализите на информативната куќа – Македонската телевизија да останат неколку тв емисии со искази на врвни слависти од многу земји во светот, а кои ќе сведочеа за присуството и активното учество на слависти од рангот на академиците Виктор Фридман, Рина Усикова, Влогимјеж Пјанка, Кшиштоф Вроцлавски и многу други славистички имиња кои несебично и мошне успешно ја афирмираат со децении македонската јазична наука во светот. Сепак, за утеша, од XIV Меѓународен славистички конгрес во Охрид во тв документацијата на Македонската телевизија од корист ќе бидат кратките информации и снимки што ги испрати охридскиот дописник Сашо Неловски. За пофалба е и тоа што благодарейќи на колегатата Душко Христов, со богат радиоматеријал за случувањата на конгресот во Охрид располага Македонското радио – Радио Скопје. Исто така, за среќа, извештаи и информации за овој врвен славистички научен собир регистриравме и во некои од приватните телевизии, како што се Сител, А1, Телма, Алфа и други, како и повеќето дневни весници, како Дневник, Утрински весник, Време, Вест, Вечер и Нова Македонија. Сепак, резимирам во овој дел од моето излагање кое е посветено на улогата на новинарот околу следењето на светските славистички конгреси, а на кои, меѓу другото, вниманието го свртувам околу активните чинители за афирмирањето на македонистиката, и констатирам дека неучеството на една тв екипа на еден таков врвен и голем научен собир – како што беше Охридскиот славистички светски самит остава една голема празнина во информативната дејност, не само на една информативна куќа, туку таа остава и историски последици за целата држава.

Сакам Вашето внимание да го задржам уште малку, а сигурен сум дека ова што ќе го изнесам и Вас лично ќе ве интересира, а можеби и ќе ве поттикне во идните Ваши научни планови и животни работни преокупации. Нешто ќе проговорам и за индиректното, а не класичното новинарско информирање. А, еве за што станува збор.

Мислам дека доволно простор посветив на информирањето на македонските претставници од средствата за јавно информирање за афирмација на македонистиката. Сега Вашето внимание го свртувам на информирањето за македонските вредности, а во прв план, на македонскиот јазик, македонската култура, историја, традиција, археологија, македонската природа и убавини, од страна на самите учесници на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, а тоа сте Вие, почитувани слушатели и учесници што доаѓате од разни страни на светот. Не сите, но еден значаен дел од Вас, по научувањето да го пишувате и да го говорите македонскиот јазик и запознавајќи се се поопширно со македонската литература, почнувате да пишувате свои статии, реферати, а подоцна и научни трудови на македонски јазик и со содржина од македонското поднебје, односно од просторот во којшто живее македонскиот народ во неговата држава Република Македонија. Дали тоа било за учеството и дружењето на Семинарот, за убавините на Охрид и неговото езеро, за македонските традиции и слично, сеедно, но, во Вашите земји по враќањето ги пренесувате и искуствата од познавањето на македонскиот јазик, со кој, во исто време, ги запознавате Вашите сограѓани во Вашите земји со еден јазик и една литература и традиција што сте успеале да ја запознаете и да ја научите. Таквите статии ги среќаваме во весници, списанија, или зборници што се објавуваат на Вашите универзитети во Русија, Полска, САД, Канада, Австралија, Романија, Германија, во Словенија или Кина и слично. Се разбира, ние овдешните домаќини, Македонци, со тоа се гордееме и многу ни е мило што на тој начин ги афирмирате на многу простори од светот – вредностите на севкупната македонистика.

За да ги потврдам овие констатации ќе наведам и примери. Долго време, благодарейќи на присуството и активното учество на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, потоа од изучувањето на македонскиот јазик на македонските лекторати во странство, многумина слависти – македонисти ја изучуваат поопстојно македонската историја, посебно историјата и развојот на македонскиот јазик. Можеби некој од Вас, присутните за првпат ќе слушне за некое познато славистичко име, но тоа со посебна чест и гордост со години се изговара и се чита во нашата македонска средина. И однапред, се извинувам ако не спомнам некое име што многу значи за македонската наука за јазикот, но, со посебен респект ќе спомнам неколкумина што и јас лично ги познавам и со кои заеднички сме ги

истакнувале проблемите и успесите на македонскиот јазик, на македонската литература и култура.

Бројни се рефератите и научните трудови, односно книги во кои се презентираат македонистички теми и содржини што ги напишале академик Рина Ускова од Русија, академик Виктор Фридман од САД, Волф Ошлис од Германија, академиците Зузана Топољинска и Влогимјез Пјанка од Полска, Кристина Крамер од Канада, Иван Доровски од Чешката Република, Намита Субиото од Словенија, Радомир Ивановиќ и Миролјуб Стојановиќ од Србија, Миле Томиќ од Романија, Јуми Накаима од Јапонија, Гизела Хавранек од Германија, Нуло Миниси од Италија, Џон Бернс од Англија, Кевин Виндл од Австралија, Милена Пшикрилова од Чешката Република, Ала Шешкен и Олга Панкина од Русија и многу други. И уште еднаш, повторувам, и се извинувам, а за тоа сум свесен, во овие мигови не можам да се сетам на многумина од нив, и нема доволно време и простор да ги спомнам нивните имиња и македонистички трудови. Но, нивниот, како трудот на споменатите слависти – македонисти останува врамен во македонската наука за јазикот и тој ќе се проучува и во годините што надоаѓаат. А, да не се оддалечам од мојата главна тема и цел – посочувам дека голем број од споменатите славистички односно македонистички имиња, не се само научни работници од областа на македонистиката, туку, имаат, нешто новинарско. Зашто, многумина од нив, за македонскиот јазик, за вредностите од сите сегменти на животот на македонскиот живот, тие пишуваат и известуваат за весниците што излегуваат во нивните матични земји. Таков, е примерот, на пример со професорот Волф Ошлис, кој јас постојано си го викам колега, бидејќи со свои статии, информации и извештати честопати настапува во повеќе радио и ТВ куќи во неговата земја Германија, а ги читаме неговите репортажи и во некои весници и списанија. Такви примери среќаваме и кај академиците Иван Доровски, Виктор Фридман, кај Олга Панкина, Олга Исаева и некои други македонисти. Тоа значи дека тие ги вбројувам и во претставниците на јавните средства за информирање кои несебично и на многу добар начин ја афирмираат македонистиката во своите земји.

Се обидов, почитувани семинаристи, идни мои колеги, или идни колеги на вашите предавачи на овој научен собир на кој се прават почетоците од изучувањето на македонскиот јазик, а на кој, по неколку години, се потврдуваат многу научни тези во областа на македонистиката, да ги изнесам најважните карактеристики од улогата на јавните средства за информирање врз афирмацијата на македонистиката. Нив ги има многу, би рекол, за нив треба да се зборува долго време. Но, ми се чини, во оваа прилика ги истакнавме најважните, а кои на некој начин, сите ние ги согледуваме и кон нив секогаш и би рекол, постојано треба да имаме респект, бидејќи се од огромно значење. Информирањето е еден од многу важните дејности, особено денес, во оваа

совремие, кога со компјутеризацијата и посебно со дигитализацијата, се дава брза и опстојна слика на вистинската реалност од случувањата на човековиот живот, на околината во која што се живее. Во тој поглед, многу важни се и Вашите согледби и оценки што ги стекнувате и кои подоцна ги пренесувате во Вашите земји во кои што живеете. Се надевам по изучувањето на македонскиот јазик, со литературата и културата на македонскиот народ, достоино ќе ги презентирате и афирмирете вредностите на животот што го живеете во Република Македонија. Нека, јазикот биде цврстиот и вистинскиот мост меѓу нашата и Вашите земји од кои ни доаѓате веќе 44 години...

Искажувам искрена благодарност до раководството на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, а посебно на проф. д-р Максим Каранфиловски што ми овозможи пред Вас да искажам дел од моето новинарско искуство, кое може на многумина од Вас, да ви користи во текот на животот... Уште еднаш Ви благодарам на вниманието што ми го посветивте...

А Д Р Е С А Р

НА УЧЕСНИЦИТЕ НА XLIV МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ПРИ
УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
(Охрид, 27.6 до 13.7.2011)

АВСТРАЛИЈА

Bourke Vivienne

PO BOX 1140

Kangaroo Flat

Vic 3555 Australia

Tel.: +61 03 54478954

e-mail: vasilkabourke@hotmail.com

Lazaroff Tamara Dorathy

Homelessness Intervention Worker

Dom. 36a Dauphin Terrace

Highgate Hill 4101

QUEENSLAND, AUSTRALIA

00 61 7 0406 934 249

e-mail: taazan@hotmail.com

АВСТРИЈА

Branko Tošović, redovni profesor

Universitat Graz, Institut für Slawistik

8010 Graz

Mercugasse 12/16

0043 676 502 44 33

branko.tosovic@uni-graz.at

БЕЛГИЈА**Duthoy Bernard**

Nieuwlandstraat 73, 8400 Oostende

Tel.: +32 59 250 255

e-mail: bernard.duthoy@pandora.be

БОСНА**Elma Turković, student**

Porodice Ribar br. 43

Tel.: 0038761518889

e-mail: elmaturkovic@hotmail.com

БУГАРИЈА**Рангелов Спас, лектор**

Филолошки факултет -Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Ул. Коста Новаковиќ, бр.42-16, Скопје

Tel.: 071 768 949

e-mail: rangelovsa@yahoo.com

Gruev Mihail Sofija 1000, st. Brata Miladinovi N_o 38

Sofiski univerzitet “ Sv. Kliment Ohridski”

Tel. +359899988159

e-mail: michailgruev@yahoo.com

Стојанова Радостина

Икономически университет – Варна

Колеж по туриза,

Ул. Ст. Кардажа 32, Варна

ул. „Гракија“ бл.145А, вл. Б, ап.6

4023 Пловдив

Тел. +359896620407

e-mail: radostina_stojanova@yahoo.com

Прличева Григорова Олга, филолог

Ул. Св. Теодосиј Грновскиј бр. 14А, Софија

+359884 890266

e-mail: oparl@abv.bg

Кирјанов Божидар, електроинженер
Ул. „Гоце Делчев“ 7, Сандански
Тел. +35974638146

ГЕРМАНИЈА

Wolf Oschlies, професор
Am Bruch 2
D-50171 Kerpen
Deutschland
tel. 0049 22 37/4935
e-mail: wolf.oschlies@gmx.de

Nerenz Angela, student
Mittelstr 09
06 108 Halle/Salle
tel. 0049-160-2046224
e-mail: angela.nerenz@gmail.com

КИНА

Xiao Yin
North Avenue Xisanhuan No.2 Beijing Foreign Studies University P.O Box
79. 100089 P.R. China
(+0086)15120005056
e-mail: catherinexiao1126@gmail.com

Li Manshu
North Avenue Xisanhuan No.2 Beijing Foreign Studies University P.O
Box79
100089 P.R. China
(+0086)15120005135
e-mail: djanali@yahoo.cn

КОРЕЈА

Chae Yoo Jung, student
Balgarija, Sofija 1000
Ul. Taras Shevcenko 20 BhA ap.10
e-mail: myjeje 93@gmail.com

Jeang Dasom, student
9-502, Jang-mi Apt, Yucheon Dong
Jung-gu, Dnejem, Korea
tel. 0082-10-4414-4209
e-mail: zzanghs2@naver.com

Shin Ka Young, student
104-1102, Mao KungHwa Apt. Wonlpyeong dong
Se-gu, Dajeon, Koreja
tel.082-10-9655-478
e-mail: sgy8478@naver.com

ПОЛСКА

Jolanta Sujecka
Ul. Sw. Wincentego 110 n. 49
03-291 Warshava
Tel. + 48 005 – 571-985
e-mail: jolanta.sujecka@ili.uw.edu.pl

Maciej Kawka, profesor
Uniwersytet Jagielloński
dom.: 31-619 Kraków Budziszynska 42
tel.: 4812 6419190
e-mail: sakawka@cyf-kr.edu.pl

Irena Stawawy-Kawka, profesor
Uniwersytet Jagielloński
dom.: 31-619 Kraków Budziszynska 42
tel.: 4812 6419190
e-mail: sakawka@cyf-kr.edu.pl

Jan Sokolowski, slavist
Uniwersytet Wroclawskie
Ul. Bacciarellego 51/8, 51-649 Wroclaw
Dom: Ul. Poczтова 9, 53-313 Wroclaw
tel.: 48 71 3448 92 53
e-mail: jansokol@biskupin.wroc.pl

Fleischerowicz Lukasz, doktorant
Univerzitet „Adam Mickiewicz “ - Poznan
FABRYCZNA 2A/3, 61-524 POZNAN, POLSKA
Tel.: _____+48698798874
e-mail: FLAYSZER@OP.PL

Kamil Szmid, student
Univerzitet „Adam Mickiewicz “ - Poznan
Ul. Grel 109
No Targ 34-400
tel. 609 143 814
e-mail: kamil.szmid@gmail.com

Barbara Jarysz, student
Univerzitet „Adam Mickiewicz “ - Poznan
Ul. Sievakowska 21
64-510 Wronki
tel. + 48 506 263 094
e-mail: barbara_jarysz@op.pl

Rekas Joanna, student
Univerzitet „Adam Mickiewicz “ - Poznan
Ul. A. Kosinskiego 15/15
61-519 Poznan
tel. + 48 50 86 30 997
e-mail: Rekasus@yahoo.com

Rzewicki Piotr, student
Przemysl ul Borelowskiego 15/17
tel. 488665394789
e-mail: piotrzewicki@gmail.com

Durlak Joanna, student
Ul. Glebowa 14 F
40-630 Katowice
tel. 505871795
e-mail: durlakowa@oh.pl

Sokol Jakub, student
dom.: 30-139 Kraków , Jablonkowska 17/17
tel.: 48 12 637 8974
e-mail: jjsokol@interia.pl

Lukowska Gabriela, student
Ul. Turystyczna 69/16
44-335 Yastrze, bie zdroj
tel. 663 614 387
e-mail: pearl_no_jam@op.pl

Omelanska Joanna, student

Ul. Korfantego 21/8

41-705 Ruda Slaska

tel. 606 908 962

e-mail: joannakd@tlen.pl

Plonka Karolina, student

1-maja 14/5 street

Kalety 42-660

tel. +665 805 825

e-mail: karolinaplodka7@gmail.com

Gierat Michal Krzystof

Nowy Gaj 2, 24-204 Wojciechow, Poland

Tel.: 0048 609907501

e-mail: mapgat1980@gmail.com

Dragouni Olimpia, student

Ul. Grochowska 341/225

03-822 Warszawa, Polska

tel. +38970676874

e-mail: mailolimpia@gmail.com

Dagmara Salenga, lector

Филолошки факултет-Универзитет „Св. Кирил и Методиј” во Скопје

Ул. Коста Новаковиќ, бр.42-1/7, Скопје

Tel.: 075 910 859

e-mail: dszalega@gmail.com

Jocz Lechoslaw, naucen sorabotnik

Univerzitet vo Lajpcig

Meusdorfer Str. 2/87

04277 Leipzig, Deutschland

Tel.: 4917699078205

e-mail: jocz@rz.uni-leipzig.de

Swierczek Agnieszka, student

Ul. P. Godzka 28, 43-267 Suszec, Poland

Tel.: 4917699078205

e-mail: agn.swierczek@gmail.com

Zak Marek

Zawodna 8/4, 44 – 103 Gliwce, Poland

Tel. +48 516 90 29 39

e-mail: mare_zak@wp.pl

Pyltak Magdalena, assistant
 Instytut Filologii Slowinskie,
 Uniwersytet Jagiellonski, Krakow
 Tel. +48 698 035 457
 e-mail: magdalena.pyltak@uj.edu.pl

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

Периќ Милица, student
 Филозофски факултет - Ниш
 16253 Брестовац
 tel. + 38165432-1916
 e-mail: micka91@live.se

Стојковиќ Јелена, student
 Филозофски факултет - Ниш
 Браќа Рогановиќ 14, 18400 прокупље
 tel. + 38164 5798469
 e-mail: la.chanteuse4@gmail.com

Милан Богдановиќ
 Улица Васе Албанца 106, 18360 Сврљиг
 Тел. 381607173000
 e-mail: saintmilan@gmail.com

Томањова Марија

РОМАНИЈА

Carmen Ionela BANTA, PhD
 Lecturer, Faculty of Letters
 Craiova UNIVERSITY
 Ул. Деснацуи бр.26 блок А3, влез 1, стан 64
 Крајова, Долж
 Romania
 Tel.++ 407 21 96 38 38
 e-mail: carmenbanta74@yahoo.com

Bratu Andrea, teacher
 University of Craiova
 Calea BUcuresti 58, D2/5/2
 Craiova, 200515 Romania
 e-mail: abratu@yahoo.com

РУСИЈА**Ольга Панькина**, преведувач

Ambasada na Republika Makedonija vo Moskva

Бульвар Јана Райниса

д. 45, к.2, кв. 289

Москва, Россия

тел.: +007 916 56 22 133

e-mail: olga_pankina@hotmail.com

Вережникова Елена, професор

Московский государственный университет

им. М.В. Ломоносова

Ломоносовский пр.д. 3, корп. 2, кв. 63

119261 Москва

Tel.: 499 –134–72 –80, mob.: 906 771 86 73

E-mail: eluska@mail.ru

Пентковский Алексей, професор

Московская Духовная Академия

Московская обл., Сергиево

Посадеский регион, г. Хотьково, Ул. I Станционна , д. I-A-29

Rossia, 141370 Moskovskaja oblast, Sergievo-Posadskii rajon, g. Hotkovo,

ul. 1-ja Stacionnaoja, d. 1-A-29

Tel. __+79169107442

e-mail: pentkov@gmail.com

Kuglerova Maria, filolog

Rusija, Kalinin grad 236041, Kujbysheva 113A-15

tel. +48666575925

e-mail musar96@o2.pl , balkich@list.ru

Morozova Maria

Institute for Linguistic Studies, Russian Academy of Sciences (ILI RAN)

Dom. : 19-113, Izhorskogo Bataliona St.

Kolpino, Saint-Peterburg, 196655

tel.

e-mail:

Sorokin Danila, istrazuvac

Saratovski drzaven univerzitet, g. Saratov , ul. Rabochaja 62/68. kv. 35

Россия

tel.: +7 9033802715

+7 88452548344

E-mail: danila-sorokin@mail.ru

Савчиц Олга, студентка
Пермски државен педагошки факултет
Перм, Буксирнаја, 15- стан 34
Тел. +89638741382
Е-пошта: bageera90@mail.ru

Sitnikova Elena, student
Permski gosudarstveni univerzitet
с,Калинино, ул. 8-е марта, 13, 617 442
tel. 8951 931 40 10
e-mail: русинка_09@mail.ru

Заблотнаја Софија, постдипломец, предавач
Воронески господарствени универзитет
Русија, 39402, Воронеж
ул. Ленинградская д.134, кв. 83
тел. +7910 348 5982
e-mail: zablotnaya.s@yandex.ru

Лаврова Надежда
Воронески господарствени универзитет
Русија, 39400, Воронеж
Ул. Энгельса 10
Тел. +79805012648
e-mail: torever601@yandex.ru

Вопрушева Александра, студент
Московски државан универзитет
„Ломоносов“, Москва
Ул. Ленинский д.3, кб.171
Тел. +7915 3435029
e-mail: mss-vah@yandex.ru

Залјцева Јана, студент
Moskovski drzaven univerzitet „Lomonosov“
г. Москва, ул. Оненскаја, дом. 28, кв. 94
tel. +8-916-270-82-84
e-mail: spirit-8@imail.ru

Шафрина Дарја, студент
Moskovski drzaven univerzitet „Lomonosov“
г. Москва, ул. Академика Виноградова, дом. 10/1, кв. 58
tel. +7-916-365-52-21
e-mail: shafrina@yandex.ru

Kikilo Natalija, student

Moskovski državni univerzitet „Lomonosov“
г. Москва, ул. Вернадский, дом. 37, 721-1
tel. 89150349105
e-mail: voshod-nk@mail.ru

Elena Ivanova, profesor

Санкт-Петербург, Gosudarstveni universitet
Колпино, ул. Октябрьская, д. 63, кв. 113
Россия 196655
tel.: 812- 4636 400
e-mail: eli2403@yandex.ru

Arutjuwan Laura, student

Московская область г. Fologoprudnij, ул.Sportivnaja, br. 3
tel. 7 916 716 2029
e-mail: artlayra@mail.ru

Alina Kostrichenko, uchitel

Moscow, ul.Solzhenitsyna 11/13-32
tel. +77 926 733 46 00
e-mail: murenkova@gmail.com

Зубарева Анастасија

Perm State University
Perm, Geologov st.8-36
tel. +7 922 6408 908
e-mail: Zubereva.anastasiya@rambler.ru

Erofeeva Tamara

Perm State University
Dom.: Russia, Perm, Petropavlovskaja g. 119 A- kb. 62
tel. +7(342)2465130, +7(342)2 396-417
e-mail: erofkaf@rambler.ru

Трегубов Андреј, студент

Московска православна духовна академија
dom.: Пермскаја област, г.Чајковски, Приморски булевар, 23 / 22
tel. +79852321120
e-mail: supercadilo@gmail.com

Suhanova Anastasija

dom: Moscow, Tauninskaya, 5/78
tel: +79096781109
e-mail: olgitta1@yandex.ru

Sadovnikova Sofia

Address: Moscow, 9 Parkovaja 57/4. N₀ 8

Tel: +79269626173

Email: sadsofya@yandex.ru

Шешкен Ала

119607 Moscow, st. Ramenki 9/1 103

Tel. +7495 931 23 73

e-mail: asheshken@yandex.ru

Vera Dubrova

119607 Moscow, st. Ramenki 9/1 103

Tel. +7495 931 23 73

Valerija Berzina**Marija Poljakova**

Бульвар Яна Райниса

д. 45, к.2, кв. 289

Москва, Россия

тел.: +007 916 56 22 133

Maја Petrovi}**Luza Milutina****Elizabeta Milotna****САД****Atanasiu Elena**, asistent

Spanish Language and Literature at University of Nevada, Reno

1225 N.Sierra, St. #3

RENO NV 89503

USA

Tel: +1(775) 287 2246

e-mail: eleni_siu@hotmail.com

Ksenia Zanon,

Indiana University

720 S College Mall Rd Apt.A-7 Bloomington In 47401 USA

Tel: +1 202 352 3220

e-mail: kzanon@indiana.edu

Ransohoff Jake, student
1357 E. Hyde Park Blvd., Apt. #3
Chicago, IL, USA, 60615
Tel: _813-601-8234
e-mail: jransohoff@uchicago.edu

Dave Wilson Ricard
e-mail: davewilson@gmail.com

Stefan Palmer
2965 Ski Trail Lane-Box 882241
Steambol Springs CO 80488
Tel. +9708716292
e-mail. palmerstefan@gmail.com

СЛОБАЧКА

Jakub Matejko
Mierova 28, 82105 Bratislava
Tel. 00421-2-43427832
e-mail: Jakub.matejko@gmail.com

СЛОБЕНИЈА

Maric Mojca, student
Gospodsvetska Cesta 34
2000 Maribor, Slovenija
Tel: 0038631691899
e-mail: mojca.maric@guest.arnes.si

Kovacic Nina, student
Selski Vrh 12, 3215 Loce, Slovenija
Tel: 0038 641 502 550
e-mail: nina.kovacic.nina@gmail.com

Dolžan Sonja, doktorant
Filozofska fakulteta Ljubljana
Markova Pot 24
1270 Litija, Slovenija
tel: 00386 31 560 646
e-mail: sonja.dolzan@gmail.com

Језовник Викторија, студент

Универзитет во Љубљана

Dom. Велики Врх 34, 3327 Шмартно об Паки, Словенија

tel: 00386 41717457

e-mail: viktorija@g-server.com

Horvat Nadja, student

[afarsko 42A, 9240 Qutomer

tel: 00386 41 489 007

e-mail: udontwannagothere69@yahoo.com

Tanja Simic

Runkova 20, 1000 Ljubljana

Tel. +386 40 271 165

e-mail: tanja.simic@hotmail.com

Namita Subioto, професор

Soze 5, 6250 Ilirska Bistrica,

Slovenija

ТУРЦИЈА**Ajas Iren Dilara**, student

Kiptas Sk. Kaykdag Cad. Hilal Konuflar, A.6, d.5, Atasehir, Istanbul

Tel.:+0531 361 4753

e-mail: irenayes@hotmail.com

УКРАИНА**Багрјана (Багрјанцева) Ана (Ганна)**, pisatel

Р.Македонија, Скопје, ул. 29 Ноемри, № 69, стан 6

Украина, гр.Киев, ул. Василенко, №14-Г, ст. 89

Tel.: 076422806

e-mail: bagryana@ukr.net

Kovaltik Irena

Украина, гр.Киев 28 , ул. Вол{ев К. 10, kv.58

Tel.: 38067 406 3045

e-mail: ohmyz@ukr.net

Okhotna Olena, asistent

Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“

Украина, гр.Киев, Милославска str. 31b ap. 255, 02097

Tel.: 00 38 068 322 8463

e-mail: malkus16@gmail.com

Zakhutska Oksana

Khmelnytskyi region, Shepetivka district, Pashuky 30423

O. Koshovyi Street, 5 Ukraine

Tel.: 38 097 89 55 993

e-mail: oksana.zov@gmail.com

Soroka Olga

асистент по български език и по украински јазик во Лвовскиот национален универзитет Иван Франко

dom.tel.: 9712144 mobilen 0889583989

e-mail: solha@i.ua,

oldzunia@yahoo.com

Гуменик Андриј,

Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“

Украина, гр. Гостомелъ, ул. Проскури夫ска, 1, и.п.3

Тел: + 093 272 29 66

e-mail: andriy_zyggy@bigmir.net

УНГАРИЈА**Bolja Ana Marija, asistent**

Budapest 1094

Томра у.8, Hungary

Tel.: 00 36 70 312 6825

e-mail: bolya.annamaria@mtf.hu

Hatala Tünde, student

Budapest, Kdrus u.1

1213 Hungary

Tel.: 00 36 70 386 4440

e-mail: tundique@gmail.com

ФИНСКА**Laaksonen Mika Ladislav**

Freelance Translator/Interpreter, Helsinki, Finland

Dom.: Vattuniemenkuja 3 D 53, 00210, Helsinki, Finland

Tel.: +358440577730

e-mail: mika.laaksonen@welho.com

ФРАНЦИЈА

Islam Ervin, student
Tel.: 33 6 65 91 09 30
e-mail: ievinen12@hotmail.fr

ХРВАТСКА

Опашић Мaja, asistent
Krsiniceva 4, 51000 Rijeka
Tel.: 091 726 32 97
e-mail: mopasic@ffri.hr

Crnić Mirjana, asistent
Kozala 82, 51000 Rijeka
Tel.: 051/515-081; 095/912 7024
e-mail: crnic81@gmail.com

Jagetic Gabriela, student
Skokov Prilaz 8, 10 020 Zagreb
Tel.: +385915694609
e-mail: gabi.jagetic@gmail.com

Cebović Ines, student
Trg Kralja Tomislava 32
10410 Velika Gorica
Tel.: +385916213878
e-mail: ines.cebovic@gmail.com

ЧЕШКА

Ivan Dorovsky, професор
Velkopavlovická 2
62800 Brno
Česká Republika
Телефон: 604 150 954
e-mail: dorovski@volny.cz

Dagmar Dorovska, доцент
Velkopavlovická 2
62800 Brno
Česká Republika
Телефон: 732 698 374
e-mail: dorovski@volny.cz

Jaroslav Zukerstein, student
Vchynice 112
410 02 Lovosice,
Česká Republika
Тел.: 420 723 568 916
e-mail: jarazuker@seznam.cz

Mrkyvkova Jana, student
Capkova 13, 602 00 Brno
Česká Republika
Тел.: 420 728 501 886
e-mail: janamrkyvkova@gmail.com

Halgas Jan, student
Vondrakova 2A Brno 035 00
Česká Republika
Тел.: 420 723 362 338
e-mail: halgasjan@centrum.cz

Chalupová Kamila
Lesní 628
Velké Opatovice 679 63
Czech Republic
Тел.: +420739519650
e-mail: Kchalupova@seznam.cz

СОДРЖИНА

ПОЗДРАВНА РЕЧ НА ПРОФ. Д-Р ВЕЛИМИР СТОЈКОВСКИ РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“	7
ПОЗДРАВНА РЕЧ НА Г-ЃА ЕЛИЗАБЕТА КАНЧЕВА-МИЛЕВСКА, МИНИСТЕРКА ЗА КУЛТУРА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	9
ИЗВЕШТАЈ НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“	11

ЈАЗИК

<i>Снежана Велковска</i> ОНИМИСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ ВО МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА	21
<i>Веселинка Лабровска</i> ОД ОСОБЕНОСТИТЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ	31
<i>Снежана Веновска-Анџевска</i> ВЛОГОТ НА БЛАЖЕ РИСТОВСКИ ВО РАСВЕТЛУВАЊЕТО НА ЖИВОТОТ И ДЕЈНОСТА НА КРСТЕ П. МИСИРКОВ	41
<i>Људмил Сјасов</i> БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА ЛИКОТ НА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ (ТИХИТЕ КАНДИЛА)	53
<i>Славица Велева</i> ЗБОРООБРАЗУВАЊЕТО И ФУНКЦИОНАЛНИТЕ СТИЛОВИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	57
<i>Трајко Сџамайовски</i> КОН 90-ГОДИШНИНАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ	67

ЛИТЕРАТУРА

Науме Рагически

ОГЛЕДАЛО ВО НАШЕТО МИНАТО И ВО НАШАТА ИДНИНА

Кон 150-годишнината од објавувањето на Зборникот на Миладиновици 77

Катица Кулавова

ПРОЗНОТО ТВОРЕШТВО НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ 95

Академик Милан Ѓурчинов

ПОЕТОТ КОНЕСКИ

(излагање на акад. Милан Ѓурчинов на промоцијата

на првите два тома - „поезија“, кн. I и II - од критичкото издание

на целокупните дела на Блаже Конески) 101

Маја Јакимовска-Тошиќ

30 ГОДИНИ ПОСТОЕЊЕ И ДЕЛНОСТ

НА ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА 107

ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ФОЛКЛОР И ТРАДИЦИЈА

Блаже Ристиовски

МЛАДАТА МАКЕДОНСКА КНИЖОВНА ДРУЖИНА КАКО

МЕЊНИК ВО КУЛТУРНО-НАЦИОНАЛНАТА ИСТОРИЈА

- По повод 120-годишнината од основањето - 113

Виолејќа Ачкоска

МАКЕДОНСКАТА БОРБА ЗА ДРЖАВНОСТ

И ОПСТОЈУВАЊЕ (1941-2011) 137

Виктор Лилчиќ

ХИПОТЕЗА ЗА УБИКАЦИЈА НА ГРАДОТ ЛИНК 153

Најаша Коџлар-Трајкова

МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ДВИЖЕЊЕ

ВО XIX ВЕК, ОСОБЕНОСТИ И ПРОЦЕСИ 161

Лорета Георѓиевска-Јаковлева

ПРЕД ДОЖДОТ И ПРАШИНА НА МИЛЧО МАНЧЕВСКИ:

ИЛИ КОГА ОБЈЕКТОТ СТАНУВА СУБЈЕКТ 179

Иван Глиѓоровски

УЛОГАТА НА ЈАВНИТЕ СРЕДСТВА ЗА ИНФОРМИРАЊЕ

ВРЗ АФИРМАЦИЈА НА МАКЕДОНИСТИКАТА 187

АДРЕСАР 203